

AT HOME IN
EUROPE

SOMALIT

EUROOPASSA

**Pääkaupunkiseutu
eurooppalaisten kaupunkien
vertailussa**

Somalit Euroopassa

Pääkaupunkiseutu
eurooppalaisten kaupunkien vertailussa

At Home in Europe



©2015 Open Society Foundations

Tämä julkaisu on saatavana pdf-tiedostona Open Society Foundationsin verkkosivulta Creative Commons lisenssillä, joka mahdollistaa julkaisun kopioinnin ja jakelun, ainoastaan kokonaisuutena ja edellyttäen, että sen yhteydessä viitataan Open Society Foundationsiin ja että sitä käytetään ei-kaupallisiin tarkoituksiin opetuksessa tai julkisessa politiikassa. Valokuvia ei saa käyttää irrallaan julkaisusta.

ISBN: 9781940983615

Julkaisija

OPEN SOCIETY FOUNDATIONS

224 West 57th Street
New York NY10019
United States

Lisätietoja

AT HOME IN EUROPE

OPEN SOCIETY INITIATIVE FOR EUROPE

Millbank Tower, 21-24 Millbank,
London, SW1P 4QP,
UK

Verkkosivu

www.opensocietyfoundations.org/projects/home-europe

Taitto Q.E.D. Publishing

Open Society Foundationsin toiminta-ajatus

Open Society Foundationsin päämääränä on kehittää elinvoimaisia ja suvaitsevaisia yhteiskuntia, joiden johto on vastuussa kansalaisilleen. Open Society Foundations toimii paikallisten yhteisöjen kanssa yli sadassa maassa tukien oikeudenmukaisuutta ja ihmisoikeuksia, ilmaisunvapautta sekä julkisen terveydenhuollon ja koulutuksen saattamista kaikkien ulottuville.

KIITOKSET

Tämä raportti on saanut alkunsa Open Society Foundationsin *Open Society Initiative for Europe* -aloitteen piirissä. Hanke perustuu monien ihmisten työhön, ja tuotti yhtenä tuloksenaan *Somalit Euroopan kaupungeissa* -raporttisarjan.¹ Kussakin maassa tutkimus toteutettiin ja tulokset analysoitiin paikallisten asiantuntijoiden voimin.

Käsillä olevaan yhteenvetoraporttiin on koottu tutkimustulokset seitsemästä Länsi- ja Pohjois-Euroopan kaupungista: Amsterdamista, Kööpenhaminasta, Helsingistä, Leicesteristä, Lontoosta, Malmöstä ja Oslosta. Tässä suomenkielisessä laitoksessa tutkimustuloksia peilataan Suomen ja erityisesti Helsingin seudun tilanteeseen. Yhteenvetoraportti on julkaistu myös englanniksi.

Kiitämme yhteenvetoraportin kirjoittamisesta Tufyal Choudhurya Durhamin yliopistosta. Choudhury analysoi oivaltavasti kaikkien seitsemän tutkimuksen tuloksia.

Kiitämme käsillä olevan suomenkielisen yhteenvetoraportin toimittamisesta tohtori Marja Tiilikaista. Hän on ansiokkaasti päivittänyt joitain tietoja ja suhteuttanut Suomen ja Helsingin seudun somalialaisten tilannetta muiden hankkeessa mukana olleiden kaupunkien somalialaisten tilanteeseen. Marja Tiilikainen on kirjoittanut suomenkieliseen laitokseen erillisen esipuheen.

Olemme koko raporttisarjan osalta kiitollisuudenvelassa eri kaupunkien tutkijaryhmille, joihin kuuluivat seuraavat jäsenet:

Amsterdam

Tohtori Gery Nijenhuis, kansainvälinen kehitystutkimus, Utrechтин yliopiston maantieteen ja suunnittelun laitos

Tohtori Ilse van Liempt, apulaisprofessori, Utrechтин yliopiston kaupunkimaantieteen laitos

Kööpenhamina

Tohtori Helle Stenum, Roskilden yliopiston kulttuuritieteiden ja identiteettitutkimuksen laitos

Helsinki

Tohtori Marja Tiilikainen, akatemiaturkija, Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos

Tohtori Abdirashid Ismail, tutkijatohtori, Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos

¹ <https://www.opensocietyfoundations.org/reports/somalis-european-cities-overview>

Leicester

Puheenjohtaja Dilwar Hussain, New Horizons in British Islam -kansalaisjärjestön perustajajäsen, Institute of Strategic Dialogue -tutkimuslaitoksen ohjelma-asiantuntija, Lokahi Foundation -säätiön tutkija

Toimitusjohtaja Jawaahir Dahir, Somali Development Services -yrityksen perustaja, Leicester

Lontoo

Tohtori Anya Ahmed, sosiaalipolitiikan lehtori, Salfordin yliopiston synnytysoopin, sairaanhoidon, sosiaalityön ja sosiaalityöiden laitos, Manchester

Projektisuunnittelija Asha Abdillahi, Account 3, Lontoo

Malmö

Professori Benny Carlson, Lundin yliopiston kauppa- ja hallintotieteellinen tiedekunta, taloushistorian laitos

Oslo

Tutkimusprofessori, tutkimusjohtaja Cindy Horst, pakolais- ja muuttoliiketutkimus, Oslon rauhantutkimusinstituutti (PRIO), Oslo

Haluamme osoittaa kiitoksemme kaikille mainittujen kaupunkien asukkaille, jotka osallistuivat fokusryhmätyöskentelyyn, ja joita ilman tämä tutkimus ei olisi ollut mahdollinen. Kiitämme myös kaupunkien virkamiehiä, kansalaisyhteisöaktiivisteja ja asiantuntijoita. At Home in Europe -hanke vastaa viime kädessä raportin sisällöstä, mukaan lukien mahdolliset virheet ja epätarkkuudet.

Open Society Initiative For Europe -työryhmä (At Home in Europe)

Nazia Hussain	<i>johtaja</i>
Ana Macouzet	<i>ohjelmakoordinaattori</i>
Hélène Irving	<i>ohjelmakoordinaattori</i>
Andrea Gurubi Watterson	<i>ohjelmasuunnittelija</i>
Klaus Dik Nielsen	<i>vaikuttamistyön asiantuntija</i>
Csilla Tóth	<i>ohjelma-assistentti</i>
Tufyal Choudhury	<i>johtava poliittinen neuvonantaja</i>
Szilvia Szekeres	<i>rahoituskoordinaattori</i>

ESIPUHE

Open Society Foundationsin keskeinen ajatus on se, että avoimessa yhteiskunnassa kaikki ihmiset ovat yhtä tärkeitä ja että heillä on oltava yhtäläiset mahdollisuudet. Open Society Foundations -verkosto tekee yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa ympäri Eurooppaa vastustaakseen syrjintää, ennakkoluuloja ja epäoikeudenmukaisuutta, tutkiakseen uusien ja toisinaan huolestuttavien poliittisten ilmiöiden kehittymistä, parantaakseen turvallisuudentunnetta, luodakseen oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden puolestapuhujille yhteyksiä poliittisiin päättäjiin ja instituutioihin, edistääkseen Euroopan vähemmistöjen osallisuutta, tukeakseen kriittistä ja valistunutta keskustelua kansalaisjärjestökentän toimijoiden kesken sekä voimaannuttaakseen ruohonjuuritasolla toimivia järjestöjä edistämään muutoksia oman paikallisen todellisuutensa pohjalta.

At Home in Europe on osa Open Society Foundationsin *Open Society Initiative for Europe* -aloitetta. Se on tutkimus- ja vaikuttamistoimintaan tähtäävä hanke, jonka tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta sellaisten ryhmien osalta, jotka ovat jääneet kansalaistoiminnan, politiikan, talouden ja kulttuurielämän valtavirran ulkopuolelle läntisessä Euroopassa. Hankkeessa painotetaan sellaisia kaupunkien ja paikallistason käytäntöjä, joilla pystytään vähentämään syrjintää ja näin varmistamaan yhtäläiset mahdollisuudet kaikille. *At Home in Europe* toimii poliittisten päättäjien, kansalaisjärjestöjen sekä paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten yhteisöjen kanssa parantaakseen eri tavoin Euroopan erilaisten vähemmistöjen ja syrjäytyneiden yhteisöjen sosiaalista osallisuutta.

Vähemmistöyhteisöt, niin muslimit, maahanmuuttajat kuin romanitkin, ovat tämän päivän Euroopassa edelleen suurennuslasin alla. Tämä monimutkainen tilanne asettaa Euroopalle yhden sen suurimmista haasteista: miten turvata tasa-arvo ympäristössä, jonka monimuotoisuus lisääntyy nopeasti. Somaliyhteisö on yksi kehittyvistä vähemmistöryhmistä, joiden kohdalla informaation puute haittaa mahdollisuuksia täyteen osallisuuteen.

Somalialaistaustaisia ihmisiä on asunut joissakin Euroopan osissa jo sukupolvien ajan, mutta 15 viime vuoden aikana heidän määränsä on kasvanut. Euroopassa asuvien somalien määrästä ei ole tarkkoja lukuja, mutta vaikka heitä on absoluuttisesti ottaen vähän, he ovat kokonaisuudessaan yksi maanosan suurimmista pakolaisryhmistä, ja näin ollen muodostavat kasvavan vähemmistöryhmän.

Euroopan somalit voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: 1) Euroopassa syntyneet somalialaistaustaiset ihmiset, 2) somalialaiset pakolaiset ja turvapaikanhakijat, jotka ovat paenneet Eurooppaan suoraan Somaliasta tai sen naapurimaista konfliktien vuoksi, sekä 3) somalit, jotka ovat muuttaneet jostakin Euroopan maasta toiseen, esimerkiksi Ruotsista Britanniaan. Somalit ovat monimuotoinen ja elinvoimainen yhteisö, joka kärsii mm. mediassa esiintyvistä kielteisistä stereotyyppioista. Vaikuttaa siltä, että somaliyhteisön erityistarpeita ei ymmärretä riittävästi. Somalit kokevat tutkimusten

mukaan epätasa-arvoa koulutuksessa, työ- ja asuntomarkkinoilla sekä terveyspalveluissa. Somaliyhteisöt ovat vahvasti läsnä monissa Euroopan maissa, mutta somaliyhteisöjen kontaktit poliittisiin päättäjiin sekä vaikutusmahdollisuudet paikallisissa ja valtakunnallisissa elimissä ovat usein suhteellisen vähäisiä.

Vertailevien tutkimusraporttiemme sarjassa *Somalit Euroopan kaupungeissa* on tarkasteltu sellaisia kaupunkien ja kuntien toimenpiteitä, joiden avulla on aktiivisesti pyritty ymmärtämään somalitaustaisia yhteisöjä ja niiden tarpeita. Tutkimuksen keinoin on pyritty tavoittamaan arkielämän kokemuksia sekä sitä, millaisia yhteyksiä poliittiset päättäjät ovat luoneet kaupunkinsa somaliyhteisöihin ja muihin vähemmistöihin. Yhtenä taustateemana on se, miten somaliyhteisöjen jäsenet itse ovat aktiivisesti osallistuneet syrjinnän torjuntaan. Lisäksi arvioidaan, antavatko somalien kokemukset aiheetta erityisten ratkaisumallien luomiseen esteiden poistamiseksi yhtäläisten mahdollisuuksien tieltä.

Somalit Euroopan kaupungeissa -tutkimusraporttisarjaan sisältyy seitsemän yksittäistä kaupunkiraporttia sekä englanninkielinen yleiskatsaus.² Tutkittavia kaupunkeja valittaessa huomioitiin somaliväestön koko ja osuus, sekä paikallinen poliittinen tilanne. Hankkeeseen valittiin mukaan Amsterdam, Kööpenhamina, Helsinki, Leicester, Lontoo, Malmö ja Oslo. Helsingin kaupunkiraportti julkaistiin syksyllä 2013 ja se on julkaistu englanniksi ja suomeksi.³

Kaikki seitsemän kaupunkiraporttia ovat paikallisten asiantuntijaryhmien työtä, ja kaikissa on sovellettu yhtäläistä metodologista kehystä, joka mahdollistaa vertailevan analyysin. Jokainen kaupunkiraportti sisältää yksityiskohtaiset suositukset, joiden tavoitteena on parantaa kyseisen kaupungin somalialaisten mahdollisuuksia yhdenvertaiseen osallisuuteen yhteiskunnassa. Suositukset toimivat perustana *Open Society Initiative for Europe* -aloitteen *At Home In Europe* -hankkeessa tehtävälle vaikuttamistyölle.

Käsillä oleva suomenkielinen laitos on toimitettu ja päivitetty ottaen huomioon suomensomalien tilanne vuonna 2016.

Helsingin kaupunkiraportin ja käsillä olevan vertailuraportin pohjalta nostamme esiin muutamia toimenpidesuosituksia Helsingin verrokkikaupungeista, joihin valtiollisten ja paikallisten toimijoiden olisi perusteltua tarttua paitsi maahanmuuttajien ja vähemmistöryhmien myös laajemmin yhteiskuntarauhan ja eri väestöryhmien välisen luottamuksen rakentamiseksi.

Peruskoulujärjestelmää koskevat kehittämissuosituks

PISA 2012 -testi osoitti, että maahanmuuttajataustaisten oppilaiden oppimistulokset ja koulumenestys on huonompaa kuin valtaväestöllä. Erityisesti somalialaistaustaiset ja muutkin pakolaistaustaiset nuoret menestyvät peruskoulussa huomattavan huonosti

² <https://www.opensocietyfoundations.org/reports/somalis-european-cities-overview>

³ <https://www.opensocietyfoundations.org/reports/somalis-helsinki>

muihin väestöryhmiin kuuluviin nuoriin verrattuna. On kuitenkin huomattava, että kun taustatekijöitä vakioidaan, erot pienentyvät. Vanhempien sosioekonominen tausta selittää osaltaan oppimistuloksia: Kun vanhemmat tulevat maasta, jossa koulujärjestelmä ei ole hyvin kehittynyt tai yhteiskunnalliset levottomuudet tai sota on haitannut koulunkäyntiä, se heijastuu vanhempien työmarkkina-asemaan ja integroitumiseen uudessa yhteiskunnassa ja sitä kautta myös lasten kouluasuoriutumiseen. Huolestuttavaa somalialaistaustaisten nuorten kohdalla oli erityisesti se, että toisen sukupolven oppimistulokset suhteessa valtaväestöön olivat huonompia kuin ensimmäisen sukupolven tulokset. Valtiontalouden tarkastusvirasto suosittaakin, että lisätukea integraation ja jatko-opiskelumahdollisuuksien turvaamiseksi tulisi suunnata niille, joiden osaaminen koulussa on selvästi huonompaa. Pitää varmistaa, että myös toisen sukupolven oppimisen tuki on riittävää.⁴

Pakolaistaustaiset nuoret ovat aliedustettuina toisen ja korkea-asteen koulutuksessa. Yhtenä syynä tälle on osoitettu heikosti koulutettujen vanhempien vähäiset valmiudet tukea lastensa koulunkäyntiä. Perusopetusviranomaisten valtakunnallisella sekä paikallisella tasolla olisikin kiinnitettävä huomiota tukitoimiin, joilla vanhempien mahdollisuuksia tukea lapsiaan parannettaisiin. Myös heikoimmin koulutettujen vanhempien perheissä lasten koulunkäyntiä olisi tuettava voimakkaasti esim. läksykerhoihin. Lisäksi on varmistettava, että peruskoulujen opettajat ja opinto-ohjaajat yhdenvertaisesti kannustavat pakolais- ja muita maahanmuuttajataustaisia nuoria ei ainoastaan ammatilliseen koulutukseen, vaan myös lukioon ja korkea-asteen koulutukseen.

Peruskoulun, ts. opettajien ja pakolaisvanhempien välillä on myös epäluottamusta, jonka taustalla on erilaistuneita käsityksiä lasten parhaasta. Somalivanhemmillä on vaikeuksia ymmärtää perusteita sille, miksi lapset osoitetaan suomi toisena kielenä - opetusryhmään erotuksena suomea äidinkielenä opiskelevista. Aineisto osoittaa, että jopa Suomessa syntyneitä maahanmuuttajavanhempien lapsia opiskelee suomea toisena kielenä, ja tämä nostaa Suomen tilanteen ainutlaatuiseksi Euroopassa.

Peruskoulujärjestelmän mukaan kyse on hyvää tarkoittavasta tukitoimesta, mutta vanhemmat ovat perustellusti huolissaan lastensa yhdenvertaisesta asemasta jatkokoulutusvalinnoissa. Jokainen päätös lapsen osoittamisesta suomi toisena kielenä - opetusryhmään olisikin tehtävä huolellisesti vanhempien kanssa keskustellen ja arvioiden päätöksen perusteita lukukausi kerrallaan.

Yhdenvertaisuutta ja syrjintää koskevat kehittämissuosituks

Helsinkiä koskevan tutkimuksen tulokset osoittivat, että suomensomalialaiset eivät koe olevansa yhdenvertaisessa asemassa muiden suomalaisten kanssa. Tähän vaikuttavia syitä on useampia. Vaikka useimmat tutkimuksessa mukana olleista olivat Suomen

⁴ Valtiontalouden tarkastusvirasto (2015) Maahanmuuttajaoppilaat ja perusopetuksen tuloksellisuus. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 12/2015. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto.

kansalaisia, asuneet Suomessa vuosikymmeniä tai he olivat Suomessa syntyneitä, he eivät tunteet itseään suomalaisiksi. Syynä oli se, että erottuvan ulkonäkönsä ja etnisen taustansa vuoksi he kokivat, ettei valtaväestö hyväksynyt heitä suomalaisina muiden joukossa. Somalialaisten Suomessa elämisen oikeutus on ollut kyseenalaistettuna myös mediassa, erityisesti sosiaalisessa mediassa. Viime aikoina tilanteen on koettu entisestään kiristyneen. Tässä ilmapiirissä on selvää, että tilaa yhdenvertaiselle suomalaisuudelle on tarjolla niukasti.

Tilannetta pahentaa myös ”arkipäivän syrjintä”, ts. loukkaukset arjen tilanteissa ja vaikeudet työ- ja asuntomarkkinoilla. Suomensomalialaiset kohtaavat myös enemmän viharikollisuutta, kuten rasistista väkivaltaa, kuin mikään muu vähemmistöryhmä Euroopan Unionissa.⁵

Koetun syrjinnän arkisuus on johtanut siihen, että suomensomalialaisten kynnys raportoida viranomaisille (poliisi, yhdenvertaisuusvaltuutettu) kohtelusta esim. rikosilmoituksin, on muodostunut korkeaksi. Vuosina 2014–2015 OSF kohdensikin hanketukea somalijärjestöille raportointikynnyksen madaltamiseksi.

Viranomaisten ja median olisikin kiinnitettävä enenevässä määrin huomiota siihen, että syrjinnän nollatoleranssia noudatetaan. Sosiaalisen median vihapuheeseen puuttumiseen olisi kehitettävä uusia mekanismeja.

Syrjintäkysymysten lisäksi yhteiskunnassa olisi laajasti kiinnitettävä huomiota siihen, että suomalaiset ovat yhä monimuotoisempi joukko.

Erityisesti media ja koulutusinstituutiot, mutta laajemmin koko yhteiskunta on vastuussa siitä, että kaikilla Suomen kansalaisilla on yhdenvertaiset oikeudet tulla kohdelluiksi suomalaisina.

Pakolaisten määrä ja osuus väestöstä lisääntyy nopeasti. Ei ole nähtävissä, että turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten maahanmuutto vähenisi nopeasti, päinvastoin. Tämä yhdessä lisääntyvän elämäntapojen variaation kanssa merkitsee sitä, että suomalainen yhteiskunta muuttuu yhä monimuotoisemmaksi. *Open Society Foundationsin At Home in Europe* -hanke on seitsemän vuoden ajan työskennellyt erilaisten syrjäytettyjen väestöryhmien yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämiseksi.

Vaikka tämän yhteenvetoraportin kattava hanke on käsitellyt somalialaisia Euroopan kaupungeissa, avaa se tärkeitä näkökulmia Euroopan ja Suomen kaupunkien tulevaisuuteen: kotoutumisen, yhdenvertaisuuden, eri väestöryhmien keskinäisen luottamuksen ja tätä kautta yhteiskunnallisen turvallisuuden teemat antavat evästyksiä päätöksentekijöille siitä, millaisten haasteiden kanssa meidän tulee varautua jo lähitulevaisuudessa työskentelemään. Toivommekin, ettei lukija lähesty tätä raporttia analyysinä yhden väestöryhmän tilanteesta tietyissä paikassa tiettyyn aikaan, vaan

⁵ European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS), Main Results Report, EU Agency for Fundamental Rights, 2009, at http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_EN.pdf (luettu 17.12.2016).

laajempaa avauksena yhä monimuotoisempien ja monimutkaisempien kysymysten Suomeen.

Open Society Foundations jatkaa työtään suomalaisten toimijoiden kanssa vastausten löytämiseksi yhdenvertaisen ja turvallisen Suomen rakentamiseksi.

LUKIJALLE

Somalit Euroopan kaupungeissa -tutkimushanke toteutui vuosina 2012–2013 seitsemässä eri kaupungissa. Tutkimustyön päättymisen jälkeen Suomi muun Euroopan tavoin on kokenut suuren murroksen. Turvapaikanhakijoiden määrä on vuonna 2015 kasvanut ennennäkemättömiin mittoihin ja johtanut kriisitilanteeseen koko Euroopassa. Vuonna 2015 Suomeen tuli 20 485 turvapaikanhakijaa Irakista, 5214 Afganistanista ja 1981 Somaliasta. Uusien tulijoiden tulva on herättänyt uuden kiinnostuksen myös siihen, kuinka aikaisemmin tulleet pakolaiset ja turvapaikanhakijat ovat Suomeen kotoutuneet ja mitä heidän kotoutumisestaan voisi oppia.

Somalit Euroopan kaupungeissa -tutkimushankkeen raporteissa keskityttiin lähinnä Eurooppaan maahanmuuttajina tulleiden kokemuksiin, sen sijaan heidän Euroopassa syntyneiden lastensa elämänkuluista saamme vain joitain viitteitä, esimerkiksi koulutukseen liittyen. Kotoutumisen onnistumista on kuitenkin järkevää arvioida vasta pitkällä aikavälillä. Esimerkiksi pakolaisina Suomeen ja muualle Eurooppaan tulleet somalialaiset ovat yleisesti ottaen kohdanneet suuria haasteita työllistymisessä, mutta heidän lastensa kohdalla tilanteen tulisi olla toinen. Tätä kirjoitettaessa, vuoden 2016 alussa, esimerkiksi Suomessa työikäisiä ns. toiseen sukupolveen kuuluvia suomensomalialaisia on niin vähän, että luotettavaa tilastotietoa heidän työllistymisestään ei ole vielä saatavilla.

Kotoutuminen ei merkitse pelkästään työllistymistä, vaikka työ keskeinen asia ihmisten kotoutumiselle epäilemättä onkin: esimerkiksi suomensomalialaisten kotoutumisen ei voida katsoa epäonnistuneen, vaikka työllistymisen osalta tulos ei ole erityisen hyvä. Kuten Helsinkiä käsittelevästä raportista ilmenee, suomensomalialaiset arvostavat suomalaisen yhteiskunnan turvallisuutta, he yleisesti ottaen luottavat viranomaisiin, oikeusjärjestelmään ja esimerkiksi poliisiin ja myös osallistuvat aktiivisesti järjestö- ja poliittiseen toimintaan. Yleinen yhteiskunnallinen turvallisuus ja maahanmuuttajien pieni määrä on auttanut 1990-luvulla tulleiden kotoutumisessa: suomalaiset lähiöt ovat olleet turvallinen kasvupaikka lapsille huolimatta siitä, että esimerkiksi Helsingin seudulla ja myös muissa Suomen suuremmissa kaupungeissa huono-osaisuus on viime vuosikymmeninä alkanut kasaantua tietyille alueille, joita yleensä myös maahanmuuttajaperheet asuttavat.

Syrjinnän kokemukset olivat tavallisia kaikissa tutkimuskaupungeissa. Helsingin seudulla⁶ erityisesti nuoret suomensomalialaiset pohtivat omaa identiteettiään ja kuulumistaan. Vaikka he olisivat Suomessa syntyneitä, monet silti mieltävät itsensä ulkomaalaisiksi vanhempiensa syntyperän ja perhekulttuurinsa vuoksi sekä sen takia, että kantasomalaiset eivät heitä suomalaisina hyväksy. Viime vuosien muutokset

⁶ Raportissa Helsingin, Helsingin seudun ja pääkaupunkiseudun välille voi vetää monissa kohdin yhtäläisyysmerkin. Kuten raportissa käy myöhemmin ilmi, suomensomalit ovat poikkeuksellisen keskittyneitä Suomessa pääkaupunkiseudulle ja erityisesti Helsinkiin, mikä perustelee tutkimuksen maantieteellistä rajausta.

Suomen poliittisessa ilmapiirissä samoin kuin muutokset eurooppalaisessa turvallisuusympäristössä heijastuvat myös Suomessa asuviin muslimeihin. Syyrian ja Irakin taistelut, islamin nimissä tehdyt terrori-iskut ja länsimaissa asuvien musliminuorten radikalisoituminen ovat nousseet mediassa päivittäisiksi puheenaiheiksi. Somalialaiset nuoret ja myös aikuiset ovat kertoneet siitä, kuinka kaduilla kuullut solvaukset ja nimittelyt ovat jälleen lisääntyneet. Muslimi-identiteetti kyseenalaistetaan. Samalla terroriteot aiheuttavat pelkoa myös muslimien keskuudessa: ei pelkästään siinä mielessä, että kuka tahansa viaton voi joutua teon kohteeksi, vaan myös siksi, että he kokevat olevansa uskontonsa takia mahdollisten vihareaktioiden kohteena.

Suomessa monikulttuurisuutta on pitkälti harjoiteltu Suomeen 25 vuotta sitten tulleiden somalialaisten ja heidän perheidensä avulla. Kotouttamistoimenpiteet ovat tuosta ajasta kehittyneet, esimerkiksi kotoutumissuunnitelmia ei tuolloin tehty. Viranomaisten päähuomio on nyt kiinnittynyt viimeaikaisten tulijoiden alkuvaiheen järjestelyihin. Samalla pitäisi kuitenkin kiinnittää huomio myös Suomessa kasvaviin nuoriin aikuisiin, joilla on maahanmuuttajatausta. Helsingin raportti kertoo siitä, että monilla suomensomalialaisilla nuorilla on haasteita peruskoulun jälkeen: erityisesti nuorissa miehissä on niitä, jotka eivät löydä paikkaansa työ- tai opiskelumaailmassa. Suomalaisissa yliopistoissa opiskelee toistaiseksi vain pieni joukko suomensomalialaisia nuoria. Samaan aikaan on kuitenkin syytä mainita, että heitä opiskelee arviolta jopa sata ulkomaisissa yliopistoissa, erityisesti Itä-Euroopassa. Erityisesti lääketieteen opiskelu EU-maassa Romaniassa on tällä hetkellä suosittua. Perheet panostavat nuortensa opiskeluun ja tekevät kaikkensa, jotta heidän lapsensa onnistuisivat työelämässä ja elämässä ylipäätään. Tämäkin voidaan nähdä osana onnistunutta kotoutumista.

Marja Tiilikainen

Akatemiatutkija, Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos

Somalit Euroopassa –

Pääkaupunkiseutu eurooppalaisten kaupunkien vertailussa

Sisällys

1. Johdanto.....	17
2. Identiteetti ja kuulumisen tunne	21
2.1 Somali-identiteetti	22
2.2 Kansallinen eurooppalainen identiteetti.....	23
2.3 Paikallinen identiteetti ja kaupunki-identiteetti	26
2.4 Identiteetin kontekstisidonnaisuus	28
2.5 Uskonto ja identiteetti	29
2.6 Klaanin jäsenyys.....	30
2.7 Syrjintä	31
2.8 Sukupuoli ja identiteetti.....	32
2.9 Tärkeimmät tutkimustulokset.....	33
3. Koulutus.....	35
3.1 Koulutus ja kokemukset kouluista.....	35
3.2 Koulutusjärjestelmän ymmärtäminen.....	38
3.3 Opettajien odotukset ja oppilaiden tavoitteet	40
3.4 Kieli.....	42
3.5 Oppilaiden liikkuvuus.....	43
3.6 Tärkeimmät tutkimustulokset.....	43
4. Työelämä.....	46
4.1 Alhainen työllisyysaste ja matalapalkkaiset, arvostukseltaan alhaiset työpaikat	46
4.2 Työllistymisen haasteet: kielitaito	49
4.3 Työllistymisen haasteet: tieto työmarkkinoista	50
4.4 Työllistymisen haasteet: syrjintä	51
4.5 Tuki työnhaussa.....	52
4.6 Työttömyyden vaikutukset.....	53
4.7 Tärkeimmät tutkimustulokset.....	54
5. Asuminen	57
5.1 Asuminen ja pakolaisten uudelleensijoittaminen.....	57
5.2 Omistusasuminen ja vuokra-asuminen	58
5.3 Vuokra- ja omistusasumisen rahoittaminen	59
5.4 Asuntojärjestelmän tuntemus.....	59
5.5 Syrjintä	60

5.6	Tilanahtaus	61
5.7	Asuinalueiden eriytyminen	61
5.8	Asunnottomuus	62
5.9	Tärkeimmät tutkimustulokset	63
6.	Terveydenhuolto	66
6.1	Terveyden tasot	66
6.2	Mielenterveys	67
6.3	Terveyspalvelujen käyttö ja saatavuus	68
6.4	Naisten sukupuolielinten silpominen	71
6.5	Lastensuojelu ja tuki perheille	71
6.6	Khat	73
6.7	Tärkeimmät tutkimustulokset	73
7.	Järjestyksenpito ja turvallisuus	76
7.1	Käsitykset rikollisuudesta ja turvallisuudesta	76
7.2	Käsitykset järjestyksenpidosta	76
7.3	Henkilötarkastukset	78
7.4	Terrorismin torjunta ja radikalisoituminen	80
7.5	Tärkeimmät tutkimustulokset	81
8.	Yhteiskunnallinen ja poliittinen osallistuminen	82
8.1	Kansalaisuuden saaminen	82
8.2	Poliittinen osallistuminen	83
8.3	Muutokseen vaikuttaminen	84
8.4	Kansalaisyhteiskuntaan osallistuminen	86
8.5	Somalien kansalaisjärjestöjen rooli ja kehitys	87
8.6	Tärkeimmät tutkimustulokset	88
9.	Media	90
9.1	Kielteiset esittämistavat mediassa	90
9.2	Kokemukset vuoropuhelusta median kanssa	93
9.3	Somalien osallistuminen mediassa	94
9.4	Tärkeimmät tutkimustulokset	95
10.	Päätelmät	98
	Lähteet	100

Taulukot

Taulukko 1. Somalia äidinkielenään puhuvien työllisyysaste	47
--	----

Hyvät käytänteet

Hyvä käytäntö Oslolla: Somaliopiskelijoiden yhdistys	44
Hyvä käytäntö Leicesterissä: Taylor Road Primary School.....	45
Hyvä käytäntö Lontoossa: Tower Hamletsin STEP-hanke	55
Hyvä käytäntö Helsingissä: KYKY-hanke – yhteisöllinen vastuu ja yksilölliset työpolut.....	55
Hyvä käytäntö Amsterdamissa: Somalinaisten säätiö	56
Hyvä käytäntö Lontoossa: Tower Hamlets Homes.....	64
Hyvä käytäntö Oslolla: Asuntohanke Grønlandissa	65
Hyvä käytäntö Kööpenhaminassa: Terveystuella tukihenkilöt	74
Hyvä käytäntö Oslolla: Tasa-arvoiset terveyspalvelut -hanke.....	75
Hyvä käytäntö Malmössä: Kansalaisyhteiskuntakoulutus.....	89
Hyvä käytäntö Kööpenhaminassa: CODKA	96
Hyvä käytäntö Oslolla: Norjan yleisradion harjoittelijahanke	97

1. JOHDANTO

Käsillä oleva raportti on yhteenveto *Open Society Foundationsin (OSF) At Home in Europe* -hankkeesta, jossa tutkittiin somaleita ja somaliyhteisöjä eri puolella Eurooppaa. *At Home in Europe* on tutkimushanke, jonka tavoitteena on edistää heikommassa asemassa olevien yhteisöjen yhdenvertaisuutta ja osallisuutta muuttuvassa Euroopassa.

Hankkeessa tutkitaan syrjäytymisuhassa olevien länsieurooppalaisten enemmistö- ja vähemmistöyhteisöjen osallistumista päätöksentekoon, talouselämään, kulttuurielämään ja yhteiskuntaan laajemmin. Hankkeessa arvioidaan sellaisia paikallisyhteisöjen ja kaupunkien toimenpiteitä, joilla pyritään vähentämään syrjintää ja varmistamaan yhtäläinen kohtelu kaikille. Hankkeen kantavana teemana on yhdenvertaisuuden esteiden tunnistaminen, ymmärryksen lisääminen syrjäytymiseen johtavista tekijöistä, tehokkaan kotoutumispolitiikan ja -käytäntöjen tunnistaminen ja edistäminen Euroopassa. Lisäksi hankkeessa tutkimukseen perustuvan näytön pohjalta luotu yhteyksiä kaupunkien päättäjiin, kansalaisyhteiskuntaan ja asukkaisiin yhdenvertaisuuden ja osallistumismahdollisuuksien edistämiseksi.

Somalit Euroopan kaupungeissa -hankkeessa hyödynnetään OSF:n aiempia tuloksia liittyen muslimeita läntisen Euroopan kaupungeissa käsitteleviin tutkimuksiin. Tarve sellaiselle tutkimukselle, joka auttaa paremmin ymmärtämään somaliyhteisöjen kokemuksia, nousi alun perin esille keskusteluissa poliittisten päättäjien ja muiden toimijoiden kanssa Muslimit Euroopan kaupungeissa -raporttisarjan tutkimustyön loppuvaiheessa.

Useissa kaupungeissa, joissa OSF toimii, valtakunnalliset ja paikalliset viranomaiset totesivat somalialaisten muodostavat haasteellisen ja nopeasti kasvavan yhteisön. Verrattuna vanhempiin vähemmistöyhteisöihin, jotka olivat muuttaneet maahan taloudellisista syistä II maailmansodan jälkeen, somalialaiset olivat verrattain uusi ja näin ollen tuntematon yhteisö. Alustavat tiedot viittasivat siihen, että somaliyhteisöt olivat syrjäytymisvaarassa, ja että luotettavaa tutkimustietoa tarvittiin tukemaan parempia toimia osallisuuden edistämiseksi.

Somalihankkeemme tutkimukset kattavat somalien kokemukset kuudessa Länsi- ja Pohjois-Euroopan maassa ja seitsemässä kaupungissa: Amsterdamissa (Alankomaat), Kööpenhaminassa (Tanska), Helsingissä (Suomi), Leicesterissä (Britannia), Lontoossa (Britannia), Malmössä (Ruotsi) ja Oslossa (Norja). Tilastojen perusteella Alankomaissa asuu arviolta 37 432 somalia, Ruotsissa 57 873, Tanskassa 19 707, Norjassa 36 651 ja

Suomessa 16 721.¹ Britanniassa vuoden 2011 väestönlaskennassa kirjattiin hiukan yli 101 000 asukasta, jotka olivat syntyneet Somaliassa. Koska somalien maahanmuuttohistoria on kuitenkin Britanniassa pitempi ja maassa asuu huomattava määrä toisen ja kolmannen polven brittiläissyntyisiä somaleja, Britannian koko somaliväestö on todennäköisesti merkittävästi suurempi.

Tutkimuksessa mukana olleista kaupungeista viidessä somaleilla oli samanlaiset kokemukset maahanmuutosta samalla aikavälillä pakolaisina, taloudellisten perusteiden sijaan. Useimpiin tämän tutkimuksen kaupunkeihin somalit ovat saapuneet kolmena kohorttina. Ensimmäisen kohortin somalit muuttivat 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. He pakenivat Somalian poliittisia vainoja ja maan sisäistä konfliktia. Monet ensimmäisessä ryhmässä saapuneista olivat koulutettuja, ja jotkut olivat korkeakoulutettuja ja heillä oli kokemusta kaupungeissa asumisesta ja työskentelystä. Toinen kohortti, ts. maahanmuuttovaihe oli 2000-luvun puolessavälissä, kun Somaliasta saapui Eurooppaan suurin joukoin pakolaisia osittain siksi, että Somalian konflikti oli pahentunut al-Shabaab -liikkeen nousun myötä. Tämän toisen saapujaryhmän somalit olivat kokeneet vuosikymmenen kestäneen sisällissodan traumat, monet heistä olivat maaseudulta, eikä heillä ollut yhtä paljon yleissivistävää koulutusta tai ammattikoulutusta kuin aiemman ryhmän jäsenillä. Myös Suomessa nämä kaksi vaihetta ovat näkyneet piikkeinä turvapaikanhakijamäärissä Somaliasta 1990-luvun alkuvuosina sekä vuosina 2008–2009. Vuosi 2015 on käynnistänyt kolmannen kohortin, eli somalialaisten maahanmuuttovaiheen samalla kun muidenkin turvapaikanhakijoiden määrä Eurooppaan ja Suomeen on kasvanut ennätyksellisen suureksi.

Britanniassa somaliyhteisöjen maahanmuuttohistoria on toisenlainen. Britanniaan on muuttanut somaleita lähes jatkuvasti siitä asti, kun Britannia teki Somalimaasta, ts. Somalian luoteisosasta siirtomaansa vuonna 1897. Somalimerimiehet asettuivat Itä-Lontoon, Cardiffin ja Liverpoolin satamakaupunginosiin. Somalien maahanmuutto oli siis 1900-luvulla olennainen osa Britannian sodanjälkeisen maahanmuuton historiaa erityisesti ennen vuoden 1962 maahanmuuttolakia (Immigration Act). 1960-luvulla

¹ Nämä luvut perustuvat kunkin maan tilastokeskusten tuoreimpiin saatavilla oleviin tilastoihin asukkaista, jotka ovat syntyneet Somaliassa tai joiden vanhemmat ovat syntyneet Somaliassa. Tilastot ovat saatavilla seuraavilla sivustoilla: Alankomaat (2014), <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLEN&PA=37325eng&D1=a&D2=a&D3=0&D4=0&D5=192&D6=a&LA=EN&HDR=T&STB=G2,G1,G3,G5,G4&VW=T> (luettu 9.6.2015); Ruotsi (2012), http://www.scb.se/Statistik/BE/BE0101/2011A01B/be0101_Fodelseland_och_ursprungsland.xls (luettu 16.6.2015); Tanska (2015), <http://www.statbank.dk/statbank5a/default.asp?w=1366> (luettu 16.6.2015); Norja (2014), <http://www.ssb.no/en/befolkning/statistikker/innvbe/f/aar/2014-04-24?fane=tabell&sort=nummer&tabell=193678> (luettu 16.6.2015); Suomi (2014), http://193.166.171.75/Dialog/varval.asp?ma=030_vaerak_tau_102_en&ti=Language+according+to+age+and+sex+by+region+1990+-+2013&path=../Database/StatFin/vrm/vaerak/&lang=1&multilang=en (luettu 16.6.2015).

monet merimiehet siirtyivät työn perässä teollisuuskaupunkeihin – Sheffieldiin, Birminghamiin, Manchesteriin ja Lontooseen – ja samaan aikaan myös somalinaisia ja opiskelijoita asettui pysyvästi asumaan maahan. Vaikka Britanniaan tuli 1980-luvun lopulta alkaen paljon somaleita pakolaisina, he asettuivat usein kaupunkeihin, joissa oli somaliyhteisöjä jo pitemmältä ajalta. Britannian somaliyhteisöissä on lisäksi erityistä se, että maahan on vuoden 1999 jälkeen muuttanut runsaasti somaleita muista Euroopan maista. Nämä somalit olivat alun perin saapuneet 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa muihin Euroopan maihin kuten Alankomaihin tai Tanskaan, ja saaneet näissä maissa pakolaisaseman ja sitten kansalaisuuden. Saatuaan EU:n kansalaisuuden he muuttivat sittemmin Britanniaan EU:n sisäisen vapaan muuttoliikkeen mahdollistamana. Tämä on keskeinen piirre Leicesterin somaliväestöä käsittelevässä raportissa.

Hanketta varten tutkituissa kaupungeissa on kussakin suuri somaliväestö, joka on usein keskittynyt tietyille asuinalueille.

Amsterdammassa asui vuoden 2013 virallisten tilastojen mukaan 1 286 somalia, joista suurin osa asui Nieuw-Westin (287 henkeä), Westin (244), Zuidoostin (238) ja Noordin (205) kaupunginosissa.

Kööpenhaminan somaliväestö oli niin ikään keskittynyt neljään kaupunginosaan, Nørrebrohon, Brønshøjiin, Husumiin ja Bispebjergiin. Näissä kaupunginosissa asui vuonna 2011 yhteensä 61 prosenttia kaupungin somaliasukkaista, joita oli kaikkiaan 4 742 henkeä.

Helsingin somalinkielinen väestö vuonna 2012 oli kooltaan 6 843 henkeä eli lähes puolet somaliväestöstä. He asuvat hajallaan eri kaupunginosissa, mutta somalien läsnäolo on näkyvintä itäisessä Helsingissä. Kaiken kaikkiaan pääkaupunkiseudulle on keskittynyt noin 80 prosenttia Suomen somaliväestöstä.

Vuonna 2011 Leicesterin koko somaliväestön määräksi arvioitiin 10 000–15 000 asukasta, ja heistä lähes 70 prosenttia asuu neljässä kaupunginosassa, Spinney Hillsissä, Stoneygatessa, Beaumont Leysissä ja Charnwoodissa. Lontoossa tutkimuskohteiksi valittiin Camdenin ja Tower Hamletsin kaupunginosat niiden somaliväestön luonteen ja koon perusteella: vuoden 2011 väestönlaskennan mukaan kummassakin kaupunginosassa asui lähes 3 000 Somaliassa syntynyttä ihmistä, joskin eräiden arvioiden mukaan Tower Hamletsin somalialaistaustaisten asukkaiden määrä olisi lähempänä kymmentätuhatta.

Malmössä oli vuonna 2011 somalialaissyntyisiä asukkaita 1 551 henkeä, ja 77 prosenttia heistä asui kaupungin kolmessa ulkomaalaisvaltaisimmassa kaupunginosassa: Rosengårdissa (622), Södra Innerstadenissa (315) ja Fosiessa (263).

Oslossa oli 12 779 norjansomalialaista asukasta vuonna 2012, ja he muodostivat tuolloin kaupungin kolmanneksi suurimman maahanmuuttajaryhmän. Norjansomalit ovat keskittyneet pääosin kaupungin keski- ja itäosiin.

Somalien samankaltainen maahanmuutto- ja asutushistoria useimmissa näistä kaupungeista antaa mahdollisuuden arvioida erilaisten politiikkatoimien vaikutusta kotoutumiseen ja osallisuuteen.

Yksittäisten kaupunkien raporteissa, jotka on julkaistu tämän yhteenvedon rinnalla, keskitytään kunkin kaupungin somaliyhteisöjen kokemuksiin. Käsillä oleva yhteenvedon raportti tarjoaa tilaisuuden pohtia eri kaupunkien yhtäläisyyksiä ja eroja sekä sitä, missä määrin niihin vaikuttavat kunkin kaupungin harjoittaman politiikan erot.

Raportti rakentuu seuraavasti: *Luvun 2* alussa kartoitetaan identiteettiä ja kuulumisen tunteeseen liittyviä kysymyksiä. *Luvuissa 3–8* tarkastellaan kokemuksia osallisuuden ja kotoutumisen ydinalueilla: koulutuksessa, työelämässä, asumisessa, terveydenhuollossa, hyvinvointipolitiikassa, turvallisuudessa sekä yhteiskunnallisessa ja poliittisessa osallistumisessa. *Luvussa 9* tarkastellaan median roolia kotoutumisessa ja osallisuudessa. *Luvussa 10* esitellään johtopäätöksiä tutkimustuloksista.

2. IDENTITEETTI JA KUULUMISEN TUNNE

Tässä luvussa tarkastellaan tutkimustuloksia, jotka liittyvät identiteetin ja kuulumisen tunteen kysymyksiin Euroopan somalien keskuudessa. Se, minkä identiteetin yksilöt itse antavat itselleen ja mikä identiteetti heille annetaan, on tärkeä tekijä kotoutumisessa. Yksilö voi käydä työssä tai menestyä opinnoissaan, mutta ei välttämättä tunne kuuluvansa asuinpaikkaansa. Lisäksi Lontoota lukuun ottamatta suurin osa tutkimuksen kaupunkien somaleista saapui Eurooppaan 1980-luvun lopun jälkeen pakolaisina tai on näiden pakolaisten lapsia, kuten edellisessä luvussa todettiin. Tiettyyn ryhmään kuulumisella ja identiteetillä on merkityksensä siinä, että he oleskelevat Euroopassa pakolaisina heidän osoitettuaan viranomaisille, että he pakenivat maastaan, koska heillä oli *perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta.*²

At Home in Europe -tutkimushankkeessa keskitytään somaleihin, ja näin ollen se perustuu oletukseen, että etnisuus (tässä tapauksessa somalius) on tärkeä identiteetin määrittelijä, joka vaikuttaa osallisuuden ja kotoutumisen prosesseihin. Tämä on tutkimushankkeen yhteinen lähtökohta, mutta yksittäisissä kaupunkiraporteissa lähempi tulosten tarkastelu tuo esille ryhmän kokemusten monimuotoisuuden. Kokemuksia muokkaavat kohderyhmän sukupuoli, ikä, maahanmuuttohistoria ja paikka sukupolvien ketjussa.

Tutkimuksessa selvitettiin, millaisia käsitteitä ja käsityksiä osallistujilla on erilaisista identiteeteistä (etninen, kansallinen ja uskonnollinen identiteetti) ja miten heidän kokemuksensa muovasivat kuulumisen tunnetta suhteessa kuhunkin identiteettiin. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös kohderyhmän tunnetta kuulumisesta asuinalueelle ja kotikaupunkiin sekä asuinmaahan erilaisten arkielämän kokemusten kautta.

Minäkäsitys ja oman itsen kuvailu ovat tärkeitä, mutta tämä ei merkitse, että yksilöt voisivat täysin vapaasti määrittää identiteettinsä, sillä siihen vaikuttaa keskeisesti myös muiden suhtautumistapa. Euroopassa syntyneet nuoret somalit kokevat sekä eurooppalaisen että somalialaisen identiteettinsä neuvottelemisessa haasteita siinä, miten muut heidät näkevät. Tämän luvun alussa tarkastellaan sitä, miten osallistujat näkivät somali-identiteettinsä, ja sen jälkeen sitä, miten he kokevat kansallisen eurooppalaisen (eli brittiläisen, hollantilaisen, tanskalaisen, suomalaisen, norjalaisen tai ruotsalaisen) identiteettinsä.

² Pakolaisten oikeusasemaa koskevan YK:n vuoden 1951 yleissopimuksen ensimmäisessä artiklassa määritellään pakolainen henkilöksi joka, koska hänellä on ”perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan; tai joka olematta minkään maan kansalainen oleskelee entisen pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainittujen seikkojen tähden on kykenemätön tai sanotun pelon vuoksi haluton palaamaan sinne”.

2.1 Somali-identiteetti

Kaikki osallistujat pitivät somali-identiteettiään tärkeänä identiteetin osana. Somali-identiteetin ja kuulumisen tunteen kokemukset olivat kuitenkin kaikissa kaupungeissa erilaisia niillä, jotka olivat syntyneet Euroopassa tai tulleet tänne pikkulapsina, verrattuna niihin, jotka olivat syntyneet Somaliassa ja saapuneet Eurooppaan nuorina aikuisina. Eri maahanmuuttajaryhmissä on yleistä, että ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajilla on vahvat tunne- ja sukulaissiteet alkuperämaahansa. Nämä siteet saattavat olla erityisen voimakkaita pakolaisilla, koska he lähtivät maastaan siksi, että pelkäsivät vainoa, eivätkä siksi, että maastamuutto olisi ollut suunnitellun, positiivisen päätöksen tulos. Monissa tapauksissa ihmiset pitivät yllä läheisiä suhteita Somaliassa asuviin sukulaisiinsa lapsuus- ja nuoruusmuistojensa pohjalta samalla, kun he kokivat uuteen kulttuuriseen ja sosiaaliseen ympäristöön sopeutumisen haasteet, ja heillä säilyi halu palata Somaliaan.

Minun sydämeni ei ole täällä. Se on Somaliassa. Me joudumme kasvattamaan lapsemme täällä, mutta minä kuulun Somaliaan ja olen huolissani maan hyvinvoinnista, joten tulevaisuuteni on siellä ja osallistumisessa sen jälleenrakentamiseen. Sydämeni, mieleni ja sieluni ovat Somaliassa. (Leicester)

Pikkulapsina maahan tulleet puolestaan tunsivat usein vahvempaa yhteyttä siihen maahan, jossa he nyt asuivat:

Tulin tähän maahan pienenä, kaiken mitä tiedän olen oppinut tässä maassa. Kun mietin mitä olen oppinut ja voisinko käyttää oppimaani jossakin toisessa maassa, se tuntuu hyvin vaikealta. Minusta tuntuu, etten voi soveltaa sitä missään muualla ilman ylimääräistä vaivannäköä. Joten en usko että lähdän minnekään muualle lähiaikoina. (Helsinki)

Useimpien osallistujien mielestä oli tärkeää säilyttää somali-identiteetti ja kehittää sitä. Monet arvostivat asumista isommassa kaupungissa, jossa oli suurehko somaliyhteisö, sillä se tarjosi tilan ja mahdollisuudet somali-identiteetin ylläpitämiselle ja kehittämiselle. Sujuvaa somalin kielen taitoa pidettiin kaikissa kaupungeissa keskeisenä edellytyksenä somali-identiteetin säilyttämiselle ja tukemiselle. Oslon raportin mukaan äidinkielen opetuksella voi olla suuri merkitys oppilaan identiteetille ja itsetunnolle. Tällainen opetus voi toimia keinona tukea nuorten norjansomaliensa tiedonsaantia kotimaastaan ja lujittaa heidän somali-identiteettiään. Luottamus omaan somali-identiteettiin voi raportin laatijoiden mukaan auttaa heitä määrittelemään asemansa norjalaisessa yhteiskunnassa identiteetiltään somaleina, ja lisäksi heillä on etunaan monikielisyys.

Lontoossa somalien pitempi maahanmuuttohistoria merkitsee, että kaupungissa on vakiintuneempi somaliyhteisö kuin muissa Euroopan maissa. Tämä seikka sekä somaliväestön suurempi koko nähdään perustana somali-identiteetin ylläpitämiselle ja tekijänä, joka houkuttelee Britanniaan somaleita muista Euroopan maista:

Olen kuullut monilta vanhemman ikäpolven ihmisiltä, että niissä [muissa Euroopan] kaupungeissa ihmiset ovat menettämässä kulttuuriaan, koska niiden somaliväestö on hyvin pieni. Siksi he muuttavat Britanniaan ja liittyvät takäläisiin somaleihin. (Lontoo)

Yksi esimerkki siitä, miten Lontoossa tuodaan esille somali-identiteettiä, somalialaista musiikkia, kulttuuria, runoutta ja ruokaa, oli julkisin varoin tuettu Somali Week -festivaali. Tämä tapahtuma järjestetään Lontoossa vuosittain, ja sen esityksiin, esitelmiin ja keskusteluihin osallistuu taiteilijoita Afrikasta, Britanniasta ja muiden maiden somaliyhteisöistä.

Kaikissa tutkimuksen kaupungeissa tunnettiin huolta siitä, että nuorempi sukupolvi oli vaarassa menettää somali-identiteettinsä. Tähän nähtiin useita eri syitä. Jotkut korostivat sitä, ettei nuorilla, etenkin niillä, jotka ovat syntyneet Euroopassa eivätkä ole käyneet Somaliassa, ole suoraa kokemusta Somaliasta eikä tietoa maasta. Toisten mielestä kotoutumisprosessi oli johtamassa somali-identiteetin menettämiseen. Voimakkaimmin tämän ilmaisivat vanhemmat osallistujat, jotka kuvailivat usein pahoitellen ja surullisesti, miten Euroopan somalien nuorempi polvi on kotoutumassa. Kuten Oslon raportissa huomautetaan, tämän taustalla on kysymys siitä, mitä kotoutuminen merkitsee, ja kiista siitä, mitkä puolet uusissa olemisen tavoissa sopivat yhteen somali-identiteetin kanssa. Nuorten somalimiesten fokusryhmässä yksi osallistuja huomautti:

Tämä identiteetikysymys – Kaikki jotka täällä puhuvat ovat enemmän somaleita. Mutta on meissä paljon norjalaisuuttakin, jos totta puhutaan. Toisin sanoen me olemme kotoutuneet hyvin. Koska asumme täällä ja olemme kasvaneet täällä, meidän on mahdotonta olla kokonaan somaleita näin pitkän ajan jälkeen. Kuten muut sanoivat, kyse on siitä, kuinka norjalaisia sallimme itsemme olla. Norjalaisia sillä tavoin, että juomme alkoholia ja syömme sianlihaa heidän kanssaan, vai norjalaisia sillä tavoin, että luemme VG-lehteä ja pelaamme käsipalloa? Siihen puoleen suhtaudumme positiivisesti ja haluamme kotoutua ja olla maanmiestemme, norjalaisten, kanssa. (Oslo)

Tästä voidaan päätellä, että jotkut ihmiset ovat hyväksyneet sellaisia osia vastaanottavan yhteiskunnan olemisen tavoista, joita pidetään yhteensopimattomina somaliuden kanssa. Kaikilla raja ei kuitenkaan kulje samassa kohtaa, ja tästä käydään paljon keskustelua Euroopan kaupunkien somalien keskuudessa.

2.2 Kansallinen eurooppalainen identiteetti

Raporteissa nimetään tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, missä määrin somalit samastuvat kansalliseen eurooppalaiseen identiteettiin eli pitävät itseään britteinä, tanskalaisina, hollantilaisina jne. Tämän tutkimuksen kaupungeissa oli somaleita, jotka katsoivat kuuluvansa siihen maahan, jossa tutkimus tehtiin. Tämä asenne oli yleisempi niillä osallistujilla, jotka olivat syntyneet kyseisessä maassa tai joilla oli maan kansalaisuus. Työnteko ja sen tuoma tunne, että on hyödyksi maalleen, mainittiin

myös asioina, jotka auttoivat yksilöitä tuntemaan, että he ovat osa yhteiskuntaansa ja kuuluvat siihen. Yksittäiset osallistujat puhuivat kyvystä maksaa laskunsa tai veronsa tapana hyödyttää yhteiskuntaa ja tuntea olevansa osa sitä. Lontoossa eräs nuori osallistuja totesi fokusryhmässä, että opiskelu- ja työllistymismahdollisuudet tukivat kuulumisen ja kansalaisuuden tunnetta:

Tunnen olevani enemmän – tämän maan kansalainen kuin sen maan, josta alun perin tulin. Koska tämä maa on antanut minulle enemmän kuin toinen maani, tunnen olevani enemmän Britannian kansalainen kuin Somalian tai Somalimaan kansalainen. (Lontoo)

Vastaavasti työmarkkinoiden ulkopuolelle jääminen heikensi kuulumisen tunnetta. Nämä havainnot korostavat työn, yhteiskuntaan osallistumisen ja kuulumisen tunteen välistä yhteyttä.

Kuulumisen tunteeseen vaikutti keskeisesti se, missä määrin osallistujat kokivat, että valtavirran yhteiskunnassa nähtiin heidän kuuluvan siihen. Kuulumisen tunteeseen ja samaistumiseen voi voimakkaasti vaikuttaa käsitys siitä, miten valtavirran yhteiskunta näkee toiseuden, ottaa sen vastaan ja suhtautuu siihen. Tässä suhteessa ne tavat ja kielenkäyttö, joilla puhutaan paitsi maahanmuuttajista yleisesti myös afrikkalaisista maahanmuuttajista erityisesti ja tässä yhteydessä nimenomaan somalimaanmuuttajista (jotka ovat muslimeja Saharan eteläpuolisesta Afrikasta), eivät ole pelkkää semantiikkaa, vaan ne vaikuttavat hyvin vahvasti identiteettiin ja minäkäsitkseen.

Osallistujat nimesivät useita näkökohtia, jotka saivat heidät tuntemaan itsensä maan kansalaisiksi, kuten kansallisen kielen puhuminen, verojen maksaminen, yhteiskuntaan osallistuminen ja lain noudattaminen. Vaikka näitä pidettiin keskeisinä kansalaisuuden piirteinä, somalit kokivat, että usein niitäkään, jotka täyttivät nämä vaatimukset, ei silti pidetty kansalaisina. Kaksi vuosikymmentä Alankomaissa asuneen amsterdamilaisen somalimiehen kommentit ilmentävät tunnetta, että kansalaisuus ei ole täyttä ja tasavertaista, vaan rajoitettua ja ehdollista:

Minä tulin tänne vieraana, ja isäntä antoi minun ymmärtää, että olen tervetullut tänne ”sillä ehdolla, että”, ja se rajoitti minua – Kansalaisuuden ajatusta ovat heikentäneet kaikenlaiset tekijät, PVV³ ym. Sen voi nähdä täällä Alankomaissa, mutta myös EU:n tasolla. Minä olen somali ja somalina pysyn, enkä enää tunne voivani kokea, että kuuluisin tänne, olisin Alankomaiden kansalainen. Osallistun yhteiskuntaan, mutta en ole kansalainen. (Amsterdam)

Minkä tahansa vähemmistöryhmän tavoin somalienkin kuulumisen tunne heikkenee, kun se toistuvasti kyseenalaistetaan eri tavoin. Helsingissä ja Kööpenhaminassa suomalaiseseen tai tanskalaiseen yhteiskuntaan kuulumisen tunnetta heikentävät vihamielinen ja kielteinen julkinen diskurssi ja median harjoittama keskustelu maiden

³ PVV on Geert Wildersin johtama Partij Voor de Vrijheid (Vapauspuolue).

somaliyhteisöistä. Tämä nuoren suomensomalin kommentti osoittaa, miten sama koskee niitäkin, joilla on Euroopan kansalaisuus:

Vaikka minulla on Suomen kansalaisuus, arastelen sanoa olevani suomalainen, koska tiedän, että he eivät halua pitää minua suomalaisena ja että he kuitenkin kysyvät minulta alkuperästäni, joten kerron alkuperästäni heti aluksi ja sitten, jos minulta kysytään, olenko Suomen kansalainen, vastaan "olen". (Helsinki)

Oslo ja Lontoon tutkimusten osallistujien kommentit antoivat vahvistusta sille, että somaleita ei pidetä yhteiskuntaan kuuluvina heidän näkyvästi erilaisen ulkonäkönsä takia:

Puhuitpa sitten norjaa tai et, toinen näkee ensimmäiseksi vain ruskean ihon ja pitkän parran, se on ensivaikutelma. (Oslo)

Tosiasiata on, että elän yhteiskunnassa, jossa minua ei nähdä sen enempää Britannian kansalaisena kuin somalinakaan, minut nähdään vain ulkomaalaisena. Ei ole väliä, onko ihmisellä Britannian passi – hänet nähdään vain mustana ulkomaalaisena. (Lontoo)

Kun Euroopassa kasvavien nuorten somalien on vaikea samaistua asuinmaahansa syrjäntäkokemusten ja vihamielisen julkisen keskustelun ja mediadiskurssin takia, käynnit Somaliassa tai sikäläisten sukulaisten tapaamiset voivat toimia heille hetkinä, jolloin identiteetissä tulevat selvemmin näkyviin ne osa-alueet, joita Euroopassa asumisen kokemus on muovannut. Amsterdamissa 19-vuotias opiskelija, jolla oli vahva somali-identiteetti, muisteli yllättyneensä siitä, miten hollantilaiseksi hän huomasi tuntevansa itsensä, kun hän tapasi Somaliasta käymässä olevia sukulaisia:

Yhteen aikaan ajattelin olevani hyvin vahvasti somali, mutta juuri nyt minusta ei enää tunnu siltä. Meillä oli sukulaisia käymässä, ja silloin huomasin että olen oikeastaan aika hollantilainen, se näkyy meidän puhetavassamme, tekemisissämme – En ollut pitkään aikaan puhunut somalia, minun on todella vaikea saada kieli sujumaan – monet somalit myös ajattelevat toisin kuin Euroopassa kasvaneet somalit. (Amsterdam)

Toinen opiskelija, hänkin Amsterdamista, kertoi samanlaisesta kokemuksesta Somalian-matkaltaan:

Olen käynyt Somaliassa, mutta siellä huomataan heti jos joku on ulkomailta, vaikka pukeuduin kuten paikalliset, he huomasivat sen silti. En kehdannut puhua somalia, he puhuvat sitä niin hyvin, mieluummin olin hiljaa, muuten he olisivat voineet ajatella: ”Hän ei osaa puhua somalia.” (Amsterdam)

Ajatusta, että yksilö kokee kuuluvansa tiettyyn kansallisuuteen ollessaan kaikkein kauimpana siihen liittyvästä ympäristöstä, tukevat ehkä Leicesterin tutkimuksen tulokset. Kuten edellisessä luvussa todettiin, monet Leicesterin somalit muuttivat kaupunkiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tultuaan ensin pakolaisina muihin Euroopan maihin, etenkin Alankomaihin, Ruotsiin ja Norjaan. Britanniaan

muutettaessa näillä perheillä oli jo pieniä lapsia, jotka olivat kasvaneet näissä muissa Euroopan maissa. Vahvin ilmaus samaistumisesta eurooppalaiseen kansallisuuteen tuli eräältä Leicesterin tutkimuksen osallistujalta, joka syntyi Alankomaissa ja vietti siellä lapsuutensa ennen kuin muutti Britanniaan. Hän puhui hollantilaisesta identiteetistään:

[o]lemme kiitollisia Leicesterille, joka otti meidät vastaan, mutta henkilökohtaisesti tunnen yhä yhteyttä Hollantiin. Pidän sitä kotimaanani. (Leicester)

2.3 Paikallinen identiteetti ja kaupunki-identiteetti

Raporteissa keskityttiin kaupunkeihin, joissa on merkittävä somaliväestö. Näissä kaupungeissa asuvat somaliosallistujat arvostavat sitä, että suuremmissa kaupungeissa on tarjolla oman kulttuurin tuotteita ja palveluja eri tavoin kuin pikkukaupungeissa ja kylissä. Kuten eräs kansalaisjärjestön edustaja Ruotsissa totesi:

Meille maahanmuuttajille on täällä kaikenlaista ruokaa ja kauppoja. Malmö on Ruotsin paras kaupunki. (Malmö)

Tärkeinä pääkaupunkien piirteinä mainittiin työ- ja koulutusmahdollisuudet sekä matkustusyhteydet muihin Euroopan kaupunkeihin ja Somaliaan. Myös turvallisuus oli toistuva teema somaliosallistujien kertomuksissa kuulumisen tunteesta, mikä ei kenties ole yllättävää, kun on kyse väestöstä, jolla on muistoja sodasta ja konflikteista. Oslossa ja Helsingin seudulla asumisen yhtenä tärkeänä etuna nousi esiin yhteiskunnan rauhallisuus ja turvallisuus. Muut mainitsivat myös toisenlaisen psykologisen turvallisuudentunteen, joka syntyi asumisesta alueilla, joille on keskittynyt somaleja. Tämä merkitsi, että tulokkaille, jotka eivät osanneet maan kieltä, oli helpommin saatavilla tukiverkosto:

Helsingissä on paljon somaleita, voi olla että muiden mielestä on huono puoli, että heitä on tässä kaupungissa paljon, mutta somalille se merkitsee, että on ihmisiä joilla on sama ihonväri ja kieli ja puhekumppaneita, ja se tuntuu hyvältä. Muissa kaupungeissa ihmiset ovat yksinäisiä, ja (muissa kaupungeissa) maahanmuuttajia pidetään outoina ja syrjintää on paljon. (Helsinki)

Eri kaupungeista annettiin myös esimerkkejä siitä, miten myönteinen arjen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa, kuten tervehtiminen kadulla tai auttaminen ostosten kantamisessa ylös portaita, sai osallistujat tuntemaan, että he ovat tervetulleita ja kuuluvat paikallisyhteisöön. Raporteissa esitellään esimerkkejä hankkeista, joilla pyritään lisäämään tilaisuuksia runsaampaan vuorovaikutukseen ja vuoropuheluun laajemman yhteiskunnan kanssa. Raporttien perusteella etenkin monilla nuoremmilla Euroopassa syntyneillä somaleilla, jotka käyvät koulua muiden nuorten kanssa, on ystäviä monista eri ryhmistä. Kaikissa kaupungeissa myönnettiin, että ei-somalialaisten naapurien ja työtoverien kanssa oli kanssakäymistä, mutta monet osallistujat

myönsivät, että joillakin, erityisesti äskettäin maahan tulleilla somaleilla, sosiaalinen elämä rajoittui paljolti somaliyhteisöön.

Leicesterin osalta raportissa nousi esiin somalien ja muiden vähemmistöryhmien välinen suhde. Raportin mukaan näissä suhteissa on jonkin verran kireyttä. Monet somalit asuivat vuokra-asunnoissa, joiden omistajat kuuluivat eteläaasialaiseen yhteisöön, ja raportin mukaan huonot kokemukset heikkolaatuisista asunnoista olivat saaneet somalit tuntemaan, että nämä vuokranantajat käyttivät heitä hyväkseen.

Tutkimuksen osallistujilla oli eri kaupungeissa erilaisia kokemuksia etnisestä ja monikulttuurisesta monimuotoisuudesta. Leicesterissä ja Malmössä osallistujat toivat esille ne tärkeät edut, joita syntyi siitä, että kaupungeissa oli jo muiden vähemmistöryhmien myötä saatu kokemuksia etnisestä ja kulttuurisesta monimuotoisuudesta ja se oli tullut tutuksi.

Osallistujat myönsivät myös, että vaikka aluksi oli vaikeampaa asua pienemmissä kaupungeissa ja kylissä, joissa oli pienempi somaliyhteisö, tällä oli pitemmällä aikavälillä myös myönteisiä vaikutuksia kotoutumiseen, kielitaitoon ja vuorovaikutukseen laajemman yhteiskunnan kanssa:

Kun tulin Alankomaihin, minut lähetettiin aluksi vastaanottokeskukseen Dronteniin, se tapahtui vuonna 2008. Ne siellä tapaamani ihmiset, jotka asettuivat Frieslandin maakunnan kyliin, osaavat hollantia paljon paremmin kuin minä, he ovat kotoutuneet paljon paremmin. Mielestäni on parempi asua pienessä kylässä, jossa ihmiset voivat auttaa. Amsterdamissa kaikilla on kiire. Ja täällä Amsterdamissa saa kielenopetusta vain yhden vuoden ajan, sen jälkeen pitää suorittaa kotoutumiskoe, mutta olen kuullut, että kylissä ihmiset saavat joskus kielenopetusta kolme neljäkin vuotta. (Amsterdam)

Eräs Malmön tutkimuksen osallistuja, joka sijoitettiin aluksi pienelle paikkakunnalle Pohjois-Ruotsiin, kertoi samanlaisesta myönteisestä kokemuksesta:

Minä olin ainoa somali koko kunnassa. Opin ruotsin kielen kolmessa kuukaudessa.

Jotkut osallistujat olivat huolissaan siitä, miten kotoutumiseen vaikuttaa asuminen alueilla, joille oli keskittynyt huomattavasti vähemmistöjä ja joilla asui vain vähän enemmistöruotsalaisia. Vahvimmin tämän ilmaisi eräs osallistuja Malmössä:

Kun jollakin alueella, kuten Rosengårdissa, asuu pelkkiä maahanmuuttajia, kotoutumista ei tapahdu.

Paikalliset identiteetit ovat avoimempia ja helpommin saavutettavia kuin kansalliset identiteetit. Kööpenhaminan raportti viittasi siihen, että yksilöillä oli vahva kuulumisen tunne ja sidos kaupunkiin, johon he olivat asettuneet tai jossa he olivat kasvaneet. Kööpenhaminalaisen somalijärjestön johtaja puhui Kööpenhaminan metropolialueen niistä osista, joissa hän kasvoi ja joissa hän nyt asuu, paikkoina joissa hän tuntee olevansa kotonaan:

Kun puhun Kööpenhaminasta, tarkoitan metropolialuetta. Kasvoin länsipuolella, Høje Taastrupissa ja Rødovressä, mutta nyt asun Sydhavnenissa – ja tunnen siis olevani kotonani Kööpenhaminassa enkä ikinä voisi kuvitella, että tottuaisin asumaan pienemmässä kaupungissa. (Kööpenhamina)

Ainoana poikkeuksena tästä näyttää olevan Amsterdam, jossa tutkimukseen osallistuneilla somaleilla ei havaittu vahvaa sidettä kaupunkiin. Tämä on epätavallista ja se pantiin merkille raportissa, sillä se poikkeaa muilla vähemmistöillä havaitusta myönteisestä siteestä ja samaistumisesta kaupunkiin. Tämä saattaa heijastaa sitä seikkaa, että Amsterdamissa somalit eivät ole keskittyneet yhteen tiettyyn kaupunginosaan. Se, että kaupungista ei voida nimetä tiettyä somalikaupunginosaa, voi johtua somalien asumisajan lyhydestä sekä valtion politiikasta, jossa linjana on ollut asuttaa pakolaiset hajalleen ympäri Alankomaita, ja monien hollanninsomalien muutosta muihin Euroopan kaupunkeihin.

2.4 Identiteetin kontekstisidonnaisuus

Erään Leicesterin tutkimuksen osallistujan kommentit tuovat vielä selvemmin esille, miten paljossa identiteetit eivät ole yksittäisiä tai kiinteitä vaan vaihtuvia ja muuttuvia sen mukaan, missä tilanteessa yksilö on:

Nuoremmat eivät ole olleet Somaliassa, suurin osa heistä tulee muista Euroopan maista. Suuren yleisön keskuudessa heidän identiteettinsä olisi kuitenkin ensisijaisesti somali, sillä meidät nähdään tässä maassa ensiksi somaleina ja seuraavaksi mustina. Somalien keskuudessa identiteettinä olisi ruotsalaisuus/oma Euroopan maamme, ja sitten Leicesterin ulkopuolella se olisi se Leicesterin kaupunginosa, johon me samastumme. Nuorten keskuudessa leicesteriläisyys on suuri ylpeydenaihe verrattuna asumiseen joillakin muilla Britannian alueilla. (Leicester)

Tämä osallistuja esitti, että hänen somali-identiteettinsä ensisijaisuuteen oli syynä se, miten muut näkevät somalit, se, että hänet ”nähdään tässä maassa ensisijaisesti somalina”. Tämä kommentti ilmentää sitä, miten somali-identiteetin ensisijaisuuden taustalla identiteetin rakenne muuttuu sen mukaan, mikä on yleisö: onko se valtaväestö, somalien oma yhteisö vai ihmiset Leicesterin ulkopuolella. Ei-brittiläisen eurooppalaisen identiteetin merkitys nousee suurimmilleen, kun ollaan tekemisissä muiden somalien kanssa. Tavat, joilla ihmisen samaistumiskohde vaihtelee kontekstin mukaan, korostuivat myös Malmön osallistujien välisessä keskustelussa. Yksi osallistuja korosti, miten vastaus kysymykseen riippuu siitä, kuka kysyy:

Jos maahanmuuttaja kysyy, sanon olevani ruotsalainen,

ja toinen osallistuja lisäsi:

Mutta jos ruotsalainen kysyy, silloin ei tiedä mitä sanoa.

Vastaus vaihteli myös sen mukaan, missä ihminen oli:

Ulkomailla sanon olevani ruotsalainen, mutta Ruotsissa sanon olevani somali.

Yhden Lontoon fokusryhmän osallistujan kommentit osoittivat, miten nämä moninaiset, monimutkaiset ja kontekstisidonnaiset identiteetit antavat usein somaleille mahdollisuuden luovia erilaisissa tilanteissa, mutta saattavat myös jättää heidät suojattomiksi ja eristyneiksi:

Somalit – joskus he eivät sovi mihinkään yksittäiseen kategoriaan. Koulussa tulee luokitelluksi samaan ryhmään muiden muslimien kanssa, koska on muslimi, mutta useimmat muista muslimeista ovat taustaltaan aasialaisia, joskus sopii afrikkalaisten ryhmään koska on afrikkalainen, mutta sitten afrikkalaisten mielestä ei kuulu joukkoon koska on muslimi, joskus muslimien mielestä ei kuulu joukkoon koska on musta, joskus ei oikein sovi ryhmään, siksi somalit pysyttelevät paljolti vain keskenään eivätkä oikeastaan luo yhteyksiä muihin yhteisöihin, koska heistä tuntuu etteivät he oikein sovi mihinkään tiettyyn ryhmään. (Lontoo)

Somalit toivat myös esille, miten heidän identiteettinsä eri osat – sukupuoli, uskonto, etnisyys, väri, kokemus pakolaisuudesta – toisaalta mahdollistivat monia eri tapoja olla yhteydessä muihin, mutta myös jättivät heidät alttiiksi erilaisille syrjinnän muodoille ja olivat siten lisäesteenä kotoutumiselle.

2.5 Uskonto ja identiteetti

Hyvin suuri osa Somalian väestöstä katsoo olevansa muslimeja. Näin ollen ei ole yllättävää, että islam nimetään keskeiseksi somali-identiteetin piirteeksi.

Niistä moninaisista ja monimutkaisista syistä, jotka ovat nostaneet uskonnon ja uskonnollisen identiteetin etualalle Euroopan vähemmistöissä ja etenkin muslimivähemmistöissä, on saatavilla yhä enemmän tutkimuksia. Joillakin muslimeilla vahvempi samaistuminen uskuntoon ja uskonnollisen identiteetin korostaminen on reaktio uskonnollisen syrjinnän kokemuksiin ja julkisessa keskustelussa esitettyihin kielteisiin stereotyyppioihin islamista. Toisilla uskonto on myönteisessä roolissa ja tukee kotoutumista tarjoamalla mahdollisuuksia etnisten ja kulttuuristen perinteiden haastamiseen ja uudelleentulkintaan. Pohjois-Englannin nuorten somalipakolaisten parissa tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että ”kokemukset pakkomuutosta ja paikkasiteiden menetyksestä merkitsevät, että muslimi-identiteetistä tulee monille nuorille somaleille tärkein ja johdonmukaisin tapa määritellä, keitä he ovat”.⁴

Kaikissa OSF:n tutkimuksen kaupungeissa osallistajat kokivat, että kielteiset käsitykset islamista lisäävät niitä ennakkoluuloja, stereotyyppioita ja syrjintää, joita he joutuvat

⁴ Deborah Sproton ja Gill Valentine, “Identities on the move: the integration experience of Somali refugees and asylum seeker young people”, https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.268533!/file/identities_on_the_move.pdf (luettu 30.3.2015).

kohtaamaan. Monilla osallistujilla uusi tilanne, jossa elinympäristönä on pitkälti maallistunut jälkikristillinen yhteiskunta, on korostanut heidän uskonnollisen identiteetin tunnettaan. Esimerkiksi Malmössä somalinaiset sanoivat, että kysymykset uskonnonharjoittamisesta uudessa ympäristössä Ruotsissa olivat liikkeellepanevana voimana, joka sai heidät hankkimaan lisää tietoa ja ymmärrystä uskonnostaan.

Lontoossa yksi osallistuja selitti, miten somali- ja muslimi-identiteetti voi joillekin heistä olla kotoutumisen esteenä:

Vaikka etninen, uskonnollinen ja kulttuurinen identiteetti tarjosivat turvaa ja kuulumisen tunnetta, ne toimivat myös vahvoina esteinä valtaviiran yhteiskunnan hyväksynnän saamiselle ja siten kotoutumiselle. (Lontoo)

Useissa kaupungeissa somalit korostivat sitä, miten paljossa he kokivat, että heidän uskonnollisista käsityksistään ja käytännöistään johtuvat toiminnan rajoitukset loivat esteitä tai rajoituksia kotoutumiselle ja osallistumiselle. Se, ettei juo alkoholia, käy saunassa tai syö sianlihaa, nimettiin tavoiksi, jotka estivät tai rajoittivat heidän vuorovaikutustaan ja osallistumistaan muiden kanssa.

Useissa kaupungeissa somalit myös toivat esille, millä tavoilla he tunsivat uskonnollisten käsityksensä ja käytäntöjensä rajoittavan osallistumista koulunkäyntiin ja koulun toimintaan. Kööpenhaminassa osallistujat mainitsivat koululiikunnan, koulujuhlat ja leirit esimerkkeinä sellaisesta koulun toiminnasta, johon he eivät osallistuneet uskontonsa vuoksi. Keskusteluissa tuotiin myös esiin, miten nuoret luovivat vanhempiensa vastustuksen voittamiseksi, toisinaan koulunsa tuella. Yksi osallistuja muisteli, miten hänen täytyi nuorempana lahjoa vanhempansa päästäkseen koulun retkille, mutta hän huomautti, että nyttemmin hänen perheensä tytöt päästettiin koulun leireille ilman vastalauseita.

Useat osallistujat kertoivat myös esimerkkejä siitä, miten heidän uskonnonharjoitustaan rajoitettiin työpaikalla. Tärkeimpinä esimerkkeinä mainittiin vihamielisyys ja syrjintä huivia käyttäviä naisia kohtaan. Syrjinnän kokemukset heikensivät heidän kuulumisen tunnettaan. Heistä tuntui, että suurelta osin ei-uskonnollisessa tai jälkiuskonnollisessa yhteiskunnassa elävät ihmiset eivät täysin ymmärtäneet uskonnonharjoittamisen tärkeää merkitystä uskovalle. Nuori nainen Helsingistä kertoi esimerkkinä, miten hän ei voinut koulussa rukoilla, ja totesi lopuksi: ”Pahinta syrjintää on se, kun ihmisen uskontoa syrjitään eikä hänen anneta rukoilla, se on hyvin surullista.” Tätä heijastelivat myös Malmöän somalien kokemukset:

Meiltä kysyttiin: miten te pystytte tekemään töitä noissa vaatteissa? Mutta mehän tässä töitä teemme eivätkä vaatteemme, ja meidän uskontomme ja kulttuurimme pitää voida tulla mukana.

2.6 Klaanin jäsenyys

Klaani-identiteetti on osa Somalian yhteiskuntaa, ja Eurooppaan vastikään saapuneet voivat sen kautta löytää tukiverkostoja uudessa ympäristössä. Tutkimuksessa nousi

yhtenä kysymyksenä esiin se, minkä verran merkitystä klaanin jäsenyydellä ja klaani-identiteetillä on eurooppalaisille somaleille. Fokusryhmissä ja yhteisöjen asiantuntijoiden kanssa käydyissä keskusteluissa tuli esille, että somalit suhtautuvat jossain määrin varautuneesti klaanijärjestelmän nostamiseen keskustelunaiheeksi. Aiheeseen ottivat useimmiten puheeksi asiantuntijat ja virkailijat. He näkivät klaanirakenteet näkymättömänä tekijänä, joka toimii pinnan alla. Heillä oli käsitys, että monet somalien kansalaisjärjestöistä rakentuvat klaani-identiteetin varaan, vaikka tätä ei ilmaista suoraan tai nimenomaisesti. Useimmat haastatelluista somaliyhteisön järjestöjen työntekijöistä korostivat, että somalimaahanmuuttajien myöhemmissä sukupolvissa klaani-identiteetin merkitys on heikentynyt. Klaanin jäsenyydellä voi siis olla merkitystä Somaliasta tulleiden keskuudessa, mutta se ei ole yhtä tärkeä asia nuoremmalle sukupolvelle, joka on syntynyt tai kasvanut Euroopassa.

2.7 Syrjintä

Raporttien mukaan rasismi- ja syrjintäkokemukset vaikuttavat voimakkaasti osallistujien kuulumisen tunteeseen ja samaistumiseen laajempaan yhteiskuntaan. Tämä koski niitä yksilöitä, jotka kokivat pyrkineensä kotoutumaan menemällä oman mukavuusalueensa ulkopuolelle ja olemalla monipuolisemmin vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa. Niiden kohdalla, jotka jo kokivat syrjäytymistä työttömyyden tai asunnottomuuden kautta, syrjinnän kokemukset ja odotukset vahvistivat vieraantumisen ja toivottomuuden tunnetta. Kööpenhaminassa sosiaalityöntekijä, joka työskenteli asunnottomien somalinuorten parissa, toi esiin syrjinnän vaikutuksen yksilöiden motivaatioon:

Minun on vain vaikea sanoa kenellekään somalille, että hänen pitää vain jatkaa kamppailua – koska näen, että taustatodellisuus on hieman toisenlainen, koska he sanovat: no okei, jos me teemme kaiken tämän, hankkiudumme eroon rikoksista, menemme päihdekuntoutukseen, jos teemme näin ja teemme noin, niin mitä sitten? Saammeko me töitä, pääsemmekö helpommin yökerhoon? Eikö meidän päällemme enää syljetä kaduilla? Lakkaavatko ihmiset nimittämästä meitä terroristeiksi, jne., jne., tiedäthän?

Raportit tuovat esiin somalien kohtaaman syrjinnän monenlaiset ja vaihtelevat muodot. Syrjintä vaihteli fyysisistä pahoinpitelyistä ja solvauksista epäsuorempiin syrjivän käyttäytymisen muotoihin:

Minäkin olen kokenut syrjintää, nyt äidiksi tultuani työnnän lastenvaunujani ja kuulen paljon enemmän kirosanoja kuin aikaisemmin – kun nousen metrosta, minua tönitään – pahimpia ovat vanhukset. Kun liikkuu vauvan kanssa, saa ikäviä katseita osakseen. ”Nuo osaavat vain tehdä lapsia.” (Helsinki)

Muissa yhteyksissä syrjintä oli hienovaraisempaa ja epäsuorempaa kommentointia. Helsingin raportissa mainittiin, että monet osallistujat kertoivat, että heiltä kyseltiin jatkuvasti, mistä he olivat kotoisin ja milloin he palaisivat sinne. Jotkut kertoivat myös, että heitä kohdeltiin epäluuloisesti ja kaupoissa vartijat seurasivat aina heitä.

Kasautuvana vaikutuksena oli se, että osallistujat kokivat, ettei heitä haluttu maahan, ja uskoivat, ettei heitä koskaan hyväksyttäisi täysivaltaisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Kööpenhaminan tutkimuksen yksi osallistuja muisteli koulun retkeä, jolla hänen poikansa, tanskansomalialainen oppilas, käyttäytyi huonosti. Opettaja moitti poikaa ja sanoi: ”Tanskassa tämä asia tehdään näin.” Äidin mielestä näin ei olisi sanottu valkoiseen enemmistöön kuuluvalla tanskalaisella, ja huomautukseen sisältyvä vihje, että pojan käytös johtui siitä, ettei hän tuntenut tanskalaisia normeja, vahvisti ulkopuolisuuden tunnetta ja siinä ohitettiin se tosiasia, että poika oli syntynyt ja kasvanut Tanskassa. Toinen esimerkki on Helsingistä, jossa eräs isä muisteli, miten hänen lastensa opettaja oli kysellyt, pakotettiin lapset paastoamaan ramadanin aikana.

Osloon raportissa mainittiin esimerkkeinä norjalaisten myönteisiä kommentteja siitä, miten hyvin joku puhui norjaa, mikä osoitti heidän yllättyneen odotuksissaan somaleista.

Sellaisia kommentteja, joista en pidä, ovat esimerkiksi: ”Oho, sinähän olet koulutettu somali, jolla on työpaikka.” Jos joku sanoo niin ikään kuin siinä olisi jotain erikoista, herää kysymys, minkälainen vaikutelma ihmisillä oikein on meistä. (Oslo)

Kaikissa seitsemässä kaupungissa somalit tunnistivat olevansa alttiina monimutkaisille syrjinnän muodoille, joissa yhdistyi monta tekijää, kuten rotu, etnisyys, uskonto, sukupuoli ja pakolaisasema.

Somalit ovat samaan aikaan mustia ja muslimeja, ja siinä mielessä meissä on jotain erityistä. Esimerkiksi arabit ovat vähän vaaleampia. Me olemme mustia, me olemme muslimeja – me olemme siis mustia muslimeja, aina tulee esille se että me olemme mustia ja muslimeja, ja aina tuntuu kuin sanottaisiin, että on vaan ihan oikein että meitä muistutetaan siitä keitä olemme. (Kööpenhamina)

Kun on musta, muslimi ja ulkomaalainen, siinä on tosi tappava yhdistelmä. (Lontoo)

Syrjintä työelämässä, koulutuksessa ja asumisessa edistää sosioekonomista syrjäytymistä, joka taas edelleen heikentää kuulumisen tunnetta ja samaistumista laajempaan yhteiskuntaan.

2.8 Sukupuoli ja identiteetti

Sekä Osloon että Malmön raporteissa tuli esille, että miesten ja naisten kokemukset eroavat toisistaan. Raporteissa korostui erityisesti se, miten paljon yhteisön sukupuolidynamiikka muuttuu maahanmuutossa, kun etenkin vanhemmat miehet ovat työttöminä tai matalapalkkaisissa töissä eivätkä siksi pysty yhtä hyvin täyttämään perinteistä rooliaan perheen elättäjinä. Monet vanhemmat miehet eivät ole löytäneet Euroopassa mielekästä korviketta sille roolille, joka heillä oli Somaliassa. Näin ollen nuorilla ja erityisesti pojilla on puutetta roolimalleista sekä julkisessa että yksityisessä

elämässä. Naiset taas ovat säilyttäneet roolinsa perheen huolenpitäjinä, joten heidän asemassaan on jatkuvuutta.

Useissa raporteissa todettiin somaliyhteisöissä merkittävä väestötilastollinen suuntaus, jossa äidin ja lasten muodostamat yhden vanhemman taloudet ovat lisääntymässä. Esimerkiksi Suomessa vuonna 2013 somaliperheistä 47,5 prosenttia oli äitien huoltamia yksinhuoltajaperheitä.⁵ Tämä näyttää sekä kertovan lisääntyneestä sukupuolten tasa-arvon vaatimuksesta ja sitä seuranneista avioeroista että heijastavan monella tavoin somalien kokemusta maahanmuuttajina. Leicesterin raportissa selostettiin yksityiskohtaisesti somalinaisten näkyvää roolia kaupungin somaliyhteisön kansalaisjärjestöjen kehityksessä. Muissa raporteissa kerrottiin niistä paineista ja haasteista, joita äidin ja lasten muodostamissa talouksissa kohdataan, kun nuoret tarvitsevat tukea esimerkiksi koulunkäynnissä.

2.9 Tärkeimmät tutkimustulokset

Somali-identiteetin säilyttäminen ja ylläpitäminen oli tutkimuksen osallistujille tärkeää. Tapa ymmärtää tämä identiteetti ja sitoutuminen siihen vaihtelivat kuitenkin sen mukaan, minkä verran kokemusta ihmisillä oli elämästä Somaliassa. Tutkimuksessa havaittiin, että vanhemmat somalit pelkäsivät nuorten menettävän somali-identiteettinsä. Keskustelussa somali-identiteetin menettämisestä nousi toisaalta esiin myös näkemyseroja siitä, miten pitkälle kotoutuminen ja uusiin elämäntapoihin mukautuminen olivat hyväksyttäviä.

Monet pitivät somalin kielen säilyttämistä ratkaisevan tärkeänä pyrittäessä säilyttämään sitä erityistä kulttuuriperintöä, joka muodostaa osan kehittyvästä ja rikastuvasta identiteetistä. Tällä on myös merkitystä sen kannalta, miten vanhemmat mieltävät menestyksen ja epäonnistumisen. Yhtenä ensisijaisena motivaatiotekijänä somalitalouksissa oli lapsen kasvattaminen Euroopassa siten, että hän oppisi tuntemaan vastaanottavan yhteiskunnan ja kotoutuisi siihen ja samalla saisi vahvan kulttuuriperinnön.

Nuoremmat somalit samastuivat myös niihin Euroopan maihin, joissa he asuivat joko kansalaisina tai pysyvinä asukkaina. Heidän siteensä laajempaan kansalliseen identiteettiin olivat vahvemmat, jos heillä oli mahdollisuus osallistua yhteiskunnalliseen elämään ja talouselämään ja hyödyttää niitä. Taloudellinen toiminta on koossapitävä tekijä, joka edistää kotoutumisen prosesseja ja tunnetta vastavuoroisesta sitoutumisesta yhteiskuntaan laajemmin. Myös siteet paikalliseen identiteettiin ja kaupunki-identiteettiin olivat vahvat. Niitä arvostettiin, koska ne tarjosivat mahdollisuuksia saada sekä kulttuurisia tuotteita että palveluita, jotka tukivat somalien yhteisöllisyyden ja somali-identiteetin ylläpitoa, ja samalla ne antoivat tilaisuuksia tavata monia eritaustaisia ihmisiä ja olla vuorovaikutuksessa heidän kanssaan.

⁵ Tilastokeskus 2013. Liitetaulukko 5. Lapsiperheet vanhempien kielen mukaan 31.12.2013. http://www.stat.fi/til/perh/2013/02/perh_2013_02_2014-11-21_tau_005_fi.html

Kuulumisen tunne ja turvallinen täyden ja tasavertaisen kansalaisuuden tunne edellyttivät kuitenkin myös, että laajempi yhteiskunta tunnustaa ja hyväksyy somalit. Syrjintä on edelleen merkittävä kokemus monille somaleille ja heikentää heidän kuulumisen tunnettaan. Monet kokevat olevansa alttiina syrjinnälle sen monissa eri muodoissa, joissa yhdistyvät rotu, uskonto, etnisuus, sukupuoli ja pakolaisen asema. Monille somaleille uskonto on tärkeä osa identiteettiä. Monet olivat kuitenkin sitä mieltä, että kielteiset käsitykset islamista lisäävät heidän kohtaamiaan ennakkoluuloja, stereotyyppioita ja syrjintää. Toiset taas tunsivat, että uskonnon normit ja käytännöt rajoittivat myös heidän kanssakäymistään muiden kanssa.

Muuton ja uuteen maahan asettumisen kokemus on kaikissa kaupungeissa vaikuttanut somalitalouksien sosioekonomiseen dynamiikkaan tavalla, josta on seurannut syvällisiä seurauksia perinteisille sukupuolirooleille, ja tuloksena on ollut merkittävä väestötilastollinen kehitys kohti äidin ja lasten muodostamia yhden vanhemman talouksia. Nämä talouksien koostumuksessa tapahtuneet väestötilastolliset muutokset saattavat merkitä, että politiikan määrittelyssä on tarpeen keskittyä keinoihin tukea heikommassa asemassa olevia talouksia.

3. KOULUTUS

Koulutusta pidetään kaikissa kaupungeissa keskeisenä kotoutumiseen vaikuttavana tekijänä pitkällä aikavälillä. Koulutuksella on ratkaiseva merkitys työllistymisessä, ja koulut ovat tärkeässä asemassa yhteiskunnan sääntöjen, normien ja arvojen välittämisessä oppilaille. Nuoret somalit ja heidän vanhempansa ovat koulujen ja varhaiskasvatuksen kanssa tekemisissä kauemmin ja suuremmin kuin minkään muun julkisen laitoksen kanssa. Tämän yhteydenpidon laatu, se miten opettajat ja varhaiskasvatuksesta ja koulutuksesta vastaavat viranomaiset kohtelevat heitä ja vastaavat heidän tarpeisiinsa, voi myös vaikuttaa voimakkaasti heidän identiteetin ja kuulumisen tunteeseensa.

Tämän tutkimuksen kaupungeilla on erilaisia kokemuksia koulutuksen tarjoamisesta yhä moninaisemmassa yhteiskunnassa. Lontoon, Leicesterin ja Amsterdamin kouluilla, kuten muillakin kaupunkien toimijoilla, on monen vuoden kokemus etnisesti ja kulttuurisesti moninaisen väestön palvelemisesta, ja ne ovat pystyneet soveltamaan, mukauttamaan ja sopeuttamaan olemassa olevia lähestymistapoja somalien koulutuksen tukemiseksi. Toisissa kaupungeissa, kuten Helsingin seudulla, ei ole yhtä pitkäaikaista kokemusta monimuotoisuudesta, vaan koulujärjestelmä on vasta 1990-luvulla aloittanut mukautumisensa seudun väestön vähitellen kasvavaan monimuotoisuuteen.

3.1 Koulutus ja kokemukset kouluista

Tämän osion aluksi käydään läpi tietoja Euroopan eri somaliryhmien muodollisen koulutuksen tasosta. Raporttien mukaan koulutustaso oli 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla saapuneilla somaleilla korkeampi kuin myöhemmin tulleilla. Monilla heistä oli toisen asteen koulutus ja joillakin korkeakoulututkinto. Vuodesta 2005 alkaen somaleita on saapunut enemmän maaseudulta sekä pakolaisleireiltä. Somaliassa ei sisällissotavuosina ollut muodollista koulutusta. Nämä seikat vaikuttavat merkittävästi paitsi työllistymismahdollisuuksiin (kuten luvussa 4 todettiin) myös somalien käsityksiin kouluista ja muodollisista koulutusjärjestelmistä. Vanhempien kokemattomuus ja tietämättömyys rajoittaa heidän kykyään tukea lastensa koulunkäyntiä, ja nuorina aikuisina maahan tulleet somalit taas saattavat joutua sopeutumaan muodolliseen koulunkäyntiin ensimmäistä kertaa elämässään.

Vaikka tiedot Euroopan eri kaupunkien somalien muodollisen koulutuksen tasosta eivät ole kattavia eivätkä johdonmukaisia, ne antavat silti tärkeän kuvan siitä viitekehystä, johon somalien kokemukset opiskelusta Euroopassa on asetettava. Monien Eurooppaan pakolaisina saapuneiden somalien muodollisen koulutuksen taso on alhainen. Alankomaiden tilastojen mukaan 30 prosentilla maan somaleista oli vain perusasteen koulutus, ja 28 prosentilla ei ollut lainkaan muodollista koulutusta. Somalinaisilla jälkimmäinen osuus oli 62 prosenttia.⁶ Malmössä prosenttiluvut ovat

⁶ *Somalis in Amsterdam -raportti*, s. 53.

samankaltaisia Somaliassa syntyneiden osalta: 36 prosentilla oli vain perusasteen koulutus, 25 prosentilla toisen asteen koulutus ja 11 prosentilla korkeakoulutus. 28 prosentin koulutustasosta ei ollut tietoa.⁷ Norjassa ei ole virallisia tilastoja somalimaahanmuuttajien koulutustasosta, mutta tutkimustulosten mukaan useimmilla Norjaan saapuvilla somaleilla ei ollut muodollista koulutusta ja vain 14 prosentilla oli korkeakoulutus.⁸

Kaikissa kaupungeissa syntyy kuva huonosta koulumenestyksestä, joka ilmentää monien somalien vähäistä koulutusta. Kun yhä useammat somalit käyvät läpi näiden kaupunkien koulujärjestelmän, opintomenestys paranee, joissakin tapauksissa hyvinkin jyrkästi. Euroopan kaupungeissa syntyneiden somalien koulu-urissa on erityisen selvä ero verrattuna lapsina tai nuorina aikuisina maahan tulleisiin. Vuoden 2009 tietojen mukaan Oslon 16–18-vuotiaista somaleista, jotka saapuivat Norjaan maahanmuuttajina, 52 prosenttia opiskeli, kun taas Norjassa syntyneistä tämä osuus oli 73 prosenttia.⁹ Amsterdamissa somaliopiskelijoiden määrä eräissä korkeamman tason ammattiopinnoissa kasvoi vuosina 2003–2009.¹⁰ Helsingin raportissa pantiin niin ikään merkille lukiossa opiskelevien somalien määrän kasvu. Suomen yliopistoissa somalitaustaisia opiskelijoita on toistaiseksi hyvin vähän, mutta on arvioitu, että 50–100 suomensomalialaista nuorta opiskelee ulkomaisissa yliopistoissa, erityisesti Itä-Euroopassa, vuonna 2015.

Useiden kaupunkien tietojen perusteella tyttöjen ja poikien välillä on merkittäviä eroja opintomenestyksessä, sillä tytöt menestyvät paremmin kuin pojat. Lontoossa Tower Hamletin kaupunginosassa 58 prosenttia somalioppilaista suoritti GCSE-tutkinnon viidessä aineessa arvosanoilla A*–C.¹¹ Luku kätkee kuitenkin taakseen suuren sukupuolieron, sillä somalityttöillä tämä osuus on 70 prosenttia ja pojilla 49 prosenttia.¹² Somalityttöjen koulu-uran paraneminen huomattiin myös Oslossa, jossa Norjan tietojen mukaan norjansomalialaiset tytöt menestyivät muita maahanmuuttajia paremmin korkeakoulutukseen pääsyssä: vuonna 2009 19–24-vuotiaista norjansomalialaisista tytöistä opiskeli korkeakoulutuksessa 46,2 prosenttia, mikä oli enemmän kuin maahanmuuttajien lasten yleinen keskiarvo (42,6 prosenttia).¹³

⁷ *Somalis in Malmö -raportti*, s. 67.

⁸ *Somalis in Oslo -raportti*, s. 49.

⁹ *Somalis in Oslo -raportti*, s. 50.

¹⁰ *Somalis in Amsterdam -raportti*, s. 55.

¹¹ GCSE-tutkinto (General Certificate for Secondary Education) suoritetaan yleensä 16 vuoden iässä Englannissa, Walesissa ja Pohjois-Irlannissa (Skotlannissa on käytössä toisenlainen perusasteen päättötutkinto). GCSE-kokeet arvostellaan skaalalla A*–E. Koulumenestyksen yhtenä vakiomittarina on se, kuinka suuri osuus koulun oppilaista suorittaa GCSE-tutkinnon viidessä oppiaineessa arvosanoin A*–C.

¹² *Somalis in London -raportti*, s. 51.

¹³ *Somalis in Oslo -raportti*, s. 50.

On myös merkkejä, että eri aalloissa maahan tulleiden somalien koulumenestys eroaa siten, että ensin tulleiden lapset menestyvät merkittävästi paremmin kuin myöhemmin tulleiden. Esimerkiksi Oslossa 16–19-, 20–24- ja 25–29-vuotiaiden ikäryhmistä vain pieni osuus opiskeli vuosina 1998–2008. Toisaalta vuonna 2008 lukio-opiskelijoiden osuus 16–19-vuotiaista somalimaahanmuuttajien jälkeläisistä oli itse asiassa selvästi valtakunnallista keskiarvoa korkeampi, 51,3 prosenttia, kun koko Norjan väestöstä sama osuus oli 39,9 prosenttia.¹⁴

Leicesterin somalien koulutus nousee yhdeksi raporttien vaikuttavimmista menestystarinoista. Opintomenestyksen paraneminen on ollut kaikkein dramaattisinta juuri Leicesterissä. Britanniassa koulumenestystä mitataan eri ikäkausina valtakunnallisilla Key Stage -testeillä (KS). Niiden somalioppilaiden osuus, jotka saavuttivat vaaditun vähimmäistuloksen englannin kielen ja matematiikan Key Stage 2 -testeissä (oppilaat osallistuvat näihin testeihin noin 11-vuotiaina), nousi 61 prosentista 77 prosenttiin aikavälillä 2008–2012.¹⁵ Niiden somalien osuus, jotka suorittivat GCSE-kokeen (16-vuotiaiden koulumenestystä mittaava vakiokoe) viidessä eri aineessa arvosanoin A*–C, nousi 27 prosentista 45 prosenttiin aikavälillä 2008–2012.¹⁶ Vaikka nämäkin osuudet jäivät valtakunnallisen keskiarvon alapuolelle, tämä osoittaa, että somalit menestyvät paremmin kuin jotkin kaupungissa pitempään asuneet vähemmistöryhmät, kuten bangladeshilaiset. Leicesterin menestys voi siksi tarjota arvokkaita toimintamalleja muille kouluille.

Leicesterin tutkimuksen yhteisöryhmät ja osallistujat mainitsivat, että aikuiset asettivat lapsilleen kunnianhimoisia tavoitteita. Vaikka nämä tavoitteet osaltaan edistivätkin lasten menestystä, tämä ei tunnu riittävältä selitykseltä Leicesterin myönteisille tuloksille, koska samanlainen asenne oli myös kaikkien muiden kaupunkien somalivanhemmilla. Muilla tekijöillä on siis täytynyt olla tärkeä merkitys vahvojen tavoitteiden muuntamisessa vahvaksi menestykseksi. Leicesterin somaliyhteisön maahanmuuttohistorialla saattaa olla merkitystä. Monet sen jäsenistä saapuivat 1990-luvulla pakolaisina muualle Eurooppaan, etenkin Alankomaihin, ja siirtyivät vasta myöhemmin Leicesteriin. Heillä oli siis tullessaan lapsia, jotka olivat ennen Leicesteriin muuttoa käyneet koulua muissa Euroopan maissa. Tutkimuksessa todettiin, että Leicesteriin tulleet somalit olivat aktiivisesti yhteydessä kouluviranomaisiin ja että kaupunginhallinto puolestaan oli avoin vuoropuhelulle ja muutokselle ja sillä oli kokemusta uusien yhteisöjen tarpeisiin vastaamisesta. Kaupungin viranomaiset teettivät jo vuonna 2004 tutkimuksen somalioppilaiden koulutustarpeiden kartoittamiseksi. Raportin suositusten pohjalta laadittiin toimintasuunnitelma somalilasten koulumenestyksen parantamiseksi. Toimenpiteisiin kuului kaksikielisten somalialaisten kouluavustajien käyttö ja niiden somalilasten opiskelunvalmiuksien arviointi, joiden

¹⁴ *Somalis in Oslo -raportti*, s. 51.

¹⁵ *Somalis in Leicester -raportti*, s. 50.

¹⁶ *Somalis in Leicester -raportti*, s. 51.

englannintaito ei ollut riittävä, käyttäen heidän vahvempaa kieltään, joka saattoi olla somali mutta myös jokin muu Euroopan kieli, kuten hollanti.

Kaupungin viranomaiset näkevät kunnollisten tilastotietojen tärkeyden, ja vuodesta 2008 alkaen Leicesterin kouluissa kerätyt tiedot etnisyydestä ovat sisältäneet myös tietoja erityisesti somaleista, mikä auttoi koulutusjärjestelmää paremmin seuraamaan ja ymmärtämään somalikoululaisten kokemuksia verrattuna muihin koululaisiin. Myös Lontoon Tower Hamletin kaupunginosassa somalien opintomenestys on ollut hyvää. Lähestymistavassa on joitakin yhtäläisyyksiä Leicesteriin, kuten moninaisen opetushenkilökunnan rekrytointi, mukaan lukien 14 somalitaustaista opettajaa, ja lisäopetuksen tarjoaminen läksykerhoissa koulupäivän jälkeen.

3.2 Koulutusjärjestelmän ymmärtäminen

Monissa tämän tutkimuksen kaupungeissa koulutusjärjestelmä tukeutuu vahvaan koulujen ja vanhempien väliseen yhteistyöhön, jossa vanhemmat tukevat lapsen koulunkäyntiä lukemalla hänen kanssaan ja auttamalla läksyjen teossa. Somalioppilaiden vanhemmilla ei välttämättä ole tämän tuen antamiseen tarvittavaa taustaa eikä tietoja, mikä asettaa oppilaat huonompaan asemaan koulu-urallaan.

Kaikissa kaupungeissa tutkimukseen osallistuneiden somalien keskuudessa nousi esiin tarve laajemmalle opastukselle, ymmärrykselle ja tiedolle koulutusjärjestelmästä. Raporttien mukaan vanhemmat arvostavat koulutusta ja asettavat sille korkeita odotuksia, mutta heillä ei useinkaan ole tarvittavia taitoja ja tietoja, jotta he voisivat tukea lapsiaan tehokkaasti. Leicesterissä yksi osallistuja mainitsi joidenkin vanhempien koulutuksen puutteen haasteena, joka edellyttää näille oppilaille lisätukea:

Iso ongelma on siinä, että somalivanhemmilla ei itsellään ole koulutusta lainkaan tai vain vähän, ja siksi heidän on vaikea auttaa lapsiaan koulunkäynnissä. Vanhemmat tarvitsevat koulutusta niiden taitojen kehittämiseksi, joilla he voivat auttaa lapsiaan. (Leicester)

Vanhempien ja opettajien rooleista vallitsee myös erilaisia kulttuurisia odotuksia. Monet somalit eivät ole tottuneet siihen, että koulujärjestelmä vaatii vanhemmilta enemmän aktiivista osallistumista sekä lasten koulunkäynnissä että koulun hallinnossa. Kuten eräs somalivanhempi Kööpenhaminassa totesi: *”Meidän kulttuurissamme lapset oppivat koulussa. Siellä ei pidetä kaikenlaisia ylimääräisiä tapaamisia.”* Oslossa eräs norjansomali totesi, että Somaliassa vanhemmat kutsuttiin tapaamisiin kouluun vain silloin, jos lapsi oli tehnyt jotain väärää.

Kuitenkin myös silloin, kun ihmiset ymmärsivät laajemman osallistumisen tarpeen, sille oli esteitä. Kaikissa kaupungeissa mainittiin keskeisenä esteenä tiedon puute tai se, että maan kielen hallinnassa oli epävarmuutta. Oslossa vanhemmilla on oikeus tulkkiin koulutapaamisissaan, mutta tästä oikeudesta ei yleisesti tiedetä eikä sitä käytetä paljonkaan. Monien Somaliasta tulleiden vanhempien oma koulutuksen puute ja suppea maan kielen taito rajoittavat heidän mahdollisuuksiaan tukea lastensa

koulunkäyntiä. Helsingissä niin ikään huono kielitaito ja opettajien alhaiset odotukset kuuluivat niihin haasteisiin, joita somalit mainitsivat koulutusaiheisissa keskusteluissa:

Monet ovat käyneet koulua Helsingissä ja silti vain harvat ovat edenneet korkeampaan koulutukseen, missä on vika, onko se järjestelmässä vai vanhemmissa? – Syitä on monia; somalit eivät ehkä saa peruskoulussa tarpeeksi tukea koululta. Ongelma saattaa olla myös vanhemmissa, jotka eivät pysty tukemaan lastaan, suomen kielessä, joka on vaikea kieli, kouluissa, jotka eivät ole valmistautuneet ja joissa somalilapsi asetetaan eri asemaan kuin suomalaislapsi, vaikka lapsen pitäisi saada enemmän tukea, koska hän opiskelee kielellä, joka ei ole hänen äidinkiensä. Ketään ei kiinnosta, pääsevätkö he lukioon, jos (viranomaiset) haluaisivat somalilasten jatkavan lukioon, heitä tuettaisiin paljon enemmän koulussa ja kielessä, politiikassa ei ole linjausta, jonka mukaan somalilapsille pitäisi antaa valmiudet päästä lukioon. Tuntuu siltä kuin heidät haluttaisiin vain alemman tason töihin. (Helsinki)

Kööpenhaminassa vanhemmat kohtasivat esteitä, koska he eivät tunteeneet koulutusjärjestelmää ja kouluhallintojärjestelmää eikä heillä ollut riittävää tanskan taitoa ja varmuutta kielen käytössä.

On paljon vanhempia, paljon äitejä, jotka haluavat lastensa parasta. Mutta kielitaidon puute estää heitä, he eivät voi osallistua täysipainoisesti keskusteluun, kuten koulutapaamisiin. Tai sitten he eivät ole saaneet Somaliassa kunnollista koulutusta, joten he tarvitsevat tulkin – mutta kukaan ei tiedosta, mitä oikeuksia heillä on. Monet äidit eivät tiedä. (Kööpenhamina)

Vanhempien mahdollisuuksiin tukea lasten koulunkäyntiä vaikuttaa myös se, miten paljon aikaa heillä on käytettävissään. Amsterdamin, Kööpenhaminan, Leicesterin ja Lontoon raporteissa pantiin merkille äidin ja lasten muodostamien yhden vanhemman talouksien erityisen heikko asema. Näissä talouksissa somaliäidit joutuvat jo valmiiksi tasapainottelemaan erilaisten roolien paineessa, ja heillä on vähemmän aikaa auttaa kutakin lasta kotitehtävissä. Tämä on tietenkin haaste kaikille äidin ja lasten muodostamille perheille etnisyydestä riippumatta, mutta joidenkin somaliperheiden suuri koko merkitsee, että somaliäideille haaste on vieläkin suurempi. Kööpenhaminassa eräs opettaja, jonka koulun oppilaista suuri osa oli tanskansomalialaisista perheistä, luonnehti perhekokoja erityiseksi tanskansomalialaisten lasten elämäntilanteen piirteeksi:

Huomiota herättävää on se, että monissa näistä perheistä on paljon lapsia. Ja siitä tulee haaste sellaiselle järjestelmälle, jossa on vain vanhemmat eikä laajempaa sukua huolehtimassa lapsista. Vanhemmilla on melkoinen taakka verrattuna muihin vähemmistöryhmiin. Heillä on kerta kaikkiaan niin paljon tehtävää. Ja sitten myös yksinhuoltajaäitejä on paljon, eivät kaikki mutta heitäkin on, ja se on rankkaa äidille, mutta myös lapsille [koska] lapset tarvitsevat siinä iässä huomiota – jotta he pärjäisivät koulussa.

Leicesterissä Somali Development Services (SDS) ja muut somalijärjestöt tunnistivat vaikeudet, joita naisilla oli heidän joutuessaan kasvattamaan lapsia yksin, ja kehittivät koulutusohjelman, jossa naisille tarjottiin heidän toimintakeskuksessaan englannin opetusta vieraana kielenä sekä tietokonetaitojen opetusta samoin kuin neuvontaa uusien näkökulmien löytämiseksi lasten tarpeisiin.

Siirtyminen perusopetuksesta toisen asteen koulutukseen on erityisen kriittinen vaihe, jossa vanhempien huonot tiedot tai ymmärrys koulutusjärjestelmästä voivat asettaa somalioppilaat heikompaan asemaan. Helsingissä toteutettiin onnistunut pilottihanke, jonka tarkoituksena oli tukea maahanmuuttajataustaisia oppilaita etenemään toisen asteen koulutukseen. Siinä tarjottiin lisäopetusta suomen kielessä ja autettiin nostamaan arvosanoja, mutta järjestettiin oppilaille myös mentoreita, jotka jakoivat omaa Suomen koulutusjärjestelmän tuntemustaan, joka on monille suomalaisille vanhemmille itsestään selvä. Mentorit osasivat neuvoa, milloin hakea jatko-opintoihin, minne hakea ja mistä oppilas todennäköisesti saisi paikan.

3.3 Opettajien odotukset ja oppilaiden tavoitteet

Opettajilla on tietenkin ratkaiseva rooli paitsi laadukkaana opetuksen antajina myös oppilaiden tavoitteiden ja motivaation herättäjinä. Alhaiset odotukset, jotka perustuvat stereotyyppioihin siitä, miten hyvin tiettyyn vähemmistöryhmään kuuluva lapsi luultavasti menestyy, voivat olla suuri este. Tämä on erityisen tärkeää sellaisissa koulutusjärjestelmissä, joissa opettajan arvio oppilaasta on keskeisessä asemassa, kun toisen asteen koulutusvalintoja tehdään. Useissa raporteissa kerrottiin kielteisistä kokemuksista, jotka perustuivat alhaisiin odotuksiin. Amsterdamin tutkimuksessa eräs naispuolinen osallistuja, joka jatkoi opintojaan yliopistossa, kertoi miten hänen perheensä oli joutunut haastamaan opettajan arvion siitä, mihin opintoihin hänen pitäisi suuntautua:

Peruskoulussa äitini kannusti minua kovasti: minun piti saada hyviä arvosanoja, tehdä parhaani. Hän oli myös hyvin aktiivinen toisen asteen koulutuslinjan valinnassa. CITO-arvion mukaan selviytyisin VWO-linjan opinnoista (ylimmän tason opinnot, jotka valmistavat korkeakoulutukseen), se ei olisi helppoa, mutta minulla oli riittävästi pisteitä siihen. Opettaja kuitenkin ehdotti, että pyrkisin HAVO-linjalle (yhtä tasoa alemmat opinnot), ja äitini esitti tästä päätöksestä vastalauseen – joka meni läpi!

Kööpenhaminassa yhdellä fokusryhmän osallistujalla oli vahvat muistot opettajista, jotka eivät uskoneet, että oppilailla olisi valmiuksia korkeakouluopintoihin. Heidän tarinoistaan käy ilmi, miten valtavasti opettajan käsitys oppilaista vaikuttaa heidän itseluottamukseensa:

Itseluottamus tuhoutuu, kun opettaja ei usko oppilaaseen, vaikka oppilas itse tietää että pystyy johonkin ja voi todistaa keskiarvolla että pystyy siihen, ja sittenkin opettaja vain sanoo: ”Ei, et sinä pysty.” Minusta todella tuntuu, että tässä on myös etnisiä perusteita – kun vain on muslimi. Ajattelin, että tässä

täytyy olla jotain takana, koska opettaja ei kerta kaikkiaan halunnut minun jatkavan.

Kööpenhaminassa myös virkamiehet ja keskeiset asiantuntijat pitivät yhtenä ongelmana opettajien alhaisten odotusten ja tavoitteiden vaikutusta.

Lontoossa eräs osallistuja, joka oli itsekin opettaja, kertoi, että hänen kokemuksensa mukaan etnisten vähemmistöryhmien lasten odotettiin valitsevan mieluummin ammattikoulutuksen kuin akateemisen koulutuksen, ja heille ehdotettiin myös vähemmän uravaihtoehtoja:

Koulussani meille tehtiin testi, se oli periaatteessa ammatinvalintatesti – jokainen jonka tausta oli etnisessä vähemmistöryhmässä sai tulokseksi joko tanssijan, muusikon tai kokin, eikä kukaan meistä ollut kiinnostunut sellaisesta – ja sitten katsoimme luokan lähintä valkoihoista lasta ja hän oli että joo, minulle tuli vaihtoehtoiksi insinööriä ja lääkäriä.

Myös Oslossa somalit olivat tyytymättömiä koulun ammatinvalinnanohjaajien ehdottamiin vaihtoehtoihin ja urapolkuihin, koska niissä keskityttiin ammattikoulutukseen eikä akateemiseen koulutukseen. He kokivat, että ammatinvalinnanohjaajilla ei ollut somalioppilaiden suhteen yhtä kunnianhimoisia tavoitteita kuin näiden vanhemmilla:

Uskon, että syy siihen, että ammatinvalinnanohjaajat suhtautuvat somaleihin niin ylimalkaisesti, on se, että heillä ei ole ennestään tietoa meistä. Heillä tuntuu olevan hyvin vähän kokemusta somaleista. En tiedä miten asia on etnisten norjalaisten kanssa, mutta somaleilla se menee niin, että ammatinvalinnanohjaaja tavataan ehkä kerran tai kahdesti yläkoulun ja lukion aikana. Miten hän voi tietää, mihin oppilas pystyy tai ei pysty? Ehkä ratkaisuna olisi se, että luokanvalvojan ja ammatinvalinnanohjaajan kanssa olisi tapaamisia pari kolme kertaa vuodessa, jotta he saisivat yleiskuvan oppilaiden kehityksestä.

Oli kuitenkin esimerkkejä opettajista, joiden myönteinen asenne oppilaisiinsa vaikutti pitkään. He antoivat oppilaille sen itseluottamuksen ja motivaation, jota menestykseen tarvittiin.

Minä pidin kovasti luokanvalvojestani. Hän oli upea. Todella. Jos tarvitsimme lisäopetusta, hän hoiti sen. Hän selitti meille, missä suorituksemme eivät riittäneet ja mitä voisimme tehdä paremmin. Muistan, että kokeissa hän potkaisi meitä pöydän alla, jos aloimme vastata väärin. Silloin tiesi, että oli väärässä ja piti vähän ryhdistäytyä. Ja hän antoi vihjeitä. Hän oli siis erinomainen opettaja. (Kööpenhamina)

Silloinkin, kun opettajat pyrkivät antamaan tukea ja tunnistamaan joidenkin somalien erityiset tarpeet, on aina tärkeää ottaa huomioon somaliyhteisöjen sisäiset erot. Tämä pätee erityisesti silloin, kun koulussa on sekä maassa syntyneitä että äskettäin tulleita somalioppilaita. Kummallakin ryhmällä on erilaiset koulutustarpeet:

Muistan miten koulussa minut otettiin pois luokasta ja pantiin yhteen muiden somalityttöjen kanssa puhumaan sotakokemuksistamme. Minä en ole koskaan ollut siellä. Englanti on vahvin kieleni. Koin, että jäin vaille keskeisiä osia englanninopetuksesta, koska minun oletettiin tulleen vastikään maahan sodan runtelemasta paikasta. (Lontoo)

3.4 Kieli

Tämän tutkimuksen kaupunkien koulujärjestelmissä painotetaan voimakkaasti viestintätaitoja. Kyky ymmärtää asuinmaan kieltä ja ilmaista itseään sillä kielellä on koulumenestyksen keskeinen edellytys. Monet somalikoululaiset ovat kaksikielisiä, kun taas heidän vanhempansa ovat somalinkielisiä ja ymmärtävät vain rajallisesti asuinmaankielensä enemmistökieltä. Tämä rajoittaa vanhempien mahdollisuuksia tukea lapsiaan koulutyössä.

Äiti ei puhunut minulle englantia kotona, en osannut englannin menneen ajan aikamuotoja, vielä nytkin minusta tuntuu toisinaan töissä että, en tiedä, tunnen olevani hiukan huonommassa asemassa kuin toiset. (Lontoo)

Useissa kaupungeissa painopisteenä on kansallisen kielen tai kielten taidon parantaminen, joka nähdään keskeisenä koulumenestyksen edellytyksenä. Kööpenhaminan osallisuusstrategiassa kohderyhmänä ovat heikossa asemassa olevat kaksikieliset ihmiset, mukaan lukien pienet somalilapset, joita tuetaan jo ennen kouluikää päiväkodeissa heidän taitonsa parantamiseksi. Lasten kielitaito arvioidaan kolmen ja viiden vuoden iässä.

Kööpenhamina ja Helsinki kuuluvat niihin kaupunkiseutuihin, joissa kaksikielisille oppilaille tarjottiin myös äidinkielen opetusta eli virallista somalin opetusta. Fokuseriimän osallistujat arvostivat somalin opiskelumahdollisuutta ja pitivät sitä tärkeänä somali-identiteetin ylläpidolle ja kehittämiselle.

Suomessa viranomaiset pyrkivät varmistamaan, että maahanmuuttajalapsilla on koulunkäyntiin tarvittava kielitaito maahanmuuttajien perusopetukseen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteiden avulla. Helsingissä koulut, joissa on maahanmuuttajalapsia, saavat myös lisärahoitusta, jotta ne pystyvät tarjoamaan tarvittavan lisätuen.

Helsingissä nousi erityisenä kysymyksenä esille somalioppilaiden sijoittaminen S2-opetukseen eli suomi vieraana kielenä -opetukseen. Vaikka S2-opetuksesta voi olla hyötyä ja tukea joillekin oppilaille, tutkimus viittasi siihen, että somalioppilaiden sijoittamisessa S2-opetukseen ei juurikaan otettu huomioon heidän todellisia tarpeitaan ja sitä, olivatko he esimerkiksi Suomessa syntyneitä toisen polven somaleita. Vanhemmat olivat huolissaan siitä, että S2-opetukseen osallistuminen kaventaisi lasten mahdollisuuksia tulevaisuudessa ja sitä pidettiin jopa syrjivänä mekanismina.

3.5 Oppilaiden liikkuvuus

Somalioppilaiden liikkuvuus koulusta toiseen perheiden muuttaessa toiseen kaupunkiin tai matkustaessa ulkomaille oli myös riittävän merkittävä aihe tullakseen mainituksi Kööpenhaminan ja Leicesterin raporteissa. Molemmissa kaupungeissa tämän nähtiin vaikuttavan paitsi lapseen itseensä myös koko kouluun. Leicesterissä Taylor Road Primary Schoolissa, jonka oppilaista lähes puolet on somaleja, koulusta lähti yhden lukuvuoden aikana 51 oppilasta ja sinne tuli 46 uutta oppilasta. Luokkaan kotoutuminen kesken lukuvuoden on haaste niin kouluille kuin oppilaillekin. Kööpenhaminassa oltiin sitä mieltä, että usein oli kyse koulun vaihtamisesta kaupungin sisällä, mihin oli erilaisia syitä, mutta joissakin tapauksissa tällainen vaihdos voitaisiin välttää parantamalla viestintää vanhempien kanssa ja korostamalla jatkuvuuden tärkeyttä koulunkäynnissä.

3.6 Tärkeimmät tutkimustulokset

Eurooppaan tulleiden somalien koulutustaso on vaihdellut: 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa saapuneilla somaleilla oli korkeampi muodollinen koulutus kuin myöhemmin tulleilla. Kuitenkin kaikissa kaupungeissa tavoitteet ovat korkealla ja painopiste on selkeästi nuorten somalien opintomenestyksen parantamisessa. Useimmilla somaleilla on myös yhteisiä esteitä: puutteelliset tiedot tai ymmärrys koulutusjärjestelmästä, rajallinen mahdollisuus tukea lasten koulunkäyntiä oman koulutuksen puutteen vuoksi, opettajien alhaiset odotukset ja toisinaan syrjivä kohtelu sekä se, että joudutaan oppimaan eurooppalainen kieli lisäkielenä.

Helsingin osalta tutkimus viittasi siihen, että somalioppilaiden sijoittamisessa suomi toisena kielenä -opetukseen ei kuultu riittävästi vanhempia sijoituspäätöstä tehtäessä, mikä herätti epäluottamusta koulujärjestelmää kohtaan vanhempien pelätessä, että sijoituspäätös vaikuttaisi haitallisesti heidän lastensa – jotka usein olivat Suomessa syntyneitä – jatkokoulutuspolkuihin.

Tämän tutkimuksen eri kaupunkien koulutuspolitiikassa on eroja. Joissakin kaupungeissa kouluilla ja opettajilla on laajalti kokemusta taustoiltaan moninaisten oppilaiden opettamisesta, kun taas toisissa on vasta äskettäin alettu miettiä, miten toimia. Raportit viittaavat siihen, että oikeanlaisen koulutuspolitiikan ja tuen avulla somalit voivat selviytyä näistä esteistä ja menestyä opinnoissaan, koska kaikissa tutkimuksen kaupungeissa on merkittäviä opintomahdollisuuksia.

Hyvä käytäntö Oslossa: Somaliopiskelijoiden yhdistys

Somaliopiskelijoiden yhdistys (Somalisk Studentforening, SSF) perustettiin vuonna 1993, ja se kuuluu Norjan vanhimpiin somalijärjestöihin. SSF koostuu norjansomalialaisista korkeakouluopiskelijoista, jotka tekevät vapaaehtoistyötä norjansomalialaisten lasten ja nuorten motivoimiseksi ja auttamiseksi korkeampaan koulutukseen ja myönteisen opiskeluasenteen luomiseksi. Työssä ovat keskeisellä sijalla avunanto kotitehtävissä, motivointiseminaarit, keskusteluillat ja muut sosiaaliset tapaamiset.

Kotitehtävissä apua on tarjolla norjansomalialaisille oppilaille perusasteen ja toisen asteen oppilaitoksissa. Useimmat kotitehtävissä avustavista ovat norjansomalialaisia korkeakouluopiskelijoita, jotka toimivat myös roolimalleina. SSF keskittyy kotitehtävissä avustamiseen, koska monilla norjansomalialaisilla oppilailla on haasteita koulunkäynnissä eivätkä monet vanhemmat pysty auttamaan lapsiaan kotitehtävissä.

Toisena pääasiallisena painopisteenä ovat SSF:n vuosittain järjestämät korkeakoulutusaiheiset motivaatioseminaarit. Korkeakoulujen somalitutkijoita, somaliopiskelijoita ja muita innostavia hahmoja pyydetään pitämään esityksiä koulutuksestaan, työstään tai tavoitteistaan. Yliopistojen ja laitosten edustajia sekä norjansomalialaisia opiskelijoita on paikalla kertomassa mahdollisille tuleville opiskelijoille eri yliopistojen tarjoamista opinto-ohjelmista.

Hyvä käytäntö Leicesterissä: Taylor Road Primary School

Leicesterin kaupungin viranomaiset teettivät jo vuonna 2004 tutkimuksen somalioppilaiden koulutustarpeiden kartoittamiseksi. Raportin suositusten pohjalta laadittiin toimintasuunnitelma somalilasten koulumenestyksen parantamiseksi. Toimenpiteisiin kuului kaksikielisten somalialaisten kouluavustajien käyttö ja niiden somalilasten koulusuoritusten arviointi, joiden englannintaito ei ollut riittävä, käyttäen heidän vahvempaa kieltään, joka saattoi olla somali mutta myös jokin muu eurooppalainen kieli, kuten hollanti.

Paikallisviranomaiset tukivat myös paikallista kansalaisjärjestöä, joka järjesti lisäopetusta (iltaisin ja viikonloppuisin pidettäviä lisätunteja) heikosti suoriutuvien perusopetuksen oppilaiden, etenkin somalioppilaiden, koulumenestyksen parantamiseksi. Kaupunki näkee kunnollisten tilastotietojen tärkeyden, ja vuodesta 2008 alkaen Leicesterin kouluissa kerätyt tiedot etnisyydestä ovat sisältäneet erityisiä tietoja somaleista, mikä on auttanut koulutusjärjestelmää paremmin seuraamaan ja ymmärtämään somalioppilaiden kokemuksia verrattuna muihin oppilaisiin.

Tämä lähestymistapa näyttää kantavan hedelmää somalioppilaiden menestyksessä sellaisissa kouluissa kuin Taylor Road Primary School, jossa 46 prosenttia oppilaista on somalitaustaisia (ja 60 prosenttia oppilaista on mustia ja etnisiin vähemmistöryhmiin kuuluvia). Britannian opetuksen tasoa valvova elin OFSTED ja sisäministeriö ovat antaneet tälle koululle tunnustusta hyvästä menestyksestä. Koulun päävahvuuksia ovat olleet somalivanhempien osallistuminen koulun hallintoon ja yleisemmin yhteisöön. Koulussa on panostettu somalialaisiin opettajiin, kouluavustajiin ja vanhempiin roolimalleina. Koulu on käyttänyt köyhien alueiden kouluille annettavaa lisärahoitusta yksilölliseen opinto-ohjaukseen, lauantaiamuaisin järjestettävään tukiopetukseen, aamiaistarjoiluun, iltapäivätoimintaan ja roolimalleja tarjoaviin aloitteisiin.

4. TYÖELÄMÄ

Työ tunnustetaan keskeiseksi tekijäksi identiteetissä, kotoutumisessa ja sosiaalisessa osallisuudessa. Migration Policy Institute – laitoksen tutkimukset viittaavat siihen, että työtä vaille jääminen haittaa maahanmuuttajien kotoutumista Euroopassa enemmän kuin uskonnolliset ja kulttuuriset erot.¹⁷ Tässä luvussa käsitellään joitakin niistä haasteista ja vaikeuksista, joita somalit kohtaavat työnhaussa.

Työllisyysasteet korreloivat koulutuksen ja tutkintojen kanssa sekä sen kanssa, kuinka kauan uudessa maassa on asuttu. Keskeiseksi kotoutumisen mittariksi sopisivat toisen sukupolven, siis Euroopan ulkopuolella syntyneille vanhemmille Euroopassa syntyneiden somalien, työllisyysasteet. Kuitenkaan tämän ryhmän ihmisistä ei monikaan vielä ole työssä Britannian somaleita lukuun ottamatta, joten näitä lukuja ei vielä ole saatavilla. Luvussa keskitytään näin ollen maahanmuuttajasomalien kokemuksiin. Heidän haasteidensa ymmärtämiseksi on tärkeää pitää mielessä, että useimmat 1980-luvulta alkaen saapuneet somalit tulivat pakolaisina eivätkä taloudellisina siirtolaisina. Tämä on vaikuttanut perusteellisesti heidän asemaansa työmarkkinoilla. Muiden vainoa pakenevien pakolaisten tavoin heidän ei valinneet määränpäättämällä perusteella, että heidän taitonsa olisivat vastanneet uusien kotimaiden työmarkkinoiden tarpeita. Heidän kohdemaissaan oli useimmiten hyvin pieni somaliväestö ja niukasti yhteisöllisiä tukirakenteita.

Britanniassa tilanne on helpompi, sillä Lontooseen on jo kauan saapunut somaleita, jotka ovat asettuneet kaupunkiin opiskelijoina tai työperusteisina muuttajina. Tämän ansiosta myöhemmin tulleet somalit pystyvät turvautumaan vanhemman, vakiintuneen somaliyhteisön tukeen. Leicesterin somaleista monet ovat tulleet muista Euroopan maista. Vaikka monet heistä tulivat alun perin pakolaisina Alankomaihin tai Ruotsiin, muutto Leicesteroon oli siis suunnitellumpi ja edusti yhdenlaista taloudellista muuttoliikettä. Osallistujien haastattelut antoivatkin kuvan, että työn saannin ja itsensä työllistämisen mahdollisuudet olivat merkittäviä tekijöitä päätöksessä muuttaa Britanniaan.

4.1 Alhainen työllisyysaste ja matalapalkkaiset, arvostukseltaan alhaiset työpaikat

Tämän tutkimuksen eri maissa kerätyt työmarkkinatiedot ovat erityyppisiä,¹⁸ mikä tekee vertailun hankalaksi. Esimerkiksi taulukon 1 tiedot on ekstrapoloitu eri kaupunkien raporttien tiedoista, jotka koskevat Somalian kansalaisten kansallisille

¹⁷ R. Hansen, *The Centrality of Employment in Immigrant Integration in Europe*, Migration Policy Institute, Washington, DC, 2012.

¹⁸ Lisää vertailukelpoisia tietoja Norjan, Tanskan ja Ruotsin eri vähemmistöjen, myös somalien, kotoutumisen eri näkökohdista, mukaan lukien työmarkkinatiedot, on sivustolla <http://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:700578> (luettu 6.7.2015).

työmarkkinoille osallistumisen astetta; varovaisuuteen on kuitenkin syytä, koska tiedot ovat eri ajanjaksoilta ja perustuvat erilaisiin määritelmiin työikäisestä väestöstä.

Taulukko 1. Somalialaisten työllisyysasteet, %¹⁹

	<i>Miehet</i>	<i>Naiset</i>	<i>Sukupuolten välinen ero</i>
<i>Tanska (2012)</i>	30	26	4
<i>Suomi (2012)</i>	26	14	12
<i>Alankomaat (2009)</i>	38	17	21
<i>Norja (2011)</i>	37	23	14
<i>Ruotsi (2010)</i>	28	18	10
<i>Britannia (2008)</i>	40	10	30

Somaliassa syntyneen työväestön työllisyysasteita koskevista tiedoista käy ilmi kaksi keskeistä seikkaa: ensinnäkin työllisyysasteet ovat hyvin alhaisia, useimmissa tapauksissa puolet valtakunnallisesta työllisyysasteesta, ja toiseksi miesten ja naisten työllisyysasteissa on suuri ero.

Kaikissa kuudessa maassa somalimpiesten työllisyysaste on korkeampi kuin somalialaisten. Alankomaissa, Norjassa ja Britanniassa somalimpiesten työllisyysasteet ovat samankaltaisia, 37–40 prosenttia. Seuraavana tulevat Tanska ja Ruotsi, joista ensin mainitussa työllisyysaste on 30 prosenttia ja jälkimmäisessä 28 prosenttia. Alhaisimmillaan miesten työllisyysaste on Suomessa, 25 prosenttia. Somalialaisten työllisyysaste on korkein Tanskassa, 26 prosenttia, ja seuraavana tulee Norja, 23 prosenttia. Ruotsissa ja Alankomaissa naisten työllisyysasteet ovat samantasoisia, edellisessä 18 prosenttia ja jälkimmäisessä 17 prosenttia. Alhaisimmillaan työllisyysasteet ovat Suomessa, 13 prosenttia, ja Britanniassa, 10 prosenttia.

Somalialaisten yleisesti alhaisille palkkatyöhön osallistumiselle on esitetty erilaisia selityksiä. On esitetty, että somalialaisilla on kulttuurisia ja uskonnollisia esteitä sekä perheeseen liittyviä velvollisuuksia (lastenhoidon ja muiden huolenpitovelvollisuuksien yhdistelmä), jotka rajoittavat heidän osallistumistaan palkkatyöhön. Tämä koskee erityisesti äidin ja lasten muodostamia yhden vanhemman somaliperheitä. Koska useimmat somalit tulevat maahan pakolaisina, heillä ei useinkaan ole sukulaisia lähellä eivätkä he siis voi turvautua laajempaan suvun tukiverkkoon. Vaikka nämä tekijät

¹⁹ Luvut ovat kussakin kaupunkiraportissa annetuista kansallisista tilastoista: *Somalis in Copenhagen*, s. 69; *Somalis in Amsterdam*, s. 63; *Somalis in Oslo*, s. 67; *Somalis in Malmö*, s. 77. Poikkeuksena on Britannia, jonka tietojen lähteenä on Kamran Khan, *Employment of Foreign Workers: Male and Female Labour Market Participation*, Office of National Statistics, Lontoo, 2008 (jäljempänä Khan, *Employment of Foreign Workers*).

voivatkin vaikuttaa naisten alhaiseen kokonaistyöllisyysasteeseen, kiinnostavaa on tässä selvä vaihtelu somalinaisten ja -miesten työllisyysasteessa tutkimuksen kuuden maan välillä.

On myös huomionarvoista, että somalimiesten ja -naisten työllisyysasteiden ero vaihtelee merkittävästi eri kaupungeissa. Pienin ero sukupuolten työllisyysasteissa on Tanskassa, 4 prosenttiyksikköä. Oslon raportissa huomautetaan, että somaleilla on kaikista Norjan maahanmuuttajaryhmistä suurin sukupuolten välinen ero työllisyydessä. Muihin tämän tutkimuksen maihin verrattuna Norja on kuitenkin keskikastia, kun pienin somalimiesten ja -naisten työllisyysasteiden ero on Tanskan 4 prosenttiyksikköä ja suurin Britannian 30 prosenttiyksikköä.

Kaikkien kuuden maan somalien työllisyysasteiden vertailussa on oltava varovainen, koska tiedot on kerätty eri aikoina. Edellä mainittujen kaltaiset erot herättävät kuitenkin kysymyksen siitä, missä määrin ne heijastavat eri maiden kansallisten olosuhteiden vaikutusta eli johtuvatko ne erilaisista politiikkamuodoista, joilla on ollut erilainen teho, tai erilaisista työmarkkinarakenteista pikemminkin kuin kunkin maan somaliväestön yksilöllisistä piirteistä. Lisätutkimukset ovat tarpeen sen selvittämiseksi, miksi esimerkiksi somalinaisten työmarkkinoille osallistumisen aste on Tanskassa ja Norjassa paljon korkeampi kuin muissa maissa tai miksi somalimiesten työllisyysaste on Suomessa niin alhainen. Syyt saattavat liittyä erilaisiin työmarkkinoihin tai koulutusjärjestelmiin taikka eroihin sukupuolten tasa-arvopolitiikassa ja naisten työmarkkinoille osallistumista koskevassa politiikassa. Työllisyysasteeseen voivat vaikuttaa myös erilaiset yleiset odotukset naisten työmarkkinoille osallistumisesta: esimerkiksi Alankomaissa kotiäitiys on hyväksytympää kuin Norjassa. Britanniassa miesten ja naisten työllisyysasteiden suuri ero, 30 prosenttiyksikköä, saattaa johtua osittain tulonsiirtojärjestelmän rakenteesta. Esimerkiksi tulonsiirtoja saavilla äideillä, joilla on alle kahdeksanvuotiaita lapsia, ei ole velvollisuutta hakea aktiivisesti töitä ennen kuin kaikki heidän lapsensa ovat täyttäneet kahdeksan. Tässä on osittain tarkoitus ottaa huomioon päivähoiton kustannukset, mutta se ilmentää myös lasten hyvinvointia koskevaa sosiaalista ja poliittista konsensusta.

Myös tarkasteltaessa vain yhtä maata useamman sijasta useissa raporteissa pantiin merkille, että somalien työllisyysaste oli alhainen verrattuna muihin vähemmistö- tai pakolaisryhmiin. Esimerkiksi Oslon raportissa todettiin, että vuonna 2008 vain 49 prosenttia norjansomaleista oli taloudellisesti aktiivisia työmarkkinoilla, ja lähes 36 prosenttia oli työllisiä. Tämä oli alhainen luku verrattuna irakilaisiin ja afganistanilaisiin pakolaisiin, joiden työllisyysasteet olivat 49 ja 56 prosenttia.²⁰ Amsterdamin raportissa todettiin, että yli 14 vuotta maassa asuneiden

²⁰ *Somalis in Oslo -raportti*, s. 67.

somalipakolaisten työllisyysaste oli alhaisempi kuin muiden pakolaisryhmien.²¹ Suomessa on kiinnitetty huomiota yrittäjinä toimivien somalialaisten alhaiseen määrään verrattuna muihin maahanmuuttajiin: vuonna 2012 Suomen somalinkielisestä työikäisestä väestöstä vain 0,1 prosenttia toimi yrittäjinä, kun vastaava luku kaikista vieraskielisistä oli 4 prosenttia.²²

Koska monet somaliyhenteisön jäsenet ovat saapuneet maahan vasta äskettäin ja ihmisen maassaoloaika vaikuttaa hänen asemaansa työmarkkinoilla, tilanne paranee ajan mittaan. Tanskassa työllisyysaste oli vuonna 2004 miehillä 23 prosenttia ja naisilla 10 prosenttia, ja vuoteen 2009 mennessä se oli noussut miehillä 30 prosenttiin ja naisilla 26 prosenttiin. Britanniassa vuonna 2008 miesten työllisyysaste oli 40 prosenttia eli lähes kaksinkertainen verrattuna vuoden 1998 työllisyysasteeseen, joka oli 21 prosenttia.²³ Alankomaissa työllisyysaste nousi somalien maassaoloajan pidentyessä: yli 14 vuotta Alankomaissa asuneista somaleista työllisiä oli 43 prosenttia, kun taas alle 4 vuotta maassa asuneista töitä oli vain 17 prosentilla.²⁴

Työllisyysasteet sinänsä eivät anna tietoa siitä, minkä tyyppisissä töissä ja työsuhteissa somalit ovat. Yksittäisten kaupunkiraporttien tiedot viittaavat siihen, että työlliset somalit toimivat todennäköisesti matalapalkka-aloilla vähän ammattitaitoa vaativissa tehtävissä ja monessa tapauksessa vain osa-aikatyössä. Alankomaissa 80 prosenttia somaleista oli työssä, joka ei vaadi lainkaan tai vain vähän ammattitaitoa. Amsterdamin ja Kööpenhaminan raporteissa nimetään siivousala yhdeksi tärkeimmistä somaleita työllistävästä aloista. Kööpenhaminan raportissa mainittiin myös naisten työskentely sosiaali- ja terveysalalla. Tanskansomalialaiset miehet toimivat myös kaupan alalla, matkatoimistoalalla ja kuljetus- ja liikennealalla. Suomensomalialaiset miehet työskentelevät tyyppillisesti kuljetus- ja varastointialoilla ja naiset usein terveys- ja sosiaalipalveluissa. Olennaista on, että monissa näistä työpaikoista on alhainen palkkataso, niukasti koulutusta eikä juurikaan etenemismahdollisuuksia.

4.2 Työllistymisen haasteet: kielitaito

Kaikissa kaupungeissa kotoutumisesta vastaavat virkamiehet nimesivät tärkeimmäksi työllistymisen esteeksi kansallisen kielen puutteellisen osaamisen. Amsterdamissa kielenopetusta tarjottiin kotoutumiskursseilla, mutta monet somalinaiset kokivat, että he tarvitsivat opetusta enemmän kuin mitä sitä on tarjolla. He toivat erityisesti esille, että vaikka kotoutumiskursseilla annetusta kielenopetuksesta oli hyötyä arkisessa

²¹ *Somalis in Amsterdam -raportti*, s. 63, lainaus artikkelista J. Dagevos, "Positie op de arbeidsmarkt" (Asema työmarkkinoilla), teoksessa E. Dourleijn ja J. Dagevos (toim.), *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afgaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (Alankomaiden pakolaisryhmät: afganistanilaisten, irakilaiden, iranilaisten ja somalialaisten maahanmuuttajien kotoutumisesta), SCP, Haag, 2011, s. 108–125 (tiedot ovat vuodelta 2009).

²² Joronen ja Mohamed, *Kauppakansa pakosalla*, s. 18.

²³ Khan, *Employment of Foreign Workers*, taulukko 1.

²⁴ *Somalis in Amsterdam -raportti*, s. 63.

kanssakäymisessä, se ei riittänyt työpaikan saamiseen. Leicesterin raportissa esitettiin, että paitsi kieli, myös sosiaaliset viestintätilanteet voivat olla vieraita, joten tarvitaan koulutusta merkitysten vivahteiden ja käyttäytymisen ymmärtämiseen, jotta väärinkäsityksiltä vältyttäisiin.

Useat haastatellut somaliyhteisön järjestöjen edustajat, poliittiset päättäjät ja alan toimijat olivat sitä mieltä, että kielitaidon puutetta käytetään toisinaan tekosyynä syrjinnälle. Helsingissä korkea kaupungin virkamies oli sitä mieltä, että ei-suomenkielisyyttä käytetään syrjintämekanismina työmarkkinoilla, mikä asettaa somalit huonompaan asemaan. Leicesterissä eräs tutkimuksen osallistuja huomautti: *”Vaikka kielitaito on este, on myös työpaikkoja, joissa ei vaadita hyvää kielitaitoa, ja niitäkin meidän on vaikea saada.”*

4.3 Työllistymisen haasteet: tieto työmarkkinoista

Kuten muillakin osa-alueilla, Eurooppaan vastikään saapuneet somalit ovat työelämässä heikommassa asemassa, koska he eivät tunne työmarkkinoita ja sitä, miten työelämä toimii Euroopan yhteiskunnissa. Tähän kuuluu työntekijöiden oikeuksien sekä työmarkkinoiden epävirallisten toimintatapojen tuntemus.

Lontoossa ja Malmössä osallistujat myönsivät verkostojen merkityksen työllistymisessä; somalit olivat kipeän tietoisia siitä, ettei heillä ollut yhteyksiä verkostoihin, joiden kautta tieto avoimista työpaikoista ja epäviralliset suositukset kulkivat. Somalien kokemukset eri kaupungeissa tukevat tutkimustuloksia siitä, miten verkostoituneisuus vaikuttaa työllistymiseen.²⁵ Tutkimukset viittaavat myös siihen, että somalien tapa pyytää neuvoja ja tietoja etupäässä muilta somaliyhteisön jäseniltä rajoittaa heidän työnsaantimahdollisuuksiaan, koska suurin osa somaleista on työmarkkinoiden ulkopuolella eivätkä he siis pysty välittämään relevanttia tietoa avoimista työpaikoista tai työllistymismahdollisuuksista.

Työnhakuprosessi hakemusten täyttämiseen, saatekirjeiden laatimiseen ja ansioluetteloiden kirjoittamiseen voi olla monille lannistava. Tutkimuksen fokusryhmissä oltiin tätä mieltä etenkin sellaisten vanhempien ihmisten osalta, jotka etsivät töitä ensimmäistä kertaa. Lontoossa työllistymisen haasteet olivat erityisen suuret vanhemmilla somalinaisilla, joista monet ovat olleet poissa työmarkkinoilta lapsiaan hoitamassa vähän alle tai yli 40-vuotiaiksi asti. Nyt he kuitenkin etsivät töitä, kun lapset ovat tulleet kouluikänsä. Lontoossa eräs vanhempien somalinaisten fokusryhmän jäsen muotoili nämä haasteet näin:

²⁵ Ks. M. Kahanec ja M. Mendola, “Social Determinants of Labor Market Status of Ethnic Minorities in Britain”, IZA Discussion Papers 3146, Institute for the Study of Labor (IZA), 2007. Tässä julkaisussa esitetään yhteenveto Policy Studies Institututen vuosina 1993–1994 toteuttamaan neljänteen valtakunnalliseen etnisiä vähemmistöjä koskevaan kyselytutkimukseen perustuvasta kirjallisuudesta ja empiirisestä tutkimuksesta.

On väärin sanoa äidille, joka on ollut kiinni kotona hoitamassa lapsiaan eikä osaa vielä kieltä [että hänen pitäisi mennä töihin ilman tukea]. Hän ei tiedä miten etsiä töitä eikä osaa kieltä. Me emme osaa edes käyttää tietokonetta emmekä internetiä. Emme osaa lukea emmekä kirjoittaa, miten meidän pitäisi löytää töitä?”

4.4 Työllistymisen haasteet: syrjintä

Identiteettiä ja kuulumisen tunnetta käsittelevässä luvussa mainitaan ne monet syrjinnän muodot, joita somalit kokevat kohtaavansa ja joihin kuuluu myös syrjintä työelämässä. Erityisesti Helsingissä korostettiin syrjinnän vaikutusta työmarkkinoille osallistumiseen. Osallistujat tukivat voimakkaasti EU-MIDIS-tutkimuksen havaintoja Saharan eteläpuolisesta Afrikasta tulleiden muslimien Suomessa kokeman syrjinnän laajuudesta ja voimakkuudesta²⁶ ja antoivat esimerkkejä henkilökohtaisista kokemuksistaan:

Olin kaksi vuotta töissä –:ssa; sinne tuli suomalainen mies, joka oli töissä kolme kuukautta. Esimies oli nainen, ja hän kysyi minulta: ”Voitko jäädä ylitöihin?” Minä suostuin ja hoidin ylityöt hyvin. Se mies, joka oli siellä kolme kuukautta, vakinaistettiin, ja minun työsuhteeni päätettiin niiden kahden vuoden jälkeen. Kysyin esimieheltä, miksi hän vakinaisti toisen miehen, vaikka minä olin ollut siellä kauemmin. Hän vältti vastaamasta. Minä olin parempi työntekijä ja minulla oli elektroniikka-alan koulutus, toisella miehellä ei ollut tutkintoa, ja minulla oli pitempi työkokemus muistakin yrityksistä. (Helsinki)

Hijabia käyttävät naiset kokivat, että heillä oli vielä suurempia esteitä, koska työnantajat eivät nähneet heidän ulkoasunsa ohi eivätkä arvioineet heitä heidän taitojensa mukaan:

Alemman korkeakoulututkintoni jälkeen minulta kesti kaksi vuotta saada työpaikka, eivätkä hyvät arvosanatkaan auttaneet. Kun soittaa työpaikkaan, pomo kuulostaa puhelimesta tyytyväiseltä ja on avoin ja ystävällinen. Mutta tapaamisessa näen hänen ilmeestään, ettei hän osaa suhtautua minuun. Huomattava osa työhaastatteluista alkaa normaalisti, mutta sitten siirrytään puhumaan huivista, tänne kuulumisesta, kielestä ja sellaisesta. (Oslo)

Amsterdamin raportissa mainittiin esimerkkinä työnantaja, joka tunnusti naisen pätevyuden mutta kieltäytyi palkkaamasta häntä, koska pelkäsi yrityksen asiakkaiden suhtautuvan kielteisesti siihen, että yksi työntekijöistä käyttäisi hijabia. Jotkut mainitsivat:

²⁶ Euroopan unionin vähemmistöjä ja syrjintää koskeva tutkimus (EU-MIDIS), “Data in Focus – raportti: Muslimit”, Euroopan unionin perusoikeusvirasto, 2009, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/448-EU-MIDIS_MUSLIMS_FI.pdf (luettu 6.7.2015).

”Ottaisin sinut mielelläni töihin, olet mukava tyttö, mutta pelkään että asiakkaillemme tulisi ongelmia sinusta.” Tai tämä: ”Haluaisin ottaa sinut töihin, mutta vain jos luovut huivista.”

4.5 Tuki työnhaussa

Kaikissa raporteissa tuli tärkeänä kysymyksenä esille se, olisiko työllistymistä tukevia toimia kohdennettava erityisesti somaleihin esimerkiksi tekemällä yhteistyötä somalien kansalaisjärjestöjen kanssa tai kohdistamalla tukitoimia erityisesti somaliväestöön, vai toimiiko yleisempi lähestymistapa paremmin pitkän aikavälin kotoutumisen tukemiseksi.

Monessa tapauksessa työllistymisen tukitoimet auttoivat somalinalaisia pääsemään kotoutumista tukevaan tai ammatilliseen koulutukseen. Eräs osallistuja Lontoossa toi esille sen, miten koulutukseen osallistuminen voi tuottaa erityisiä vaikeuksia vanhemmille somalinalaisille:

Ennen kuin minun käskettiin mennä töihin, opiskelin -ssa yliopistossa. Minulla oli siellä suuria vaikeuksia, kieli ei ole äidinkieleni, olen vanhempi eivätkä aivoni enää toimi yhtä hyvin kuin ennen. Tämä ei ole oikea elämänvaihe opiskeluun. Aivoni ovat siirtyneet eteenpäin. Kun vanhempi ihminen käy oppitunnilla, siellä toistetaan samaa asiaa yhä uudelleen, mutta heti luokasta lähtiessä se unohtuu.

Lontoossa tällaiset vanhemmat naiset sanoivat ottavansa mieluiten tukea vastaan somaliyhteisön omilta järjestöiltä, koska he kokivat niiden ymmärtävän parhaiten heidän ongelmansa ja tarpeensa.

Kööpenhaminassa kaupunginhallinto on lakannut rahoittamasta yksittäisille etnisille ryhmille suunnattuja hankkeita. Esimerkiksi Somali Diaspora Organisation -järjestön toteuttama *Riippuvuudesta osallisuuteen* -hanke, joka oli suunnattu työttömille somaleille, ei enää saanut kaupungilta rahoitusta eikä työttömiä somaleita ohjattu sen piiriin. Kansalais- ja yhteisöjärjestöt ovat arvostelleet kaupungin uutta universalistista lähestymistapaa, koska siinä työntekijöiltä ei enää edellytetä riittävää kielitaitoa asiakkaiden kanssa kommunikoimiseen. Samalla järjestöistä vaikuttaa siltä, että työntekijöille annettavassa koulutuksessa painotetaan yleisiä taitoja ja suljetaan pois erityinen kulttuurienvälisen kommunikaation osaaminen ja maahanmuuttoproblematiikkaan liittyvä tietotaito.

Toisin kuin Kööpenhaminassa, Leicesterissä somalijärjestöt ovat saaneet kaupungilta rahoitusta toteuttaakseen työllistymisen tukitoimia somaliyhteisössä. Tukitoimet sisältävät tuen työnhaussa, haastatteluihin valmistautumisen, ansioluettelon laatimisen, työpaikkahakemusten täyttämisen, yhteydenotot työnantajiin ja itsevarmuuden ja itsetunnon kohentamisen.

4.6 Työttömyyden vaikutukset

Kaikesta tarjotusta tuesta huolimatta monet somalit jäävät ilman töitä ja masentuvat tästä. Kööpenhaminassa, Oslossa ja Helsingissä pidettiin turhauttavana käydä läpi loputtomia koulutus- tai aktivointiohjelmia, joista ei kuitenkaan seurannut todellisia työtarjouksia. Kööpenhaminassa ja Oslossa somalinaiset halusivat, että loputon työllisyyskoulutus loppuisi ja heille tarjottaisiin oikeita töitä:

Ei ole kyse siitä, että somalinaiset haluaisivat istua kotona ja hoitaa lapsia. Ei se niin ole, me haluamme tehdä töitä, mutta meitä ei lähetetä töihin, vaan pelkästään jonkinlaisiin välitiloihin – Me olemme kuin eläinlauma, joka on vangittu aitaukseen ja jota vain piiskataan liikkumaan ympäriinsä. (Kööpenhamina)

Olen käynyt norjan kielikurssin, työnhakukurssin, tietojenkäsittelykurssin, terveyden- ja sairaanhoidon kurssin. Olen käynyt kaikenlaisia kursseja. Aina pitää vain käydä kurssia kurssin perään. Kuinka monta kurssia oikein tarvitaan ennen kuin pääsee töihin? (Oslo)

Jatkuvien koulutusohjelmien läpikäyminen ja jatkuva työmarkkinoilla torjuttu tuleminen sai ihmiset vuosien mittaan masentuneiksi ja valmiiksi luovuttamaan:

Työmarkkinat ovat suljetut. Ne ovat pysähdyksissä. Olen asunut täällä 16 vuotta, ja niiden 16 vuoden ajan olen ollut harjoittelijana ja hakenut töitä ja hakenut töitä ja hakenut töitä – Nyt olen vanha, ja olen tullut vihaiseksi ja surulliseksi. (Kööpenhamina)

Jääminen vaille töitä tai jumiutuminen matalapalkka-alojen töihin merkitsee, että monet somalit ovat riippuvaisia tulonsiirroista tullakseen toimeen. Eri kaupunkiseuduilla esitettiin monenlaisia mielipiteitä siitä, miten tämä vaikuttaa somaleihin. Jotkut arvostelivat somalien riippuvuutta tulonsiirroista. Toisten somalien mielestä tulonsiirroista riippuvuus aiheutti ongelmia, koska järjestelmä oli liian jäykkä ja synnytti kannustinloukkuja. Kööpenhaminassa eräs naispuolinen osallistuja oli sitä mieltä, että hyvinvointivaltiollinen tulonsiirtojärjestelmä ei huomioi elämän todellisuutta:

Minulla on kokemusta siitä, että unohdin tapaamisen ja tukimaksujani leikattiin. Kukaan ei ymmärrä inhimillistä puolta, sellaista sattuu että tapaaminen unohtuu. Minä olen ihminen ja välillä unohdan – Ja minulle sanotaan, että niin se vain on. Kun tanskalaiset sanovat ”Niin se vain on”, tilanteessa ei ole vaihtoehtoja.

Työttömät tulonsiirroista riippuvaiset osallistujat pelkäsivät kovasti sitä mahdollisuutta, että he menettäisivät tukensa. Ilman tukia köyhyys oli heille todellinen riski, joten heidän stressitasonsa nousi ja epävarmuuden tunteensa lisääntyivät.

Amsterdamin raportissa otettiin esille matalapalkka-aloilla työskentelevien tai tulonsiirtoja saavien kokema velkaantumisongelma. Velat syntyivät siitä, että ihmiset yrittivät pienillä tuloillaan elättää sukuaan Somaliassa tai muualla.

4.7 Tärkeimmät tutkimustulokset

Kyky hyödyttää yhteiskuntaa taloudellisesti osallistumalla työmarkkinoille on keskeisenä tekijänä kotoutumisessa ja kuulumisen tunteessa. Työttömyys, tulonsiirtoloukut tai matalapalkkaisuus, niukasti ammattitaitoa vaativiin ja arvostukseltaan alhaisiin työpaikkoihin juuttuminen ovat keskeisimpiä tekijöitä, jotka heikentävät somalien sosiaalista osallisuutta ja kotoutumista.

Monien somalien kokemus pakolaisuudesta on vaikuttanut voimakkaasti heidän työllisyystilanteeseensa. Toisin kuin taloudellisin perustein muuttaneet, pakolaisina tulleet somalit eivät voineet valita määränpäättäjän perusteella, että heidän koulutuksensa, ammattitaitonsa ja työkokemuksensa olisivat soveltuneet kohdemaiden työmarkkinoille. Heillä oli vain vähän tietoa niistä virallisista ja epävirallisista mekanismeista, joita työmarkkinoilla etenemiseen tarvitaan. Ei siis ole yllättävää, että somalien työmarkkinoille osallistumisen aste on monissa maissa alhainen. Kuuden tutkimusmaan välisessä vertailussa nousee kuitenkin esille varsin jyrkkiä eroja somalien työllisyysasteissa. Tämä herättää kysymyksen siitä, missä määrin nämä erot heijastavat eri maiden rakenteellisia ominaisuuksia, kuten erilaista sosiaalipolitiikkaa ja työmarkkinoiden rakenteita, pikemminkin kuin kunkin maan somaliväestön ominaisuuksia.

Hyvä käytäntö Lontoossa: Tower Hamletsin STEP-hanke

Lontoon Tower Hamletsin kaupunginosassa toteutettavassa STEP-hankkeessa (Support to Employment Programme, työllistymisen tukiohjelma) tarjotaan ilmaista työllistymiskoulutusta ja työskennellään osallistujien kanssa työnsaantiin tarvittavien taitojen kehittämiseksi. Ohjelmaan kuuluu ansioluetteloiden kirjoituspajoja, avustamista työhakemuslomakkeiden täyttämässä, tehokkaiden haastattelutaitojen ja -tekniikoiden opetusta, valmistautumista työpaikkahaastatteluihin, työharjoittelua ja vapaaehtoistyötä sekä oppisopimus- ja työmahdollisuuksia. Hankkeessa työskenneltiin puolentoista vuoden ajan sadan britanniainsomalialaisen naisen kanssa, ja 50 naista pääsi sen kautta palkkatyöhön ja 50 jatkokoulutukseen. Eräs somalinaisten kanssa työskentelevä asiantuntija piti tulosta erittäin hyvänä.

Hyvä käytäntö Helsingissä: KYKY-hanke – yhteisöllinen vastuu ja yksilölliset työpolut

Helsingin kaupungin toimesta toteutettavassa hankkeessa on tavoitteena parantaa kotona olevien somali- ja kurdivanhempien hyvinvointia ja yhteiskuntatietoisuutta niin, että he voisivat nopeammin siirtyä koulutukseen ja työelämään. Hankkeen puitteissa kehitetään em. vähemmistöryhmiin kuuluvien vanhempien palveluita yhteistyössä yhteisöjen kanssa sekä kehitetään heille suunnattua ilmaista kielikoulutusta, jonka aikana myös kotona olevia lapsia hoidetaan. Jokaiselle vanhemmalle laaditaan henkilökohtainen opiskelu- ja urasuunnitelma, jonka toteutumista seurataan omakielisen ohjaajan tuella sekä vertaisryhmissä. Erityisesti somalivanhemmat ovat ottaneet toiminnan ja vertaisryhmät innolla vastaan.

Hyvä käytäntö Amsterdamissa: Somalinaisten säätiö

Amsterdamilainen somalinaisten järjestö Stichting Somalische Vrouwen (Somalinaisten säätiö) Iftin auttaa naisia osallistumaan paikallisyhteisöönsä. Yhteistyössä kahden somalijärjestön kanssa Iftin tarjoaa somalinaisille tukea ja koulutusta oman yrityksen perustamisessa ja/tai auttaa heitä löytämään palkkatyötä taloudellisen itsenäisyyden lisäämiseksi. Työttömille 25–55-vuotiaille somalinaisille tarjotaan kuuden päivän koulutus. Lisäksi järjestetään tapaamisia, joissa pohditaan sukupuolirooleja perheessä ja työmarkkinoilla.

5. ASUMINEN

Asuminen vaikuttaa monin tavoin kotoutumiseen ja sosiaaliseen osallisuuteen. Asuinalue ja sen etninen koostumus voi muokata mahdollisuuksia eritaustaisten ihmisten tapaamiseen. Syrjintä asunnon saannissa voi rajoittaa ihmisten valinnanmahdollisuuksia vuokra- tai omistusasunnon sijainnin suhteen. Puhdas ja turvallinen asunto lisää hyvinvointia, kun taas ahdas ja huonolaatuinen asunto vaikuttaa kielteisesti sekä psyykkiseen että fyysiseen terveyteen. Se voi haitata myös koulunkäyntiä, jos tilat eivät salli omassa rauhassa opiskelua. Ahdas asuminen huonontaa asuinalueen yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Jos kotona on vähän tilaa, nuoret oleilevat todennäköisemmin ystäviensä kanssa yleisillä paikoilla, ja muut ihmiset kokevat nämä nuorisojoukot uhkaavina. Joissakin maissa, etenkin Britanniassa, Suomessa ja Norjassa, omistusasunto on ihmisten arvokkainta omaisuutta, mikä puolestaan merkitsee asunnonomistajien ja vuokralla asujien välisten vauruserojen kasvua.

5.1 Asuminen ja pakolaisten uudelleensijoittaminen

Useimpien tämän tutkimuksen somaliosallistujien ensimmäinen kokemus asunnosta ja asumisesta oli valtion harjoittaman pakolaisten asuttamispolitiikan mukainen. Kokemukset olivat hyvin erilaisia. Alankomaihin turvapaikanhakijoina saapuneille somaleille tarjottiin majoitusta vastaanottokeskuksissa, jotka sijaitsivat ympäri maata väestökeskittymien ulkopuolella. Turvapaikkahakemusten käsittelyn aikana he asuivat näissä keskuksissa. Niille, joille myönnettiin oleskelulupa, tarjottiin asuntoja kylistä sekä erikokoisista kaupungeista. Tämä hajasijoituspolitiikka on hajauttanut somalit ympäri Alankomaita. Vastaava hajasijoituspolitiikka on ollut myös Suomessa lähtökohtana pakolaisten asuttamisessa. Myös Oslon raportissa kiinnitettiin hajasijoituspolitiikkaan huomiota ja todettiin, että Norjan politiikkana on pakolaisten asuttaminen eri kuntiin, mutta että puolet pakolaisista muuttaa sittemmin pois ensimmäiseltä asuinalueeltaan, yleensä suurempiin väestökeskuksiin. Olennaista on, että toiseen kertaan muuttavilla ei ole ensimmäisen puolen vuoden aikana oikeutta kunnan apuun uudessa asuinkunnassaan. Ruotsissa sitä vastoin pakolaisten sallitaan valita asuinpaikkansa, kuten Malmön raportista ilmenee. Useimmat haastatelluista somaleista kannattivat tätä politiikkaa, mutta sen nähdään myös edistävän somalien keskittymistä niihin kaupunginosiin, joissa asuu muita somaleita tai vähemmistöyhteisöjä.

Kuten jäljempänä tulee esiin, useimmat somalit asuvat vuokralla eivätkä omistusasunnoissa. Useimmissa kaupungeissa suurin osa vuokralla asujista asuu jonkin tyyppisessä kaupungin tai yleishyödyllisen vuokranantajan asunnossa. Tästä on poikkeuksena Leicester. Leicesterin somalit ovat muuttaneet muista EU-maista, joten heidän asumistaan ei järjestetty minkään politiikkamuodon kautta. EU:n sisäisinä muuttajina useimmat heistä etsivät itse asuntonsa ja löysivät ne siis yksityisiltä vuokra-asuntomarkkinoilta. Tämä ehkä selittää, miksi Leicesterin somaleilla on asumisesta

poikkeuksellisen huonoja kokemuksia verrattuna muihin elämänalueisiin, joita kaupungin raportissa tarkastellaan. Yksityiset vuokra-asunnot ovat laadultaan ja asumisstandardeiltaan paljon vaihtelevampia ja monissa tapauksissa paljon huonompia kuin julkisen sektorin asunnot. Osallistujat kokivat, että Leicesterin sosiaalista asuntokantaa pidettiin lakisääteisten vähimmäisstandardien ansiosta korkeammalla tasolla kuin yksityisiä vuokra-asuntoja, joiden omistajilla ei ollut yhtä paljon velvoitteita. Pahimmat esimerkit huonolaatuisesta asumisesta tulivat Leicesterin fokusryhmän osallistujilta, jotka kertoivat hiirten ja torakoiden vaivaamista asunnoista.

Oslossa sitä vastoin osallistujat pitivät yksityisiä vuokra-asuntoja parempina kuin sosiaalisia vuokra-asuntoja, jossa ongelmina olivat ahtaus, kunnostusten puute ja kehnot olot. Huolenaiheena oli lisäksi se, että sosiaaliset asunnot sijaitsivat usein ongelma-alueilla. Malmössä sosiaalisissa asunnoissa asuvat ihmiset olivat yleisesti ottaen tyytyväisiä asuntojen laatuun. Lontoon ja Leicesterin tutkimuksissa valituksenaiheiksi nousivat viivytykset ja hankaluudet korjausten hoitamisessa. Helsingissä asumisen laatu koettiin hyväksi, mutta ongelmana oli asuntojen ahtaus suurille perheille.

5.2 Omistusasuminen ja vuokra-asuminen

Koska tutkimuksen somaliyhteisöt – Lontoota lukuun ottamatta – ovat saapuneet asuinalueille kahden viime vuosikymmenen aikana, niiden asumistilanne eroaa muun väestön asumistilanteesta. Erityisesti vuokralla asuminen – joko sosiaalisessa tai yksityisessä vuokra-asunnossa – on somalien keskuudessa paljon yleisempää kuin omistusasuminen. Omistusasumisen osuus koko väestöstä vaihtelee kaikissa tutkimuksen kaupungeissa, mutta somalien joukossa on hyvin vähän omistusasujia. Kööpenhaminassa sosiaalisissa vuokra-asunnoissa asuu 80 prosenttia somaleista, mutta vain 20 prosenttia koko väestöstä. Britanniassa 95 prosenttia Somaliassa syntyneestä väestöstä asui vuokralla ja 80 prosenttia tästä ryhmästä sosiaalisissa vuokra-asunnoissa, kun taas Britanniassa syntyneiden talouksista 24 prosenttia asuu vuokralla ja heistä 24 prosenttia sosiaalisissa vuokra-asunnoissa.²⁷ Ruotsissa ja Suomessa yli 90 prosenttia somaleista asui vuokralla. Oslon raportissa todettiin, että Norjan eri hallitukset olivat useiden vuosikymmenten ajan harjoittaneet omistusasumiseen kannustavaa politiikkaa. Tästä oli seurannut, että 80 prosenttia norjalaisista asui omistusasunnoissa, 15 prosenttia yksityisissä vuokra-asunnoissa ja 4 prosenttia sosiaalisissa vuokra-asunnoissa. Tämän politiikan johdosta omistusasuminen on norjansomaleilla yleisempää kuin missään muussa tutkimuksen kaupungissa; 16 prosenttia heistä asuu omistusasunnossa. Toisaalta 58 prosenttia norjansomaleista asuu kerrostaloasunnoissa, ja tämä osuus on tutkimuksen ryhmistä suurin.

²⁷ Jill Rutter ja Marie Latorre, "Social Housing Allocation and Immigrant Communities", Research Report 4, Equality and Human Rights Commission, 2009, s. 25, http://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/documents/4_social_housing_allocation_and_immigrant_communities.pdf (luettu 16.6.2015).

5.3 Vuokra- ja omistusasumisen rahoittaminen

Amsterdamissa asuntopulan vuoksi vuokrat ovat kaupungissa korkeat ja matalapalkka-aloilla työskentelevien kuukausituloista puolet saattaa kuluu vuokraan. Monet somalit päätyvät matalapalkkatyön, työttömyyden, terveysongelmien tai työmarkkinoilta syrjäytymisen vuoksi turvautumaan tulonsiirtoihin pystyäkseen maksamaan vuokransa. Britanniassa yksityisen ja sosiaalisen asumisen kulut katetaan yleensä asumistuilla. Lontoossa tukijärjestelmän viimeaikaiset muutokset, etenkin yksittäisen talouden saamille eri tuille asetettu yhteiskatto (benefit cap), asettavat Lontoon somalit suhteettoman epäedulliseen asemaan, koska heidän tilanteessaan yhdistyvät suuri perhekoko ja Lontoon yksityisen sektorin korkeat vuokrat. Tutkimuksen mukaan tukikatto leikkaa asumistukea saavien britanniainsomalialaisten talouksien kokonaistukia kymmenen kertaa todennäköisemmin kuin asumistukea saavien valkoisten brittien. Keski-Lontoossa asuvat somalit ovatkin tyypillisesti joutuneet muuttamaan joko halvempaan (pienempään ja siis ahtaampaan) asuntoon tai halvemmalle alueelle keskustan ulkopuolelle kauas työpaikoistaan, kouluistaan, sukulaisistaan ja yhteisön tukiverkostoista.

Amsterdamissa ja Osllossa somalijärjestöjen jäsenten kanssa tuli puheeksi islamilaisen rahoituksen saanti. Amsterdamissa esitettiin, että jotkut somalit eivät olleet pystyneet ostamaan omaa asuntoa, koska heillä oli vaikeuksia saada islamilaista ”*halal*-asuntolainaa” eli lainaa, joka koron maksamisen osalta noudattaisi islamilaisia periaatteita. Islamilaisen lainan merkitys näyttää olevan suurempi somaleille kuin muille muslimiryhmille. Omistusasumisen painottaminen Norjan valtion politiikassa saattaa selittää, miksi tämä nousi keskeiseksi keskustelunaiheeksi Osllossa:

Norjan järjestelmä tekee vuokra-asumisen kalliiksi, joten asunto on pakko ostaa. Se on vaikeaa meille, jotka emme halua ostaa asuntoa – Olen itse kuullut [pääministeri] Stoltenbergin sanovan televisiossa, että kaikkien pitäisi ottaa laina ja omistaa oma asuntonsa. Se esitetään positiivisena, kivana asiana, mutta minusta se ei ole positiivinen asia.

5.4 Asuntojärjestelmän tuntemus

Yleisenä teemana oli somalien tarve saada lisää tietoa asuntopolitiikasta ja asuntomarkkinoiden toimintatavoista. Kööpenhaminan raportissa tuli esiin, että itseluottamuksen puute, järjestelmän tuntemuksen puute ja tiedon puute omista oikeuksista johtivat yhdessä siihen, että somalit tekivät vain harvoin valituksia syrjinnästä tai huonosta kohtelusta. Monet somaliyhteisön jäsenet eivät varsinkaan alkuvaiheessa maahan saavuttuaan tienneet paljoakaan vuokra-asumista, asuntojen kunnossapitoa ja takuuvuokria koskevista säännöistä ja lainsäädännöstä. Raportissa otettiin esille valitusmekanismin monimutkaisuus. Valitukset on tehtävä kirjallisesti, niistä peritään maksu ja niiden tekemiselle on aikaraja. Kaikki tämä tekee valitusten tekemisen vaikeaksi ihmisille, jotka eivät tunne järjestelmää, ja saa monet tuntemaan itsensä haavoittuviksi ja hyväksikäytetyiksi.

Leicesterissä yhtenä ongelmana oli tiedon puute vuokralaisen lakisääteisistä oikeuksista. Ongelma ei ole hävinnyt, vaikka kaupungin asuntotoimisto rekrytoi aiemman raportin suositusten mukaisesti somalinkielistä henkilökuntaa, käänsi somaliksi materiaalia (joka on julkaistu kaupunginvaltuuston verkkosivuilla) ja järjesti yhteisölle tiedotustilaisuuksia tulkkien avustuksella.

Asuntojärjestelmän puutteellinen tuntemus mainittiin myös Lontoossa. Kuten Leicesterissä, Lontoossakin tietoa on saatavilla, mutta järjestelmää on silti vaikea ymmärtää. Tutkimuksen mukaan britanniansomalien talouksissa käännytään mieluummin yhteisön omien paikallisjärjestöjen kuin virallisten kanavien puoleen. Somalit hakivat tietoa kuitenkin myös yleisiltä asumisneuvontaa tarjoavilta järjestöiltä, kuten Citizen's Advice Bureau -kansalaisneuvontajärjestöltä. Myös Oslossa otettiin esille tiedon puute järjestelmästä ja sen säännöistä. Useimmat fokusryhmän jäsenistä olivat sitä mieltä, ettei heille annettu riittävästi tietoa asumisesta, ja monien oli vaikea ymmärtää asuntomarkkinoiden rakenteita.

5.5 Syrjintä

Syrjintää ilmeni sekä asuntojen saannissa että siinä, miten vuokranantajat kohtelivat vuokralaisia näiden pyytäessä korjauksia ja parannuksia. Helsingin raportissa syrjintää asumisessa kuvattiin ”suureksi ongelmaksi”. Raportin mukaan somalit kertoivat kokeneensa syrjintää ja huonoa kohtelua muun muassa silloin, kun he yrittivät tilata kunnossapitoa ja korjauksia ja kun heidän valituksiaan ei otettu vakavasti. Eräs naispuolinen osallistuja kuvaili kokemuksiaan:

Jos asunnossa on jotain korjattavaa, ja me soitamme asuntotoimistoon ja sanomme, että jotain pitää korjata, kukaan ei kuuntele eikä välitä. Kerran otin sinne yhteyttä, kun vessassa oli ongelma joka piti korjata, sieltä tultiin katsomaan, minä näytin niille kaiken, ne sanoivat lähettävänsä jonkun, se oli viime kesänä ja nyt on kohta taas kesä eikä asialle ole tehty mitään. Lopulta lapset soittivat sinne ja huusivat niille, sanoivat että vessassa ei ole lukkoa, ja sinne mennään kun se on varattu, ja me maksamme vuokraa, joten miksi te ette korjaa sitä? Joten suurin ongelmamme on asuntotoimisto. (Helsinki)

Helsingin raportin mukaan asuntojen saannissa ilmenevän syrjinnän kokemuksia pahensi se, että asuntojen myöntämistä sääntelevää järjestelmää ei koettu läpinäkyväksi.

Lontoossa kerrottiin vuokra-asuntojen välitystoimistoista, jotka harjoittivat syrjivää politiikkaa eivätkä tarjonneet somaleille vuokra-asuntoja erityisen halutuilta alueilta. Oslossa norjansomalialainen yksinhuoltajaäiti kuvaili, miten hän oli mennyt sosiaalivirastoon mukanaan lääkärin lausunto, jonka mukaan hänen asuntonsa oli niin huonossa kunnossa, että se oli haitaksi hänen lastensa terveydelle. Hänen mukaansa toimistosta sanottiin, että: ”Te somalit vain valitatte koko ajan”, eikä hän saanut apua. Oslon raportissa tuodaan esiin esimerkkejä syrjinnästä yksityisillä vuokra-asuntomarkkinoilla. Tutkimuksen osallistujat kertoivat omista kokemuksistaan tai sukulaisten ja ystävien kokemuksista. Joissakin esimerkkitapauksissa syrjinnästä

vuokranantajat sanoivat somaleille suoraan, etteivät halua somalivuokralaisia. Fokusryhmien jäsenille oli sanottu esimerkiksi näin: ”En ota vuokralaisiksi somaleita enkä tupakoitsijoita”, ”En halua somalia, ja yksinhuoltajaäidit ovat köyhiä”, ”En pidä somaleista”, ”Somaleihin ei voi luottaa, ne tuhoavat kaiken asunnossa ja haisevat.”

5.6 Tilanahtaus

Monille somaleille yksi asumisen suurimmista ongelmista oli tilanahtaus. Somaleilla on usein suuremmat perheet kuin muilla ryhmillä, joten asunnot voivat olla ahtaita. Tämä voi johtaa myös laajempiin ongelmiin ja muiden asukkaiden valituksiin melusta sekä naapuririitoihin. Esimerkiksi Helsingissä somalitaloudet ovat tavanomaisesti suurempia kuin muiden maahanmuuttajaryhmien ja kantaväestön taloudet. Suurempi perhekoko vaikuttaa somalien asuntotilanteeseen. Suomessa pääkaupunkiseudulla vain kolmessa prosentissa kaikista vuokra-asunnoista on vähintään viisi huonetta, kun taas 61 prosenttia somaleista elää vähintään viisihenkisessä taloudessa ja 29 prosenttia vähintään kuusihenkisessä taloudessa. Ei siis ole yllättävää, että Helsingin somaleista 80 prosenttia asuu ahtaasti, kun vastaava osuus suomalaisista on 9 prosenttia, ja koko maahanmuuttajaväestöstä 25 prosenttia. Tämä tilanahtaus vaikuttaa moneen asiaan, kuten koulutukseen, työelämään, terveyteen ja syrjäytymisriskiin.

Kerron esimerkin omasta perheestäni, me olemme yhdeksänhenkinen perhe ja olemme asuneet kymmenen viime vuotta kolmiossa, ja niiden kymmenen vuoden ajan hakemukseni on ollut kaupungin asuntotoimistossa. Minä nukun olohuoneessa ja toiset kahdessa makuuhuoneessa. Mitä järkeä on siinä tilanteessa odottaa, että kasvavat lapset, jotka eivät löydä paikkaa läksyjensä tekemiseen, kotoutuisivat kunnolla yhteiskuntaan? Mutta tiedän myös, että on paljon parempiäkin tapauksia kuin meidän. (Helsinki)

Leicesterissä, Helsingissä ja Lontoossa fokusryhmien jäsenet vahvistivat, että monet somaliskoululaiset kasvavat hyvin ahtaissa oloissa, perheissä oli lapsia usein seitsemän tai enemmän. Oslon raportin mukaan somalit asuvat kaikkein ahtaimpin kaikista Norjan väestöryhmistä.

5.7 Asuinalueiden eriytyminen

Useimmissa kaupungeissa vaikuttaa siltä, että asuinalueiden etninen eriytyminen on näkyvä merkki yleisemmästä sosioekonomisesta eriytymisestä asumisessa. 1970-luvulta asti Helsinki on harjoittanut asuntopolitiikkaa, jossa on pyritty luomaan sosioekonomisesti monimuotoisia asuinalueita. 1990-luvulla tässä politiikassa ei ole enää onnistuttu yhtä hyvin, vaan talouden heilahtelujen ja maahanmuuton kasvun myötä Helsingin eri alueille on syntynyt sosioekonomista eriytymistä. Tästä on seurannut, että vuodesta 2000 alkaen on sosioekonomisen jakautumisen lisäksi syntynyt entistä näkyvämpiä etnisiä keskittymiä kaupungin eri osiin. Sosioekonomisen eriytyksen kasvu on Helsingin seudulla kuitenkin vielä tuore ilmiö ja alkuvaiheissaan oleva prosessi, joten etniset keskittymät eivät ole yhtä vahvoja kuin muissa

Pohjoismaissa. Toistaiseksi Suomessa pakolaisten asuttamisen lähtökohtana on ohjattu sijoittaminen eri kuntiin, joka käytännössä johtaa pakolaisten hajasijoitukseen maasaolon alkuvaiheessa. Tällä pyritään osin estämään etnisten keskittymien muodostumista. Helsingissä lähtökohtana on, että maahanmuuttajille osoitettavat kaupungin vuokra-asunnot pyritään mahdollisuuksien mukaan antamaan tasaisesti eri kaupunginosista, jotta Helsinkiin ei muodostuisi alueita, joilla asuu poikkeuksellisen paljon maahanmuuttajia.

Pakolaisia ympäri Suomea hajauttavan asuttamispolitiikan vaikutus ei ole jäänyt pysyväksi, sillä Suomessa erityisesti somalit ovat keskittyneet pääkaupunkiseudulle ja Helsinkiin. Syiksi muuttoon on mainittu kulttuuri- ja työpaikkatarjonta alueilla, joilla asuu enemmän somaleita. Helsingissä monet mainitsivat lisäksi ongelmana rasistisen häirinnän, jonka vuoksi monet somalit halusivat myös turvallisuussyistä muuttaa alueille, joilla asui enemmän somaleita.

Alueiden eriytyminen tai pikemminkin vähemmistöjen keskittyminen tietyille alueille oli ongelma Kööpenhaminassa. Etnisistä lokeroista tai getoista on tullut keskeinen aihe kotouttamispolitiikasta käytävässä keskustelussa. Ne nähdään uhkana yhtenäisyydelle, kotoutumiselle ja turvallisuudelle, vaikka tutkimusten mukaan niiden asukkaat kunnioittavat naapureitaan ja suhtautuvat toisiinsa myönteisesti.²⁸ Leicesterissä somalit ovat keskittyneet pääosin neljälle alueelle, ja näiden alueiden sisälläkin he ovat keskittyneet tiettyihin kaupunginosiin, joissa heidän osuutensa asukkaista on suurimmillaan 20 prosenttia.

5.8 Asunnottomuus

Asunnottomuus mainittiin tärkeänä ja kasvavana ongelmana Kööpenhaminan, Amsterdamin ja Helsingin somaleilla. Sen syyt olivat kuitenkin eri kaupungeissa erilaiset. Kööpenhaminan raportissa esitetään, että somalimiesten asunnottomuus on kasvussa perheiden hajoamisen vuoksi. Asunnottomien somalien kanssa työskentelevien asiantuntijoiden haastatteluissa ilmeni, että asunnottomuus oli yhteydessä päihdeongelmiin, etenkin khatin käyttöön. Kööpenhaminan keskeisten asiantuntijoiden haastatteluissa tuli esille, että nuorten somalien, myös nuorten naisten, asunnottomuus oli kasvussa. Tähän näyttää olevan useita syitä, muun muassa asumisen kalleus sekä mielenterveysongelmat ja muut terveysongelmat. Nuoret tulevat usein muualta Tanskasta, mutta heillä ei ole yhteyksiä eikä keinoja asunnon löytämiseen pääkaupungista. Erään kööpenhaminalaisen sosiaalityöntekijän mukaan 60 prosenttia erään asunnottomien yömajan vuodepaikoista oli tanskansomalien käytössä ja 15 prosenttia heistä oli somalinalaisia.

Amsterdamissa taas asunnottomuus nähtiin pitkälti sellaisten somalimiesten ongelmana, joiden turvapaikkahakemus oli hylätty. Hylkäyspäätöksen jälkeen

²⁸ K. Hansen, A. Hansen, H Kalkan ja W. Rasmussen (toim.), ”Om at bo sammen i et multietnisk boligområde” (Asuminen yhdessä monietnisellä asuinalueella), Århusin yliopisto, 2010.

turvapaikanhakijat eivät enää voi asua vastaanottokeskuksissa, ja heidän odotetaan palaavan Somaliaan. Monet eivät kuitenkaan palaa. He eivät ole oikeutettuja valtion tukimuotoihin, joten he joutuvat asunnottomiksi.

Lontoon raportissa todettiin, että sen asunnottomuuden lisäksi, johon lasketaan väliaikaismajoituksessa tai asunnottomien yömajoissa asuvat ja kadulla nukkujat, esiintyy piiloasunnottomuutta, jossa laajempi suku asuu yhdessä ahtaasti, esimerkiksi yksi talous toisen talouden kodissa. Yhtenä esimerkkinä oli nainen, joka asui perheineen yhdessä huoneessa sisarensa luona:

Meillä on ahdasta. Asun sisareni luona, hänen asunnossaan on kaksi makuuhuonetta ja olohuone. Meitä on paljon, minun perheessäni on kolme henkeä ja hänen perheessään kolme, yhteensä meitä asuu kuusi tässä kolmen huoneen asunnossa. (Lontoo)

Myös Oslossa havaittiin yhteys somalien asunnottomuuden ja mielenterveysongelmien välillä. Raportissa kerrottiin aloitteesta, jossa tähän pyritään vastaamaan tarjoamalla majoitusta 20 hengelle kahvilan ja infokeskuksen naapurissa. Tällä lähestymistavalla varmistettiin, että talon asukkaat saivat tukea ja apua, koska monet heistä olivat olleet aiemmin asunnottomia ja tarvitsivat tukea pystyäkseen asumaan omassa asunnossa.

5.9 Tärkeimmät tutkimustulokset

Kuten työelämässä, asumisessakin somalien kokemusta useimmissa tämän tutkimuksen kaupungeissa on muovannut se, että he tulivat maahan pakolaisina. Tästä on seurannut, että somalien enemmistö on keskittynyt yleishyödyllisiin, usein kaupungin vuokra-asuntoihin. Poikkeuksina olivat jälleen Lontoo ja Leicester.

Vaikka näiden kaupunkien sosiaaliset vuokra-asunnot ovat yleensä laadukkaita, niitä ei ole suunniteltu suurille perheille, ja tämän vuoksi tilanahtaus on monissa somaliperheissä suuri ongelma. Syrjintä asunnon saannissa rajoittaa somalien valinnanmahdollisuuksia asuinpaikan suhteen. Joissakin kaupungeissa on myös huolestuttavia merkkejä kasvavasta asunnottomuudesta.

Hyvä käytäntö Lontoossa: Tower Hamlets Homes

Lontoosta on esimerkki onnistuneesta aloitteesta, jossa kaupungin vuokra-asuntojen hallinto-organisaatio Tower Hamlets Homes (THH) ryhtyi vuoropuheluun somalien kanssa ja paransi heidän palveluitaan.

THH havaitsi, että vuokrarästit olivat somaleilla yleisempiä kuin muilla vuokralaisilla. Tämän johdosta THH käynnisti somalivuokralaisten sitouttamishankkeen. Hankkeen tavoitteisiin kuuluivat palvelujen saannin ja asiakastyytyväisyyden parantaminen somaliasukkaiden keskuudessa sekä eri yhteisöjen välisen epätasa-arvon vähentäminen palvelujen saannissa.

Hankkeessa käännyttiin somalien puoleen sen selvittämiseksi, miten palveluja pitäisi parantaa, ja palautteen perusteella toteutettiin erinäisiä toimenpiteitä: käännettiin materiaalia somalin kielelle, kehitettiin somalinkielisiä ”talking leaflet” -mobiilitietopalveluja etenkin vuokranmaksussaan myöhästyneiden tukemiseksi sekä tarjottiin työmahdollisuuksia somalinaisille. Huhtikuun 2011 ja maaliskuun 2012 välillä palveluissa tehtiin hankkeen perusteella parannuksia, joiden ansiosta somaliasukkaiden asiakastyytyväisyys kasvoi 33 prosentilla.

Hyvä käytäntö Oslossa: Asuntohanke Grønlandissa

Kirkon kaupunkilähetys käynnisti vuonna 2012 asuntohankkeen Oslon Grønlandin kaupunginosassa, jossa asuu ja oleilee paljon somaleita. Hankkeelle saatiin kaksivuotinen rahoitus Oslon kaupungilta ja Norjan valtion asuntopankilta. Kaupunkilähetys on kymmenessä Norjan kaupungissa toimivien diakonisäätiöiden verkosto, joka työskentelee eri aloilla kaupunkien syrjäytyneiden asukkaiden osallistamiseksi ja keskittyy asumiseen ja terveyteen.

Hankkeen idean kehittäjä Ali Muhamed Jama, joka oli työskennellyt sosiaalityöntekijänä Oslon kaupungin palveluissa ja myöhemmin Tøyenin kaupunginosan psykiatrisessa keskuksessa ja tavannut paljon asunnottomia itäafrikkalaisia, enimmäkseen somaleita, joilla oli psyykkisiä ongelmia. Hänen mielestään ongelmallisinta hoidossa oli se, että ihmisillä ei ollut asuntoa eikä siis vakautta elämässään. Koska heille oli vaikea järjestää asuntoja yksitellen, Jama totesi, että heille tarvittiin paikka, jossa voi keskustella ja saada tukea. Nykyään hän työskentelee hankkeessa sosiaalityöntekijänä hankepäällikkö Cecilie Camposin kanssa. Kaupunkilähetys avasi Kafé Saba -kahvilan, infokeskuksen ja 20 asuntoa, jotka on tarkoitettu pääosin itäafrikkalaisille ja etenkin somaleille. Talon asukkaat saavat paitsi vakaan asuinpaikan myös yksilöllistä seurantaa ja apua. Monet asukkaat olivat aiemmin asunnottomia ja tarvitsevat tukea omassa asunnossa asumiseen. Suunnitelmissa on myös nuorten yhteisasunnon perustaminen siirtymävaiheeksi niille, jotka tarvitsevat elämäänsä tukirakenteita ennen kuin muuttavat omaan asuntoon.

6. TERVEYDENHUOLTO

Tässä luvussa tarkastellaan somalien kokemuksia sosiaali- ja terveystalouksista. Näin tuodaan esille, että hyvä fyysinen ja psyykinen terveys on paitsi itsessään tärkeä asia, myös ennakoedellytys osallistumiselle sellaiseen toimintaan, joka puolestaan edesauttaa sosiaalista osallisuutta. Esimerkiksi pitkäaikaissairaudet heikentävät mahdollisuuksia taloudelliseen ja sosiaaliseen osallistumiseen, mikä taas vähentää tuloja ja mahdollisuuksia osallistua sosiaaliseen ja vapaa-ajan toimintaan. Kuten työelämää ja asumista käsittelevissä luvuissa todettiin, eri elämänalueet ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa: pitkäaikaistyöttömyys ja huonolaatuinen tai ahdas asunto vaikuttavat itsessään negatiivisesti ihmisen terveyteen.

6.1 Terveiden tasot

Terveyden ja hyvinvoinnin tasoja voidaan mitata itsearviointikyselyillä, joissa ihmisiltä kysytään heidän käsityksiään terveydestään, sekä terveystietoja tutkimalla. Niiden laajojen tutkimusten perusteella, joissa on havaittu yhteys terveyden ja köyhyyden välillä, ja somaliyhteisöjen köyhyysasteita koskevien tietojen perusteella Leicesterin raportissa odotettiin, että somalien terveydentila olisi huono. Amsterdamin, Helsingin ja Oslon raporteissa tuotiin kuitenkin esiin eri vähemmistöryhmien terveydestä tehtyjä kansallisia tutkimuksia, joiden mukaan somaleilla oli itse ilmoitetun terveyden kyselyissä erittäin hyvä terveys verrattuna muihin maan vähemmistöihin. Amsterdamin raportissa selostettiin myös pakolaisten terveydestä tehtyä tutkimusta, jossa somalit ilmoittivat terveytensä paremmaksi kuin muut tutkimuksen pakolaisryhmät, afganistanilaiset, irakilaiset ja iranilaiset. Helsingissä maahanmuuttajien omista terveystietokyselyistä tehty tutkimus osoitti, että etenkin somalimiehet pitivät terveyttään paljon parempana kuin muut tutkimuksen maahanmuuttajaryhmät, venäläiset ja kurdit. Oslon raportissa mainittiin vuosina 2005–2006 tehty tutkimus eri maahanmuuttajaryhmien terveydentilasta. Norjansomaleilla oli parhaat tulokset kaikista tämän kyselytutkimuksen kymmenestä ryhmästä. Tutkimuksessa mitattiin viittä terveyden indikaattoria: itse arvioitua terveyttä, fyysisiä sairauksia, sairauden aiheuttamaa haittaa jokapäiväiselle hyvinvoinnille, psykosomaattisia kipuja ja mielenterveysongelmia. Oslon raportissa todettiin, että kaikilla näillä mittareilla mitaten norjansomalien tulokset olivat myönteisiä. Norjansomalialaiset miehet ilmoittivat kaikista kymmenestä ryhmästä vähiten terveysongelmia, ja norjansomalialaiset naiset ilmoittivat niitä toiseksi vähiten.²⁹ Raportissa viitattiin myös tutkimukseen, jossa nuoret norjansomalit ilmoittivat mielenterveytensä paremmaksi kuin muut maahanmuuttajaryhmät. Tutkimuksessa havaittiin osallistujien suhtautuvan

²⁹ S. Blom, ”Innvandrerer helse 2005/2006” (Maahanmuuttajien terveys 2005/2006), Statistics Norway Rapport 35/2008, 2008; S. Blom, ”Sosiale Forskjeller i Innvandrerer Helse. Funn Fra Undersøkelsen Levekår Blant Innvandrere 2005/2006” (Sosiaaliset erot maahanmuuttajien terveydessä. Tuloksia maahanmuuttajien elinoloja käsittelevästä tutkimuksesta 2005/2006), Statistics Norway Rapport 47/2010, 2010.

erityisen positiivisesti perhe-elämään liittyviin asioihin: somalit ilmoittivat perheeltä saamansa tuen kaikkein suurimmaksi ja perheeseen liittyvät riskitekijät kaikkein vähäisimmiksi.³⁰ Ruotsissa tehdyssä kyselyssä 70 prosenttia somalinaisista ilmoitti terveytensä hyväksi. Osuus oli sama kuin koko väestössä.³¹

Somalien myönteiset itsearviot omasta terveydestä näyttävät olevan ristiriidassa muiden mittausten kanssa, joiden mukaan somalien terveys on usein paljon huonompi kuin muiden ryhmien. Amsterdamin, Helsingin ja Oslon raporteissa viitataan huoliin itse ilmoitettujen terveysarvioiden pätevydestä, ja esitetään, että somalit itse asiassa vähättelevät tai aliarvioivat terveysongelmiaan. Vaikka ei ole selvää, mikä saa somalit tällaisissa kyselyissä yliarvioimaan terveytensä muihin ryhmiin verrattuna, havainnot näyttävät vahvistavan, että varovaisuus on tarpeen verrattaessa terveyskäsitystä muihin terveyden mittareihin.

Suomalaisessa tutkimuksessa somalit ilmoittavat muita ryhmiä useammin selviytyvänsä päivittäisistä toimista hyvin, mutta fyysisissä suoritustesteissä somalien tulokset ovat kuitenkin kaikista ryhmistä huonoimmat. Esimerkiksi 39 prosentilla somalinaisista ja 11 prosentilla miehistä oli vaikeuksia nousta ja laskeutua useampia kerroksia portaita. Amsterdamin ja Kööpenhaminan raporteista kävi ilmi, että näiden kaupunkien terveysviranomaiset olivat huolissaan tuberkuloosin yleisyydestä somaliyhteisöissä.

6.2 Mielenterveys

Mielenterveysasioissa kommunikointivaikeudet tekevät tutkimukset ja itsearviointikyselyt vieläkin epäluotettavammiksi. Kaikissa kaupungeissa tuodaan esille joitakin somaliyhteisöissä havaittuja mielenterveysongelmia. Niiden mukaan monien somalien kokemukset sisällissodasta ja pakolaisuudesta ovat lisänneet eräiden mielenterveysongelmien, etenkin traumaperäisen stressihäiriön (PTSD), esiintyvyyttä. Helsingin, Lontoon ja Leicesterin raporteissa viitattiin tutkimuksiin, joissa somalipakolaisilla on dokumentoitu runsaasti mielenterveysongelmia, etenkin PTSD:tä

³⁰ B. Oppedal, "Psychosocial Profiles as Mediators of Variation in Internalizing Problems Among Young Immigrants with Origins in Countries of War and Internal Conflicts", *European Journal of Developmental Psychology* 5 (2) (2008), s. 210–224 (jäljempänä Oppedal, "Psychosocial Profiles as Mediators").

³¹ Ks. www.mah.se/english/research/Our-research/Centers/Malmo-Institute-for-Studies-of-Migration-Diversity-and-Welfare/Research-at-MIM/Projects/HELMI---Health-Migration-Integration/ (luettu 11.11.2013).

ja masennusta.³² Helsingin raportissa mainittiin kyselytutkimus, jonka mukaan suurin osa somalipakolaisista (57 prosenttia) oli ennen Suomeen tuloaan kokenut traumaattisen tapahtuman (usein kyseessä oli sota tai väkivaltaisen kuoleman tai loukkaantumisen näkeminen).³³ Malmön raportissa todettiin, että monia somaleita piinaa myös syyllisyys taakse jätetyistä perheenjäsenistä, etenkin lapsista, sekä sisällissodan aiheuttama väkivalta ja turvattomuus. Amsterdamin raportissa korostettiin tarvetta lisätä terveysalan ammattilaisten tietämystä pakolaisten terveydenhuoltotarpeista.

6.3 Terveyspalvelujen käyttö ja saatavuus

Ennen terveydenhuoltopalvelujen käytön esteiden lähempää tarkastelua on syytä korostaa, että kaikissa kaupungeissa oltiin yleisesti tyytyväisiä terveydenhuoltopalveluihin ja kommentoitiin myönteisesti kokemuksia lääkärin vastaanotoilta ja sairaaloista. Helsingin ja Leicesterin fokusryhmien jäsenten kommentit osoittavat seuraavaa:

Tämän maan terveydenhuolto on hyvää, mashallah. Olen tässä maassa käynyt leikkauksessa ja saan yhä jälkihoitoa. Tällä hetkellä käytän ravintoainetta, joka maksaa 1 200 euroa kuussa, ja sosiaalitoimisto maksaa sen – Jos sosiaalitoimiston paperissa vaaditaan, että reseptilääke on vaihdettava halvempaan, niin se vaihdetaan, mutta jos lääkäri kirjoittaa reseptiin, ettei lääkettä saa vaihtaa, niin sitä ei vaihdeta. Terveydenhuolto on täällä todella erinomaista. (Helsinki)

Minulla on sairaus, joka vaatii jatkuvaa lääkitystä, ja omalääkäriini on hyvin avulias. Vastaanoton henkilökunta suhtautuu kunnioittavasti, ja arvostan sitä, että vanhempana ihmisenä minusta pidetään erityistä huolta. Olen tyytyväinen saamaani kohteluun ja lääkitykseen. Joskus lääkkeet jopa toimitetaan minulle kotiin. (Leicester)

³² Ks. esim. E. Silveira ja S. Ebrahim, "Social determinants of psychiatric morbidity and wellbeing in immigrant elders and whites in East London", *International Journal of Geriatric Psychiatry* 13 (11) (1998), s. 801–812; P. McCrone, K. Bhui, T. Craig, S. Mohamud, N. Warfa, S. Stansfeld, G. Thornicroft ja S. Curtis, "Mental Health Needs, Service Use and Costs among Somali Refugees in the UK", *Acta Psychiatrica Scandinavica* 111 (5) (2005), s. 351–357; D. Palmer, "Imperfect prescription: the mental health perceptions, experiences and challenges faced by the Somali Community in the London Borough of Camden and service responses to them", *Primary Care Mental Health* 4(1) (2006), s. 45–56; Jama Warsame, *Mental Health of the Somali community in Leicester: A Review of health needs and suitable approaches*, Leicester City Primary Care Trust, Directorate of Public Health and Health Improvement, 2008, s. 3, <http://www.leicestercity.nhs.uk/Library/mh16somalimentalhealthreport.pdf> (luettu lokakuussa 2013) (jäljempänä Warsame, *Mental Health of the Somali community in Leicester*).

³³ Anu E. Castaneda, Carla Schubert, Riikka Lehtisalo, Antti Pakaslahti, Tapio Halla, Mulki Mölsä ja Jaana Suvisaari, "Traumakokemukset", julkaisussa Anu Castaneda, S. Rask, P. Koponen, M. Mölsä ja S. Koskinen (toim.), *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa, Terveys ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki*, s. 151–155 (jäljempänä Castaneda ym., *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi*).

Mielenterveyspalvelujen käyttö on jäänyt somaliyhteisöissä hyvin vähäiseksi. Raporteissa esitetään tälle useita syitä, kuten esimerkiksi se, että kulttuurinen ja uskonnollinen mielenterveyskäsitys eroaa eurooppalaisissa terveydenhuoltojärjestelmissä vallitsevasta käsityksestä, mielenterveysongelmiin liittyvä leimautuminen, epäluottamus järjestelmää kohtaan ja tiedon puute saatavilla olevista palveluista. Amsterdamin raportissa todettiin, että epäluottamus hollantilaisista terveydenhuoltojärjestelmää kohtaan ja pelko ongelmien pahenemisesta vieraassa hollantilaisessa ympäristössä ovat saaneet jotkut reagoimaan nuorten mielenterveysongelmiin lähettämällä heidät Somaliaan saamaan tuttuja ja luotettuja hoitoja.

Amsterdamissa mielenterveysalan asiantuntijat ja järjestöt olivat sitä mieltä, että tarvittiin lisää somalivälittäjiä, jotta (mielen)terveyspalvelujen saavutettavuus paranisi. Malmöön perustettiin vuonna 2003 psykologinen hoitokeskus, joka oli erikoistunut traumaperäisen stressihäiriön hoitoon. Keskukseen alkoi kuitenkin hakeutua somalipotilaita hoitoon vasta, kun sinne palkattiin somalipsykologi. Siitä alkaen keskuksessa on hoidettu somaleita yhä enemmän, pääosin naisia. Miehet hakevat psykologista tukea paljon harvemmin kuin naiset. Raporteissa esitetään, että lisääntyvä riippuvuus khatista voi olla vanhemmilla miehillä yksi tapa yrittää vähentää ahdistusta ja stressiä.

Useissa kaupungeissa osallistujat ottivat puheeksi somalien terveyspalvelujen käytön etenkin ehkäisevän terveydenhuollon osalta. Amsterdamissa somalit käyttävät terveyspalveluja vähemmän kuin muut pakolaisryhmät. Suomalaisen tutkimuksen mukaan osallistuminen ehkäiseviin ohjelmiin tai seulontoihin on somaleilla paljon vähäisempää kuin koko väestöllä. Tanskalaisen tutkimuksen mukaan somalinaiset kävivät rintasyöpäseulonnoissa harvemmin kuin muut ryhmät.³⁴

Terveysaiheisten fokusryhmien keskustelujen perusteella raporteissa tuotiin esille joitakin tärkeimpiä esteitä terveyspalvelujen käytölle somalien keskuudessa. Kaksi selvintä estettä ovat terveydenhuoltojärjestelmän vieraus ja sen tuntemuksen puute, sekä kommunikointivaikeudet, jotka johtuvat kansallisen kielen puutteellisesta taidosta. Kaikissa kaupungeissa tutkimuksen osallistujat kertoivat myös syrjinnästä ja huonosta kohtelusta.

Yleisimpänä haasteena asianmukaisen terveydenhuollon saamiselle nousi esiin kieli. Oslon raportissa tuotiin esille kommunikaation haasteet ja hankaluudet terveydenhuollon ja sairauksien diagnosoinnin yhteydessä. Siinä todettiin, että ihmisten tavat ymmärtää terveyttä, sairauden merkkejä ja terveyttä parantavia toimia ja kommunikoida niistä vaihtelevat usein suuresti eri kulttuurien välillä. Tämä korostaa

³⁴ Linnea Lue Kessing, Marie Norredam, Ann-Britt Kvernrod, Anna Mygind ja Maria Kristiansen, "Contextualising migrants' health behaviour – a qualitative study of transnational ties and their implications for participation in mammography screening", *BMC Public Health* 13 (2013), 431, <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/431> (luettu 6.7.2015).

tarvetta selittää sairaus ihmisille tavalla, joka on ”heille itselleen ymmärrettävä ja merkityksellinen ja heidän omassa sosiaalisissa piireissään hyväksyttävä”.³⁵

Toistuvana ongelmana oli kielen ja väärinymmärrysten vaikutus diagnoosiin. Jotkut osallistujat kokivat, että heitä ei otettu vakavasti, koska he eivät osanneet kieltä hyvin. Lontoossa eräs nainen sanoi, että hänellä oli tapana ottaa poikansa mukaan lääkärikäynneille, koska poika osasi hyvin englantia ja äidin mielestä ”niitä, jotka puhuvat englantia, kunnioitetaan enemmän”. Kielimuuri saattaa johtaa siihen, että oireita ei täysin ymmärretä tai tutkimus kestää pitempään, jolloin lääkärit joutuvat tekemään diagnoosin kiireessä. Lontoossa ja Malmössä oli useita tapauksia, joissa vakavia sairauksia diagnosoitiin vasta, kun potilaat tai pienen lapsipotilaan vanhemmat vaativat sinnikkäästi diagnoosin tarkistamista, toisen lääkärin mielipidettä tai lisätutkimuksia.

Tulkkipalvelujen saatavuudesta ja käytöstä oli tietoja Amsterdamin, Leicesterin, Lontoon ja Oslon raporteissa, mutta nämä tiedot olivat hajanaisia. Amsterdamin tulkkeja on yleensä saatavilla vastaanottokeskuksissa ja sairaaloissa, mutta ei lääkärin vastaanotoilla. Samaten Lontoossa tulkkipalveluita on saatavilla, mutta niitä ei hyödynnetä riittävästi. Osasyynä tähän on se, että niiden käyttö vaatii ennakkosuunnittelua, joten niitä käytetään pikemminkin sairaaloissa kuin yleislääkärien vastaanotoilla. Somalin kielelle käännettyjä materiaaleja ei myöskään hyödynnetä niin paljon kuin voitaisiin, sillä vanhemmat ihmiset eivät aina ole lukutaitoisia, koska eivät ole käyneet koulua. Ilman virallisia tulkkeja monet vanhemmat somalit turvautuvat lapsiinsa tulkkeina, kuten edellä mainittiin. Oslon raportissa todettiin, että Norjan lapsiasiain, tasa-arvon ja sosiaalisen osallisuuden ministeriö oli aikeissa kieltää lasten käytön tulkkeina. Lontoon ja Oslon keskusteluissa tuli myös esille, että ihmisten on vaikea luottaa tulkkipalveluihin.

Yleisesti tutkimuksen osallistujat olivat sitä mieltä, että keskeinen strategia kommunikaatio-ongelmien voittamiseksi olisi se, että terveydenhuoltoalalle työllistettäisiin enemmän somaleita. Samaan aikaan tarvittaisiin kuitenkin myös työntekijöiden kouluttamista kohtaamaan heidän palvelemissa yhteisöjen moninaisuus.

Kööpenhaminassa on toteutettu ”sillanrakentaja-ohjelmaa” osana yleistä lähestymistapaa syrjäytyneiden ryhmien sosiaalipalvelujen ja muiden palvelujen saannin parantamiseen. Sillanrakentajat ovat yksittäisiä ihmisiä, jotka toimivat linkkinä heikommassa asemassa olevien ryhmien ja julkisten palvelujen tarjoajien välillä. He ovat yhteisöjen omia jäseniä, jotka on koulutettu ja palkattu antamaan tietoa ja neuvontaa, ja he pystyvät ylittämään sekä kielen asettamat esteet että luottamusongelmat. Yhtenä sillanrakentajien erityisenä käyttöalueena terveydenhuollossa on terveydenhuollon tukihenkilöiden kouluttaminen (ks. seuraava laatikko).

³⁵ *Somalis in Oslo -raportti*, s. 99.

6.4 Naisten sukupuolielinten silpominen

Kaikissa kaupungeissa hallinto on panostanut merkittävästi kampanjoihin, joilla pyritään haastamaan ja ehkäisemään naisten sukupuolielinten silpomista (eli naisten ympärileikkausta). Somaliens kansalaisjärjestöt ovat olleet tärkeimpiä kumppaneita ympärileikkauksen ehkäisykampanjoissa. Lontoon tutkimuksen kenttätyövaiheen aikana kaupungissa toteutettiin *Evening Standard* -lehden johdolla hyvin näkyvä sanomalehtikampanja, jossa keskityttiin naisten ympärileikkaukseen ja siihen, että valtion täytyisi toimia asiassa.

Lontoossa ja muualla käydyissä keskusteluissa ilmeni huolta siitä, että silpomisesta käytävä keskustelu leimaa somaleita ja luo heistä stereotyyppioita. Useimmat tutkimuksen osallistujat ja kansalaisjärjestöt halusivat, että silpomista koskevassa työssä keskityttäisiin ympärileikkattujen naisten tarpeisiin. Niihin kuuluvat paitsi naisten terveydenhoitotarpeet ja synnytyksen komplikaatiot myös ympärileikkauksen laajemmat psykologiset, sosiaaliset ja parisuhteeseen vaikuttavat seuraukset. Osion raportissa mainittiin Norjassa tehty tutkimus, joka koski terveydenhuoltoalan työntekijöiden tiedon puutetta naisten ympärileikkauksen komplikaatioista ja terveysvaikutuksista, ja esitettiin, että terveysalan työntekijöille tarvitaan koulutusta. Suomen vanhin naisten ympärileikkauksen vastainen kampanja, KokoNainen-hanke, on ollut käynnissä Ihmisoikeusliitossa vuodesta 2002 lähtien. Vuonna 2012 sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi valtakunnallisen toimintaohjelman tyttöjen ja naisten ympärileikkauksen estämiseksi.

6.5 Lastensuojelu ja tuki perheille

Somaliyhteisöjen ja lastensuojelupalvelujen välillä oli merkittävä suhde tutkimuksen kaupungeissa. Amsterdamin, Kööpenhaminan ja Osion raporteissa todettiin, että monet somalit pelkäsivät, että lastensuojelu veisi lapset pois perheistään. He olivat huolissaan siitä, että heidän perinteiset tapansa pitää kuria lapsille saattaisivat heidät lastensuojelun tarkkailtavaksi.

Ongelma oli erityisen akuutti Osiossa. Siellä pienten maahanmuuttajina tulleiden somalilasten osuus lapsista, jotka olivat tekemisissä lastensuojelun kanssa, oli 10 prosenttia ja somalialaisten maahanmuuttajien lasten osuus 8 prosenttia. Kuten erään moskeijan lasten ja nuorten osaston jäsen selittää:

Somaliens keskuudessa pelätään kovasti lastensuojelua. Me yritämme vähentää pelkoa levittämällä tietoa ja luomalla vuoropuhelua. Somalit kuulevat [somaliens omista ja muista] tiedotusvälineistä paljon lastensuojelusta, ja kielteiset uutiset ovat luoneet paljon väärinkäsityksiä. Useimmat ihmiset, jotka ovat saaneet huolestuneita yhteydenottoja ja ovat tekemisissä lastensuojelun kanssa, eivät puhu siitä avoimesti. He pitävät asian ydinperheen sisäisenä ja pyytävät meiltä apua vasta, kun on jo miltei liian myöhäistä.

Amsterdammassa pelko valtion viranomaisia kohtaan nousi useaan kertaan esille fokusryhmäkeskusteluissa, ja sitä pahentavana tekijänä oli yleinen epäluulo valtion viranomaisia kohtaan. Tämän epäluulon syvemmät juuret ovat kokemuksissa Somalian valtion laitoksista ja viranomaisista. Valtion viranomaisten pelko merkitsee, että somaliperheet usein välttelevät tapaamisia lastensuojeluviranomaisten kanssa, mikä puolestaan lisää viranomaisten huolta ja muuttuu siten itseään toteuttavaksi ennusteeksi. Kuten raportissa todettiin:

Kun somaliperheet esimerkiksi välttävät säännöllisiä neuvolakäyntejä, näitä perheitä kohtaan syntyy yhä enemmän epäilyjä, jotka voivat jopa johtaa siihen, että lapsille nimetään edunvalvojat.

Kööpenhaminan tutkimuksessa todettiin myös, että vanhempien pelko siitä, että lastensuojelu vie lapset, sai heidät peittelemään perheen ongelmia ja tarpeita, esimerkiksi mielenterveysongelmia, mahdollisimman pitkään. Sosiaalityöntekijät panivat merkille sen muurin, jonka tämä pelko loi perheiden tukitoimissa työskentelevien työhön:

Alku oli siellä hankala, se oli Nørrebrossa, siellä oli paljon etnisiä vanhempia, joilla oli lastensuojeluasia meneillään kaupungin kanssa, ja heidän ja kaupungin välistä suhdetta leimasivat väärinkäsitykset ja konfliktit. He ajattelivat: okei, ne tulevat ja vievät meiltä lapset, kaupunki vainooa meitä, ja sitten minun täytyi selittää – monet heistä kieltäytyvät todella yhteistyöstä, koska pelkäävät, ja sitten asiat menevät täysin pieleen ja lapset viedään. Siinä välissä ei ole tehty mitään muuta, koska osapuolten välillä ei ole ollut lainkaan kommunikaatiota tai sillanrakennusta.

Tutkimuksessa havaittiin, että kun nuorten – varsinkin nuorten miesten – elämä näytti olevan menossa raiteiltaan tai kun heidän pelättiin sekaantuvan rikollisuuteen, perheet reagoivat lähettämällä heidät Somaliin uudelleenkasvatettaviksi. Kööpenhaminassa on kuitenkin mahdollista, että nuoren oleskelulupa peruutetaan, jos tällainen matka kestää yli kolme kuukautta eikä nuorella ole Tanskan kansalaisuutta.

Pakolaisuus muuttaa perheen perinteistä dynamiikkaa. Perinteiset mallit, joissa mies on perheen auktoriteetti, murtuvat uudessa ympäristössä. Somalimiesten heikko sosioekonominen asema uudessa maassa heikentää heidän auktoriteettiaan, ja työttömyydestä seuraa, että he menettävät auktoriteettinsa perheen elättäjinä. Oslossa eräs lastensuojeluasioissa konsultoiva somali kuvailee kokemuksiaan seuraavasti:

Useimmat isät, joiden kanssa työskentelin, kysyivät: ”Tiedätkö miten voi saada töitä?”, kun tulin puhumaan heidän kanssaan vanhemmuudesta. Monet heistä olivat olleet merkittävässä asemassa Somaliassa, mutta Norjassa heillä ei ole paljon mahdollisuuksia. He ovat menettäneet osan miehuudestaan, ja heillä on heikko itsetunto. Useimmissa tapauksissa vaimo hoitaa talouden raha-asiat, ja mies saa ikään kuin viikkorahaa, jonka hän käyttää tupakointiin tai khatin jauhamiseen. Äideillä on vastuu kodista. Isät ovat mukana vain, kun tapahtuu

jotain ikävää, kun esimerkiksi joudutaan tekemisiin poliisin kanssa – He ovat täällä, koska se on parhaaksi lapsille. Mutta heillä ei ole lapsilleen mitään tarjottavaa. He voivat vain käskää lapsia käymään koulua ja hankkimaan töitä, siinä kaikki.

Kööpenhaminassa tutkimuksen osallistajat esittivät, että sukupuolidynamiikan muutokset lisäsivät myös osaltaan miesten päihdeongelmia. Erityisen heikossa asemassa olevaksi ryhmäksi nimettiin vanhemmat tanskansomalialaiset miehet. Heidän katsottiin olevan naisia suuremmassa vaarassa joutua asunnottomiksi, päihteiden väärinkäyttäjiksi ja ylipäätään jäädä järjestelmän jalkoihin.

6.6 Khat

Khatin käyttö, maahantuonti ja välittäminen on kielletty kaikissa näiden raporttien kattamissa maissa. Tuoreimmat kiellot tulivat voimaan Alankomaissa vuonna 2012 ja Britanniassa vuonna 2013. Khatin käyttö otettiin puheeksi mielenterveysongelmista keskusteltaessa. Kööpenhaminassa eräät haastatellut olivat sitä mieltä, että khatiriippuvuus on merkki syvemmistä mielenterveysongelmista ja selviytymismekanismi, joka toisaalta samalla kärjistää näitä ongelmia. Useiden Kööpenhaminassa haastateltujen mielestä khatin käytön ja asunnottomuuden välillä oli vahva yhteys:

Varsinkin ihmiset, joilla esiintyy alkoholin tai khatin ongelmakäyttöä, sellaiset ihmiset joutuvat asunnottomiksi. Heitä on aika paljon varsinkin täällä Kööpenhaminassa – se johtuu enimmäkseen sosiaalisista ongelmista. Joidenkin on myös vaikea saada vuokraa maksetuksi. Monilla on häätöongelmia, koska he eivät ole maksaneet vuokraansa kuukauden sisällä. Kaupunki ei voi tehdä asialle paljoakaan, koska täällä Kööpenhaminassa ei oikeastaan ole vapaita asuntoja.

Leicesterissä oltiin sitä mieltä, että khat lisäsi osaltaan yhteisöjen ja perheiden hajoamista sekä mielenterveyden häiriöitä. Oslon raportissa todettiin, että khatin käytön vaikutuksista ei ole tietoa. On esimerkiksi epäselvää, onko khatin käyttö mielenterveysongelmien syy vai niiden oire. Amsterdamissa jotkut osallistajat puhuivat khatista aineena, joka luo muita sosiaalisia ongelmia, mukaan lukien rikollisuus.

Britanniassa khatin kieltäminen tuli vireille tutkimuksen tekoaikana. Molempien Britannian raporttien mukaan kieltä kannatettiin yleisesti. Huolta herätti kuitenkin se, oliko sellaisille ihmisille järjestetty riittävästi tukea, jotka olivat jo riippuvaisia khatista ja kärsisivät vieroitusoireista kiellon voimaantulon jälkeen, kun khatia olisi mahdotonta saada.

6.7 Tärkeimmät tutkimustulokset

Somalit ovat itsearviointitutkimuksissa taipuvaisia pitämään terveyttään paljon parempana kuin muut maahanmuuttajaryhmät, mikä näyttää olevan ristiriidassa muiden objektiivisten terveysindikaattorien kanssa. Somalien terveys onkin fyysisen terveyden mittareilla usein paljon huonompi kuin muiden ryhmien.

Jatkuvana teemana nousi esiin huoli siitä, että mielenterveysasioissa tarvittiin parempaa tietämystä ja tukea. Osallistujat uskoivat, että sisällissodan ja pakolaisuuden kokemuksiin liittyvät traumat ja stressi olivat jääneet hoitamatta. Mielenterveyspalvelujen käyttö on edelleen hyvin vähäistä, ja sen esteenä ovat kulttuuriset ja uskonnolliset erot, mielenterveysongelmiin liittyvä leimautuminen, epäluottamus järjestelmää kohtaan ja tiedon puute saatavilla olevista palveluista.

Useimmat somalit olivat yleisesti ottaen tyytyväisiä saamaansa terveydenhuoltoon. Ongelmia syntyy kuitenkin puutteellisen kommunikoinnin vuoksi ja siksi, että terveydenhuoltojärjestelmää ei tunneta eikä ymmärretä.

Yksi merkittävimmistä huolenaiheista useissa kaupungeissa oli yhteisön ja lastensuojeluviranomaisten välinen suhde. On jatkettava työtä luottamuksen kehittämiseksi, jotta nuoret somalit perheineen saisivat tarvitsemansa tuen.

Hyvä käytäntö Kööpenhaminassa: Terveydenhuollon tukihenkilöt

Kööpenhaminan raportissa kuvailtiin aloitteita, joilla pyrittiin voittamaan esteitä ja erityisesti varmistamaan, että uudet yhteisöt, mukaan lukien somalit, ymmärtäisivät paremmin terveydenhuoltojärjestelmää. Yhteistä aloitteille on somalien työllistäminen ja kouluttaminen toimimaan välittäjinä, jotka tarjoavat neuvontaa ja tietoa yhteisöissään. Kööpenhaminan kaupunki on kehittänyt terveydenhuollon tukihenkilöiden (sundhedsformidlere) käsitteen osana hanketta nimeltä Terveys sinun kielelläsi. Terveydenhuollon tukihenkilöt ovat vähemmistötaustaisia ihmisiä, jotka ovat saaneet koulutusta terveysasioissa. He pitävät terveysaiheisia esitelmiä ja keskustelutilaisuuksia kansalaisille, myös tanskansomaleille.

Hyvä käytäntö Osllossa: Tasa-arvoiset terveyspalvelut -hanke

Etelä- ja Itä-Norjan terveydenhuoltoapiiri perusti Tasa-arvoiset terveyspalvelut -hankkeen tehostaakseen tasa-arvoisten ja integroitujen terveyspalvelujen tarjoamista Oslon seudun maahanmuuttajaväestölle, koska maahanmuuttajia on keskittynyt alueelle runsaasti. Hanke toteutetaan yhteistyössä Oslon sairaaloiden ja kaupungin eri alueiden muiden terveyspalvelujen tarjoajien kanssa.

Hankkeen tarkoituksena on lisätä potilaiden ymmärrystä hoitoprosessista ja osallistumista siihen, lisätä tietoa terveyttä parantavista toiminnoista ja taata, että tasa-arvoisten terveyspalvelujen tarjonta valtavirtaistetaan. Hankkeen painopisteitä ovat olleet monikulttuurisen terveysalan työn kurssin perustaminen, tulkkipalvelujen parantaminen, tarvittavien toimenpiteiden kartoittaminen Oslon seudulla, terveysaiheisten radio-ohjelmien perustaminen useilla kielillä sekä erilaiset muut toimenpiteet.

Tulkkauksen parantamisesta on julkaistu useita raportteja. Niistä käy selvästi ilmi, että eniten tulkkaukspalveluja pyydetään somalin kielelle (6 804 toimeksiantoa kaikkiaan 31 833 toimeksiannosta vuonna 2011). Ne osoittavat, että terveysalalla käytetään paljon epävirallisia tulkkeja. Raporteissa esitetään erilaisia suosituksia, mukaan lukien tarve järjestää lisää kurseja somalin tulkeille. Tarvitaan myös asennemuutosta, jotta tulkkauksen tarpeeseen suhtauduttaisiin samoin kuin muiden asiantuntijapalveluiden tarpeeseen ja siihen varauduttaisiin ennakolta tulkkiensa saatavuuden varmistamiseksi.

7. JÄRJESTYKSENPIDO JA TURVALLISUUS

Turvallisuudentunne on tärkeä osa sosiaalista osallisuutta. Vaikka somalit muiden tavoin luottavat poliisiin suojelun ja järjestyksenpidon osalta, vähemmistöjen ja poliisien välinen suhde ei aina ole helppo. Tämän luvun aluksi tarkastellaan somalien käsityksiä rikollisuudesta sekä turvallisuudesta ja järjestyksenpidosta, minkä jälkeen käsitellään kahta aluetta, joilla somalit kokevat, että poliisi on käytännön työssään ottanut heidät epäreilusti silmätikuiksi: etninen profilointi ja henkilöllisyyden tarkastukset, etenkin nuorten somalimiesten osalta, sekä terrorisminvastainen lainsäädäntö ja politiikka.

7.1 Käsitteet rikollisuudesta ja turvallisuudesta

Käsitteet rikollisuudesta ja turvallisuudesta sekä kokemukset järjestyksenpidosta vaihtelivat merkittävästi kaikkien tämän tutkimuksen kaupunkien osallistujien kesken. Ihmisten käsityksiä oman asuinalueen rikollisuudesta ja turvallisuudesta muovaavat eri tekijät, kuten välittömät henkilökohtaiset kokemukset rikollisuudesta ja ympäristön yleinen rikollisuus, joka vaihteli eri kaupungeissa. Esimerkiksi Suomi kuuluu niihin Euroopan maihin, joissa on kaikkein vähiten rikollisuutta. Helsingin somaleilla tämä rikollisuuden vähäisyys lisäsi yleistä turvallisuudentunnetta. Yhden fokusryhmän osallistujan kommentit viittasivat siihen, että Helsingin somalit olivat tietoisia Suomen erityisen vähäisestä rikollisuudesta verrattuna muihin Euroopan maihin:

Suomi on parempi kuin muut Euroopan maat siinä mielessä, että jos joku tekee sinulle pahaa, hän jää kiinni itse teossa. Ei tarvitse pelätä että joku hyökkää kimppuun, Suomi on oikein hyvä turvallisuusasioissa, voi mennä ulos milloin haluaa.

Kussakin kaupungissa osallistujat pystyivät silti kertomaan tapauksista, etenkin viharikoksista, joissa uhreina olivat he itse tai heidän tuntemansa ihmiset.

7.2 Käsitteet järjestyksenpidosta

Somaliasta Eurooppaan pakolaisina saapuneiden somalien käsityksiä järjestyksenpidosta värittävät myös heidän kokemuksensa järjestyksenpidosta ja konflikteista Somaliassa. Tältä osin raportit viittaavat siihen, että on olemassa paradoksi. Yhtäältä eurooppalaiset kaupungit koetaan suhteellisen turvalliseksi erityisesti Somaliaan verrattuina, ja poliisin tärkeä rooli turvallisen yhteiskunnan luomisessa tunnustetaan. Sekä Helsingissä että Leicesterissä poliisin näkyvyyteen kaduilla suhtauduttiin myönteisesti ja sen nähtiin lisäävän turvallisuudentunnetta. Kuten eräs Leicesterin osallistuja kertoi:

Arvostan heidän tiukkuuttaan ja sitä, miten he pitävät yllä turvallisuutta asuinalueillamme. Hymyilen kun näen heidän pidättävän jonkun, joka aiheuttaa häiriötä. He ovat hyvin näkyvästi läsnä, ja se saa minut tuntemaan oloni turvalliseksi.

Toisaalta jotkut somalit tuovat esiin, että aiemmat kokemukset poliisista valtion sortovallan välineenä Somaliassa luovat osaltaan epäluottamusta poliisia kohtaan. Lontoossa haastatellut viittasivat Somaliassa koettuun virkavallan ja lainvalvonnan romahdukseen tekijänä, joka osaltaan vähensi luottamusta poliisia kohtaan Lontoossa. Kööpenhaminalaisen osallistujan kommentit kuvaavat, miten tämä tekee ihmiset haluttomiksi ilmoittamaan poliisille rikoksista:

Monilla somaleilla on niin, että kun heillä on ongelmia kotona tai yhteiskunnassa, he eivät käänny poliisin puoleen, koska he eivät luota poliisiin.

Tämä todettiin myös Helsingin, Lontoon ja Leicesterin raporteissa. Raporteissa mainittiin myös erinäisiä muita tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, että somalit ilmoittavat vain vähän rikoksia poliisille. Leicesterissä tehdyissä haastatteluissa ilmeni, että ihmiset olivat haluttomia vetämään poliisia mukaan riitoihin, jotka heidän mielestään oli syytä ratkaista epävirallisemmin, ja he olivat huolissaan siitä, että poliisille ilmoittaminen tekisi asiasta virallisemman. Näyttää myös siltä, että yhteisön omia rakenteita halutaan tuoda enemmän mukaan ja niille halutaan isompi rooli ongelmien ratkaisussa. Huonon englannin taidon aiheuttamat kommunikointivaikeudet nähtiin esteenä poliisin kanssa asioinnille. Yksi osallistuja puhui ”poliisin pelostaan”, mutta toi sen jälkeen esiin, että pelko oli yhteydessä kommunikaatiohuoliin:

Kun he kävelevät ohitseni kadulla, pelkään että he ovat etsimässä minua ja esittävät kysymyksiä, joihin en osaa vastata. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että en osaa englantia enkä ymmärtäisi heitä. (Leicester)

Helsingissä joidenkin mielestä syynä siihen, että somalit ilmoittavat harvoin poliisille rikoksen uhriksi joutumisestaan, on tiedon puute rikosoikeudellisesta järjestelmästä ja rikosilmoituksen tekotavoista. Toiset esittivät, että joitakin rikoksia jätettiin ilmoittamatta siksi, että somalit eivät pitäneet niitä merkittävänä verrattuna Somalian kokemuksiinsa.

Leicesterissä somaliyhteisön omat ryhmät ovat järjestäneet paikallisyhteisölle ja erityisesti naisille seminaareja, joissa poliisit ovat antaneet tietoa esimerkiksi rikosoikeudellisesta järjestelmästä, poliisin terrorismintorjunnasta ja lentoasemien turvatarkastuksista. Lähipoliisien halukkuus pitää tapaamisia, joissa annetaan tietoa yksittäisistä, yhteisöä koskevista tapauksista, nähtiin myös asiana, joka lisää luottamusta poliisiin. Leicesterin raportissa tuotiin esille Somali Development Service -kansalaisjärjestön ja paikallisen poliisin yhteinen aloite, jolla pyritään lisäämään poliisin vuorovaikutusta somalinaisten ja somalimoskeijoiden kanssa. Aloitteeseen kuului sarja eri moskeijoissa järjestettyjä keskustelu- ja tiedotustilaisuuksia somalinaisille sekä riippumattoman neuvoa-antavan ryhmän kokoaminen somaliyhteisöstä neuvomaan ja tukemaan poliisia somaleita koskevissa kysymyksissä.

Leicesterissä ja Helsingissä keskeiseksi tekijäksi kaupungin poliisin ja somaliyhteisön myönteisissä väleissä nimettiin myös se läheinen suhde, joka paikallispoliisin ja

yhteisön välille on ajan mittaan luotu. Lähipoliisimallin kautta poliisi on panostanut merkittävästi yhteisöjen jäsenten kuulemiseen ja heille tärkeistä kysymyksistä keskustelemiseen. Kööpenhaminan havaintojen perusteella ainakin kansalaisjärjestöissä toimivilla somaleilla on täsmällinen käsitys poliisitoiminnan rakenteista ja rooleista. Kööpenhaminan raportissa todettiin, että tutkimuksen osallistujat tekivät poliisikokemuksissaan eron yhtäältä oman asuinalueen paikallispoliisien ja toisaalta valtakunnallisen poliisin välillä. Paikallispoliisit tunsivat ihmiset ja ymmärsivät paikallisyhteisöä ja osallistujilla oli heihin hyvät välit, kun taas valtakunnallinen poliisi ei ymmärtänyt paikallisyhteisöjä.

Lontoon raportissa selostettiin Suur-Lontoon poliisin yrityksiä luoda yhteyksiä somaliyhteisöön. Poliisin Communities Together Strategic Engagement Team -yhteistyöryhmän (CTSET) tuella perustettiin vuonna 2011 koko Lontoon kattava Somali Youth Forum -järjestö, joka tarjoaa foorumin nuorille britanniansomaleille. Ryhmällä on myös erityinen Community Engagement Office -yksikkö, joka toimii somaliyhteisön kanssa.

7.3 Henkilötarkastukset

Käsitykset ja kokemukset poliisista vaihtelivat iän ja sukupuolen mukaan. Kaikissa kaupungeissa erityisesti nuoret miehet kertoivat pahimmista kokemuksista, ja näitä olivat kokemukset poliisin tekemistä henkilötarkastuksista. Amsterdamissa poliisi teki rutiininomaisesti henkilötarkastuksia nuorille somalimiehille, ja he kokivat, että heidät poimittiin silmätkuiksi ja heitä syrjittiin rodun ja uskonnon perusteella:

Minulle on monesti tehty henkilötarkastuksia, kerran minut jopa pantiin putkaan ilman syytä. Pyöräilin käytetyllä pyörällä, ja minut pysäytettiin. Poliisi kysyi, mistä olin saanut pyörän ja oliko minulla siitä kuitti. Sanoin, että kuitti on kotona. Sitten minut vietiin poliisiasemalle, koska soitin suutani ja minun oli syytä ”rauhottua”. Vanhempani joutuivat tulemaan asemalle ja näyttämään kuitin poliisille. Oli kesäloma, ja olin putkassa neljä tuntia. Myöhemmin poliisit kävivät pyytämässä anteeksi. Jokin pyörä oli varastettu ja he luulivat, että minun pyöräni oli se. Tuollainen saa todella ihmettelemään, joutuuko pidätetyksi siksi että on musta.

Kööpenhaminassa henkilötarkastukset olivat niin ikään ongelma erityisesti nuorille:

Meidän asuinalueellamme nuorilla on ongelmia, ja se ongelma on poliisi. He [poliisit] pysähtyvät kolmeen eri paikkaan [asuinalueellamme], ja joka kerta kun nuoret poikamme kulkevat ohi, heidät pysäytetään. Tarkoituksena on painostaa heitä, eivätkä he pysty puolustautumaan.

Ihmiset, jotka uskoivat joutuneensa henkilötarkastusten kohteeksi etnisyytensä vuoksi, tunsivat olevansa voimattomia ja vihaisia. Kenties vielä huolestuttavampaa on se, että toiset olivat normalisoineet arkielämässään kohtaamansa syrjinnän:

Ei minua häiritse, että meille tehdään ruumiintarkastuksia, jos ei ole mitään salattavaa tai mitään mukana. Ja voi kai sanoa, että me olemme tottuneet näyttämään erilaisilta ja saamaan erilaista kohtelua; se on jatkunut koko sen ajan, kun olemme asuneet Tanskassa, sitä on ehkä joutunut näkemään enemmän vaivaa joissakin paikoissa ja ehkä pitäisi olla vähän... varovaisempi siinä, missä päin liikkuu – sitä ajattelee myös, että no joo, – lopulta sitä alkaa ajatella normaalina käyttäytymisenä, mutta joskus se kyllä koettelee kärsivällisyyttä – jossain vaiheessa siitä saa tarpeekseen, koska minun pitää aina varata lisää aikaa viivytykseen, jos olen menossa jonnekin, ja olen joutunut selittelemään ja osoittamaan, että en ole se ihminen joka heillä on tietokannassaan. Se on siis aika ärsyttävää. (Kööpenhamina)

Suomessa toteutetun tutkimuksen mukaan 15,3 prosenttia somaleista oli kokenut syrjintää poliisin taholta (10,6 prosenttia naisista ja 19,6 prosenttia miehistä).³⁶ Leicesterissä Britannian tasa-arvo- ja ihmisoikeuskomitea (Equality and Human Rights Commission) on ottanut esille poliisin suhteettoman laajan henkilötarkastusten käytön. Lontoossa henkilötarkastukset mainittiin merkittävänä syynä poliisin ja somaliyhteisön suhteiden huononemiseen. Nuoret somalit kokivat, että heitä vainottiin ja tarkkailtiin mutta viranomaiset eivät suojelleet heitä. Poliisia ja viranomaisia kohtaan tunnettiin vahvaa epäluottamusta. Tutkimuksen osallistujat kokivat, että poliisi suhtautui somalinuoriin tuomitsevasti ja negatiivisten stereotyyppien kautta. Kaikissa kaupungeissa poliisin harjoittamasta huonosta kohtelusta ja syrjinnästä oli useita esimerkkejä, mutta useimmiten niistä ei tehty valituksia, mikä kertoo epäluottamuksesta valitusjärjestelmiä kohtaan.

Amsterdammassa ja Helsingin seudulla somalit kertoivat paitsi poliisin myös rajavartioiden harjoittamasta syrjinnästä:

Lentoasemilla minä olen aina se, joka joutuu esittämään passinsa. Vaikka matkustaisin esimerkiksi 15 hengen ystäväporukassa, minä olen aina se joka poimitaan erilleen. Sanon usein hollantilaisille ystäväilleni: odottakaa vaan, ne kysyvät minulta, ja he sanovat että ei se voi olla totta, mutta aina se on totta! Ja sitten he järkyttyvät ja minä ajattelen: se nyt vaan on minun elämäni. (Amsterdam)

Etnistä profilointia tapahtuu paljon, olipa sinulla sitten Suomen passi tai ei, sinulta kysytään aina: ”Missä olet syntynyt?” Virkailija ei kysy: ”Oletko suomalainen?” Hän ei halua tunnustaa sinua suomalaiseksi, hän korostaa, että olet somali. (Helsinki)

Kun kokemukset poliisin harjoittamasta etnisestä ja uskonnollisesta profiloinnista ovat keskeinen kontakti valtion viranomaisen kanssa, ne lisäävät vieraantumisen ja leimautumisen tunteita.

³⁶ Castaneda ym., Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi, s. 234.

7.4 Terrorismin torjunta ja radikalisoituminen

Yhdysvaltain syyskuun 2001 terrori-iskujen jälkeen al-Qaidan innoittaman terrorismin uhka on herättänyt yhä suurempaa huolta. Lontoon joukkoliikennevälineisiin vuonna 2005 tehtyjen pommi-iskujen jälkeen on esiintynyt paljon levottomuutta kotoperäisen terrorismin roolista ja Euroopan nuorten väkivaltaisesta radikalisoitumisesta. Yhtäältä al-Shabaabin nousu Somaliassa ja toisaalta monien tämän tutkimuksen kaupungeissa asuvien somalien kokema sosiaalinen syrjäytyminen ja köyhyys ovat yhdessä saaneet poliisin ja turvallisuuspalvelut huolestumaan mahdollisesta radikalisoitumisen riskistä. Huoli kasvoi vuonna 2013, kun tuli ilmi, että Nairobien Westgaten kauppakeskukseen tehdyissä terrori-iskuissa oli mukana eräs norjansomali.³⁷ Helsingin käräjäoikeus tuomitsi vuonna 2014 neljä somalia ehdonalaiseen vankeuteen Suomen ensimmäisessä terrorismirikoksessa. Tuomitut olivat lähettäneet pieniä rahasummia al-Shabaabin toiminnan piirissä oleville henkilöille ja yksi heistä oli osallistunut myös värväystoimintaan.

Arviot somalien väkivaltaisen radikalisoitumisen riskistä muuttuvat ja kehittyvät ajan mittaan, mutta niissä on eroja eri kaupunkien välillä. Somaleihin on kiinnitetty erityistä huomiota Tanskassa. Vaikka Tanskan politiikassa ei yleisesti ottaen nimitä terrorismin torjunnan yhteydessä tiettyjä etnisiä ryhmiä, tai keskitytä niihin, työ- ja kotoutumishallinnon Viden – Inklusion – København -sihteeristö (Tieto, osallisuus, Kööpenhamina; VINK) oli julkaissut valmistelumuistion somaliyhteisöstä. Tämä herätti huolta etnisestä ja rodullisesta profiloinnista, koska tanskansomalit ovat ainoa etninen ryhmä, josta on julkaistu hallinnollinen muistio.³⁸ Itse muistiossa ei pidetä todennäköisenä, että tanskansomalit olisivat mahdollisia terroristeja, vaan päinvastoin varoitetaan leimaamasta yhteisöä liittämällä se terrorismiin. Kööpenhaminan tutkimuksen osallistujat pitivät silti syrjivänä, että somalit tällä tavoin nimettiin erikseen.

Myös Lontoon somalit kokivat olevansa poliisin terrorismintorjunnan kohteena etenkin silloin, kun heidät pysäytettiin lentoasemalla. Lontoon raportissa eräs nuori britanniansomali kuvaili, miten toistuvat henkilötarkastukset lentokentällä saivat hänet tuntemaan itsensä toisen luokan kansalaiseksi:

Minulla on Britannian passi, olenko erilainen kuin joku muu? Miksi minut poimitaan erikseen? Ja kun se tapahtuu yhä uudelleen, alkaa tuntua ettei ole tervetullut, että on toisen luokan kansalainen – siksi jotkut ihmiset, monia ihmisiä pelottaa haluta todella opiskella uskontoaan. He pelkäävät, tiedättehän, jos kasvattaa parran niin joutuu pysäytetyksi, jos käyttää islamilaisia vaatteita niin tulee nähdäksi tietyllä tavalla, se on vaikeaa.

³⁷ Ks. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-24569512> (luettu 6.7.2015).

³⁸ Kööpenhaminan kaupunki, työllisyys- ja kotoutumishallinto (Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen), ”Beredskabsnotat om det somaliske miljø. 02-03-2010” (Valmisteluasiakirja somaliyhteisöstä 02-03-2010), 2010.

Sanomalehdissä kerrotaan nuorista britanniansomalialaisista miehistä, jotka ovat paikallisen tiedustelupalvelu MI5:n värväyksen kohteina. Esimerkiksi brittiläinen Independent-sanomalehti toi esille viiden lontoolaisen britanniansomalimiehen tapauksen. Independentin mukaan MI5 oli ottanut yhteyttä miehiin värvätäkseen heidät ilmiantajiksi. Lehden mukaan miehiä uhattiin matkustusrajoituksilla ja ”terroristiksi” leimaamisella, elleivät he suostuisi.³⁹

7.5 Tärkeimmät tutkimustulokset

Useimmat somalit tuntevat asuinpaikkunsa turvalliseksi. Aiemmin Somaliassa asuneiden käsityksiin poliisitoiminnasta vaikuttivat heidän kokemuksensa sisällissodasta ja poliisin harjoittamasta sorrosta. Tämä luo paradoksin: poliisin roolia järjestyksen ylläpitäjänä arvostetaan, mutta yksittäiset ihmiset ovat silti haluttomia ilmoittamaan poliisille rikoksista.

Monien nuorten somalien pääasiallisena kokemuksena poliisista ovat henkilötarkastukset. Nämä nuoret kokevat, että kiinnittämällä heihin huomiota poliisi syrjii heitä etnisin perustein henkilötarkastuksissa ja heidän uskontonsa perusteella terrorismintorjunnassa. Heidän keskeinen kokemuksensa poliisista, valtion viranomaisesta, etnisen ja uskonnollisen profiloinnin harjoittajana lisää vieraantumisen ja leimautumisen tunteita.

³⁹ Robert Verkaik, “How MI5 Blackmails British Muslims”, *The Independent*, 21.5.2009, <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/exclusive-how-mi5-blackmails-british-muslims-1688618.html> (luettu 6.7.2015).

8. YHTEISKUNNALLINEN JA POLIITTINEN OSALLISTUMINEN

Tässä luvussa keskitytään somalien yhteiskunnalliseen ja poliittiseen osallistumiseen. Jälkimmäinen on demokraattisissa yhteiskunnissa yksi tärkeimpiä kansalaisoikeuksia ja -velvollisuuksia. Muodoiltaan se vaihtelee vetoomusten allekirjoittamisesta tai mielenosoituksiin ja protesteihin osallistumisesta muodolliseen osallistumiseen demokraattiseen prosessiin äänestämällä tai asettumalla ehdokkaaksi vaaleissa. Luvun alussa tarkastellaan kansalaisuuden saamista, koska se on ennakoedellytys poliittiselle osallistumiselle valtakunnallisissa ja paikoin paikallisissakin vaaleissa. Tämän jälkeen tarkastellaan poliittisen osallistumisen tasoja ja sen esteitä sarjan eri kaupungeissa.

8.1 Kansalaisuuden saaminen

Kansalaisuus on valtiollisiin vaaleihin osallistumisen ennakoedellytys, ja kansalaisuuden saaminen on näin ollen olennaisen tärkeää poliittisen osallistumisen mahdollistamiseksi. Kansalaisuuden mukanaan tuoma turvallisuus voi myös edistää yleisempää yhteiskunnallista osallistumista.

Useimmissa Länsi-Euroopan maissa kansalaisuus myönnetään pakolaisille, jotka ovat asuneet maassa tietyn määrän vuosia. Pakolaisten heikompi ja epävarmempi asema tunnustetaan kuitenkin siten, että kansalaisuuden edellytykset ovat pakolaisten kohdalla usein erilaiset kuin muilla maahanmuuttajilla. Esimerkiksi vaadittu asumisaika voi olla lyhyempi, kotoutumis- tai kielikokeista voi saada vapautuksen ja kaksoiskansalaisuuteen suhtaudutaan joustavammin. Raporteista ilmenee, että somalit ovat käyttäneet hyväkseen mahdollisuuksia saada Euroopan kansalaisuus. Noin 40 prosentilla suomensomaleista on Suomen kansalaisuus. Malmössä 30 prosentilla Somaliassa syntyneistä somaleista on Ruotsin kansalaisuus, ja Tukholmassa osuus on 50 prosenttia. Useimmat Alankomaiden somalit ovat luopuneet Somalian kansalaisuudesta ja valinneet pelkän Alankomaiden kansalaisuuden, vaikka pakolaisilla onkin oikeus kaksoiskansalaisuuteen. Tätä vaihtoehtoa suositaan ehkä siksi, että ihmisten uskotaan saavan Somaliassa apua Alankomaiden valtiolta helpommin, jos heillä ei ole kaksoiskansalaisuutta.

Raporteissa mainitaan joukko esteitä kansalaisuuden saamiselle. Ruotsissa somaleilla oli vaikeuksia esittää vaaditut asiakirjat. Tämän seikan vaikutus on huomattu maahanmuuttovirastossa, ja Malmön tutkimukseen osallistuneet somalit pitivät sitä epäoikeudenmukaisena rangaistuksena siitä, että somalit tulivat alueelta, jolla valtion laitokset ja infrastruktuuri olivat romahtaneet sisällissodan myötä. Tästä seuraa, että jotkut somalit joutuvat tyytymään oleskeluluvan saamiseen kansalaisuuden sijasta, mikä vuorostaan rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan matkustaa työn perässä. Kansalaisuuden saamiseen kuluva aika (kahdeksan vuotta) on joillekin somaleille hyvin turhauttava. Oslon raportissa todettiin, että kielitaitovaatimusten käyttöönoton jälkeen kansalaisuuden saaneiden osuus oli laskenut.

8.2 Poliittinen osallistuminen

Tämän tutkimuksen kattamissa maissa kansalaisuus on ennakoedellytys osallistumiselle valtiollisiin vaaleihin (niin ehdokkaana kuin äänestäjänäkin), mutta osallistuminen kunnallisvaaleihin on sallittua ulkomaan kansalaisille, jotka ovat asuneet maassa tietyn määrän vuosia. Vaadittu asumisaika ja asumisen tapa vaihtelevat, mutta tämän ansiosta monet somalit voivat osallistua paikalliseen ja toisinaan valtakunnalliseenkin politiikkaan. Alankomaissa ja Britanniassa ulkomaan kansalaiset, jotka ovat asuneet maassa viisi vuotta, voivat äänestää paikallisvaaleissa. Tanskassa ja Norjassa aluevaaleissa ja kunnallisvaaleissa äänestämiseen vaaditaan kolmen vuoden asumisaika, ja Suomessa vaatimus on vielä alhaisempi, kaksi vuotta.

Viralliseen vaaliprosessiin osallistumista voidaan arvioida sellaisin mittarein kuin äänestäjäksi rekisteröityminen, äänestysaktiivisuus, poliittisten puolueiden jäsenyys ja puolueen ehdokkaaksi asettuminen vaaleissa. Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa todettiin, että somalit ovat tarttuneet tilaisuuksiin olla poliittisesti aktiivisia kaupungeissa, joissa tällaisia tilaisuuksia on tarjolla, etenkin paikallistasolla. Ruotsin integraatiovirasto raportoi jo vuonna 1999, että alue-, kunnan- ja kaupunginosavaltuustoissa oli somalijäseniä. Malmössä kaksi somalia toimi aktiivisesti kunnallispolitiikassa. Helsingissä oli marraskuun 2012 kunnallisvaaleissa 10 somalitaustaista ehdokasta, joista yksi somalinainen, pitkäaikainen Vihreiden kaupunginvaltuutettu, valittiin uudelleen. Hän on lisäksi ainoa somaliehdokas, joka on ollut lähellä tulla valituksi eduskuntaan.

Oslossa poliittinen osallistuminen tuotiin esille yhtenä norjansomalien menestystarinoista. Vuoden 2011 paikallisvaaleissa Somaliassa syntyneiden, äänestäjäksi rekisteröityneiden norjalaisten äänestysaktiivisuus oli 50,2 prosenttia (46,5 prosenttia miehillä, 54,1 prosenttia naisilla). Vaikka äänestysaktiivisuus olikin alhaisempi kuin koko väestöllä (63,6 prosenttia), se oli merkittävästi korkeampi kuin kaikkien maahanmuuttajien äänestysaktiivisuus (42,7 prosenttia). Koko Norjassa kaupunginvaltuustoihin oli ehdolla 59 somalialaissyntyistä ehdokasta, ja Oslon kaupunginvaltuustoon valittiin kolme norjansomalia.

Suomensomalien poliittinen osallistuminen noudattaa samaa menestystarinaa kuin Norjan ja Oslon esimerkki. Vuoden 2012 kunnallisvaaleissa Somaliassa syntyneiden äänestysaktiivisuus oli 40 prosenttia ollen samalla tasolla molemmilla sukupuolilla. Äänestysaktiivisuus oli alempi kuin Suomessa syntyneillä (59%), mutta merkittävästi korkeampi kuin muilla, suuremmilla maahanmuuttajaryhmillä eli Venäjällä syntyneillä (19%) ja Virossa syntyneillä (14%).⁴⁰

⁴⁰ Pirkkalainen Päivi & Wass Hanna & Weide Marjukka, Suomen somalit osallistuvina kansalaisina. Yhteiskuntapolitiikka 1/2016.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129972/YP1601_pirkkalainen.pdf?sequence=2
 (luettu: 20.2.2016)

Norjan ja Suomen esimerkit osoittavat, että työllisyysastetta ei voi pitää ainoana yhteiskunnallisen osallisuuden mittarina, vaan äänestysaktiivisuus viestittää omalta osaltaan kiinnostuksesta vaikuttaa ympäröivän yhteisön olosuhteisiin.

Leicesterissä on pyritty lisäämään äskettäin saapuneiden somalien osallistumista vaaleihin, ja äänestysaktiivisuus onkin saatu nousemaan. Aloite poliittisen osallistumisen lisäämiseksi toi kuitenkin ilmi, että monet somalit eivät olleet rekisteröityneet äänestäjiksi eivätkä tunteneet rekisteröitymisprosessia. Vielä yllättävämpää kenties oli, että Lontoon Tower Hamletin kaupunkipiirissä ei ollut somalivaltuutettuja, vaikka paikallinen somaliyhteisö on paljon vanhempi ja vakiintuneempi, ja että Camdenissa kaupunkipiiriin valtuustoon valittiin vain yksi somalialaistaustainen valtuutettu. Lontoon fokusryhmän kommentit viittasivat siihen, että pitempi asutushistoria ja kokemus poliittisesta osallistumisesta olikin kenties tuonut mukanaan pettymystä poliittiseen järjestelmään ja etäännyttänyt siitä.

Olen aikaisemmin äänestänyt muutaman kerran, mutta viime aikoina olen tullut tyytymättömäksi ja lakannut äänestämästä, koska poliitikot eivät vastanneet joihinkin kysymyksiin, esimerkiksi että maassa on taantuma ja ihmisillä on vaikeaa, minusta tuntui etteivät he tehneet asialle mitään, joten miksi äänestää?
(Lontoo)

Luottamuksen puute edustukselliseen demokratiaan ovat laaja ongelma, mutta toisaalta positiiviset esimerkit Pohjoismaista osoittavat, että poliittiseen osallisuuteen on eri maiden somalien keskuudessa kiinnostusta. Poliittinen osallisuus korkean äänestysaktiivisuuden muodossa on yksi kotoutumisen merkki

8.3 Muutokseen vaikuttaminen

Kansalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa muutokseen poliittisen mobilisoitumisen, vaikuttamistyön ja yksittäisistä asioista kampanjoinnin tai kuulemisprosesseihin osallistumisen kautta. Somalit kokivat, että yhteisönä heidät usein ohitettiin eikä heitä kuultu oikeudenmukaisesti, joten he eivät tunteneet pystyvänsä vaikuttamaan paljoakaan kaupunkiansa politiikkaan.

Osallistujat mainitsivat somalien kansalaisjärjestöjen voimavarojen puutteen esteenä niiden tehokkaalle toiminnalle. Monet somalijärjestöt ovat hukkua siihen työhön, joka vaaditaan yhteisöjen perustarpeiden ja käytännön tarpeiden täyttämiseen, joten niillä ei ole voimavaroja osallistua pitemmän aikavälin poliittisia strategioita koskeviin keskusteluihin. Leicesterin tutkimuksessa tuli esille vanhempien osallistujien voimakas optimismi ja toiveikkuus sen suhteen, että nuorempi somalisukupolvi voittaisi jotkin ensimmäisen sukupolven kohtaamat haasteet:

En usko että nykyinen somalisukupolvi voi paljoakaan vaikuttaa asioihin, mutta panen toivoni nuorisoomme, joka on sulautunut brittiläiseen yhteiskuntaan ja kouluttautunut. Me puolestamme olemme kiinnostuneempia Somalian ongelmista kuin meitä koskevista paikallisista ongelmista. Olemme nähneet

paljon vaivaa kasvattaaksemme nuoriamme ja opettaaksemme heille moraalialia ja arvoja, joten toivoni on nuorisossa. Nuoret luovat sen paremman tulevaisuuden, jota kaikki somalit tavoittelevat.

Somaliyhteisöjen sisäinen näkemysten ja kantojen moninaisuus oli kaikkein useimmin mainittu syy vaikeuksille päästä tehokkaaseen kontaktiin poliittisten päättäjien kanssa. Amsterdamin ja Lontoon osallistajat toivat tämän esille:

Osallistumismahdollisuuksia on yllin kyllin, ongelma on meidän puolellamme: olemme liian erimielisiä, emme osallistu täysipainoisesti, olemme liian eristyneitä, olemme sotkeutuneet kaikenlaisiin riitoihin, jotka koskevat Somaliaa. (Amsterdam)

Mitään ei voida saavuttaa, kun asialla on vain yksi ihminen, mutta jos yhteisö yhdistää voimansa, voimme päästä eteenpäin. (Lontoo)

Eräs Suomen somaliasiain asiantuntijaryhmään kuuluva somali myönsi haasteet, joita poliittiset päättäjät kohtaavat yrittäessään työskennellä moninaisen somaliyhteisön kanssa:

En ole koskaan nähnyt somalien tekevän päätöstä yksimielisesti! Jokainen puhuu omasta puolestaan – kuka tahansa, joka yrittää puhua somalien puolesta, saa valtavasti kritiikkiä somaleilta itseltään – ei meidän yhtenäisyyden puutteestamme voi syöttää suomalaisia viranomaisia.

Monissa tapauksissa somalit kuitenkin vertasivat itseään vakiintuneempiin vähemmistöyhteisöihin, jotka heidän mielestään pystyivät vaikuttamaan tehokkaammin poliittisiin päättäjiin. Esimerkiksi eräs osallistuja Kööpenhaminassa vertasi somaliyhteisöä pakistanilaisyhteisöön, joka oli hänen mukaansa yhtenäisempi ja pystyi siksi tehokkaammin mobilisoimaan poliittisen voimansa vaaleissa; pakistanilaiset *”kerääntyvät yhden ehdokkaan taakse ja kannattavat sitä ehdokasta. Somaleilla on monta ehdokasta.”*

Yhtenä reaktiona tähän on ollut somaleita edustavien järjestöjen perustaminen. Helsingin seudun somaliyhteisö perusti vuonna 1996 Somaliliiton kaikkien Suomen somalien kattojärjestöksi. Toinen kattojärjestö, Suomen Somalia-verkosto, perustettiin vuonna 2004 edistämään Somaliassa tehtävää kehitysyhteistyötä. 1990-luvun alussa Alankomaiden hallituksen tuella perustettiin edustuselin, Alankomaiden somaliyhdistysten liitto (FSAN), johon kuuluu yli 50 jäsenjärjestöä. Hallitus ja eri ministeriöt, kuten sosiaali- ja työllisyysministeriö, tunnustavat nämä järjestöt. Tämän edustusjärjestön perustaminen oli tärkeä saavutus. Asiantuntijat olivat kuitenkin sitä mieltä, että somalijärjestöjen yhteistyö oli vähäistä ja järjestökentässä oli sirpaleisuutta. Jotkut Amsterdamin tutkimukseen osallistuneet somalit kyseenalaistivat sen, pitäisikö ylipäätään yrittää luoda yhtä yhtenäistä järjestöä edustamaan moninaista yhteisöä:

Yksi järjestö kaikille somaleille, edustamaan kaikkia Alankomaiden somaleita? Minusta se ei kuulosta kovin realistiselta eikä myöskään toivottavalta, inhoaisin sitä. (Amsterdam)

Kaikissa tutkimuksen kaupungeissa oli somaliosallistujia, joiden mielestä somaliyhteisön sisäiset erot olivat vahvuus ja elinvoimaisen ja monimuotoisen yhteisön merkki. He kyseenalaistivat sellaisen poliittisen kehyksen arvon, joka vaatii vähemmistöjä puhumaan yhdellä ainoalla äänellä ja pitää moninaisuutta sirpaleisuutena ja erilaisuutta yhteistyön esteenä. Eräs somalijärjestöaktivisti mainitsi joitakin ongelmia:

On yksi asia, joka turhauttaa minua ja muita, joiden kanssa työskentelen. Meille sanotaan usein, että somalit ovat hajanaisia, ja sama perustelu esitetään aina vain uudelleen, kun kysymme kunnilta ja ministeriöiltä, miksi meitä ei ole otettu mukaan näihin prosesseihin. Miksi emme voi toimia neuvonantajina? Miksi emme voi olla sisäpuolella, käsittelemässä ja ratkomassa näitä ongelmia? Vastaus on aina sama: Teitä on niin monta, ettekä pääse yksimielisyyteen. Ja koska ette pääse yksimielisyyteen, emme voi ottaa teitä mukaan. Se on hyvin vaikeaa. Olemme yrittäneet monta kertaa. (Kööpenhamina)

8.4 Kansalaisyhteiskuntaan osallistuminen

Länsi-Euroopan lisääntyvä etninen, kulttuurinen ja uskonnollinen monimuotoisuus on saanut jotkin maat enenevässä määrin rakentamaan politiikkamuotoja, joilla kannustetaan osallistumista kansalaisyhteiskuntaan ja edistetään siten kotoutumista ja yhteenkuuluvuutta. Tanskassa sosiaali-, lapsiasia- ja kotoutumisministeriö on sitoutunut varmistamaan, että *”kaikki kansalaiset voivat aktiivisesti osallistua yhteiskuntaan ja demokratiaan”*. Kööpenhaminan kaupunginhallinto pitää kaikkien yhteiskuntaryhmien osallistumisen tukemista keskeisenä keinona varmistaa kaupungin elinvoimaisuus ja asukkaiden kotoutuminen. Se tukee järjestöjä, jotka tarjoavat sosiaalista toimintaa, urheilua ja muuta toimintaa nuorille, lapsille, yhteisöille ja yhteiskunnalle laajemmin. Oslon raportissa esitetään, että kansalaisyhteiskuntaan osallistumisen pitäisi kattaa paitsi maahanmuuttajien kansalaisaktiivisuus alkuperämaissaan myös heidän osallistumisensa asuinmaassaan. Siinä lainataan Eurofoundin kansalaisaktiivisuuden määritelmää seuraavasti:

ihmisten kyky omaksua aktiivinen rooli yhteiskunnallisissa asioissa joko virallisten demokraattisten rakenteiden, kuten tiedotusvälineiden, kansalaiskeskustelun, yhdistysten, poliittisten puolueiden, ammattijärjestöjen tai kerhojen, kautta tai yksinkertaisesti naapureiden, ystävien ja perheen muodostamien epävirallisten verkostojen ja keskinäisen avun kautta.⁴¹

⁴¹ G. Chanan, “Active Citizenship and Community Involvement: Getting to the Roots”, Eurofoundin keskusteluasiakirja, Eurofound, Dublin, 1997, s. 1.

Oslon raportissa esitettiin, että kansalaisaktiivisuuden keskeiset osatekijät sisältyvät somalin kielen käsitteeseen *astur*, joka sisältää muiden auttamisen yhteiskunnassa sekä käyttäytymisnormien tarjoamisen arkielämässä.

Kaikissa kaupungeissa tutkimus osoitti, että somaleilla on vahva ja selvä halu osallistua kansalaisyhteiskuntaan. Tutkimuksessa kuitenkin todettiin, että tarvitaan lisätoimia, jotta somaleista tulisi aktiivisia osallistujia, kuten seuraavat kommentit Helsingistä osoittavat:

Ihmisen pitäisi yrittää sopeutua yhteiskunnan myönteisiin puoliin, myönteistä ei ole se mihin uskonto estää osallistumasta vaan pikemminkin työ, koulutus ja muut asiat, jotka edistävät ihmisen osallistumista maan elämään, jos esimerkiksi saa tilaisuuden osallistua politiikkaan, olla yksilö ja itsenäinen eikä mikään loinen. Että tulee veronmaksajaksi ja osallistuu kaikkiin niihin asioihin, sillä tavoin voi tuntee olevansa kansalainen.

Jotta voitaisiin ylittää esteet ja tehdä osallistumishalusta todellisuutta, tarvitaan toimia somaleilta, valtion viranomaisilta ja laajemmalta yhteiskunnalta. Näihin toimiin kuuluu tehokas tiedottaminen osallistumismahdollisuuksista ja kansalaisten oikeuksista ja velvollisuuksista sekä osallistumiseen tarvittavan kielitaidon kehittäminen.

8.5 Somalien kansalaisjärjestöjen rooli ja kehitys

Tutkimuksessa havaittiin, että somaleilla on suuri määrä kansalaisjärjestöjä. Oslon raportissa todettiin, että vuosina 2008–2009 Norjassa oli 150 rekisteröityä somalijärjestöä. Suomessa arvioitiin olevan 100 somalien kansalaisjärjestöä ja Alankomaissa 160. Monet niistä kuitenkin keskittyvät joko kehitysyhteistyöhön Somaliassa tai kotoutumiskysymyksiin Euroopassa, vaikka jotkin toimivat molemmilla aloilla. Kansalaisjärjestöt eroavat myös suuresti toisistaan kooltaan ja voimavaroiltaan. Esimerkiksi vain puolet Suomen sadasta somalijärjestöstä toimii täysipainoisesti.

Raporteissa tuodaan esiin esimerkkejä syntyvistä ja kasvavista järjestöistä, jotka ovat merkittäviä toimijoita tärkeimpien kotoutumispalvelujen toteuttamisessa. Amsterdamissa näihin kuuluu Amsterdamin ja ympäristön somalilyhdistys Somalische Vereniging Amsterdam en Omgeving (SOMVAO), joka perustettiin vuonna 1994. Yhdistys järjestää kotoutumista tukevaa toimintaa kieli- ja keskustelukursseista läksyjentekoapuun ja tietokonekursseihin. Leicesterissä Somali Development Service -järjestö tarjoaa somalilyhteisölle ja muille etnisille ryhmille tietoa ja neuvontaa koulutukseen, asumiseen, työelämään, tulonsiirtoihin, perheongelmiin ja oikeuksiin liittyvissä asioissa.

Malmön tutkimus antoi viitteitä, että valtion rooli palvelujen toteutuksessa ja somalijärjestöjen tai muiden kansalaisjärjestöjen osallistumismahdollisuuksien puute ovat jarruttaneet kansalaistoiminnan kehittymistä. Se rajoittuu kulttuuriyhdistyksiin, eikä järjestöillä nähdä mahdollisuuksia edistää kotoutumista tarjoamalla yhteisölle tukea esimerkiksi koulunkäynnissä, työelämässä ja terveysasioissa. Raportissa esitettiin,

että somalijärjestöt voisivat toimia sillanrakentajina somaliyhteisön ja laajemman ruotsalaisen yhteiskunnan välillä; tarvitaan kuitenkin kumppanuutta ja yhteistyötä sen varmistamiseksi, että somalijärjestöt tarjoavat somaleille kotoutumisväylän ruotsalaiseen yhteiskuntaan eivätkä sulje heitä sen ulkopuolelle tarjoamalla palveluita, joissa ei tarvita kanssakäymistä laajemman yhteiskunnan kanssa.

Kööpenhaminan, Lontoon, Leicesterin ja Oslon tutkimuksissa korostui somalinaisten merkittävä rooli yhteisön elinten ja järjestöjen perustamisessa ja kehittämisessä. Jotkut nuoremmat, Euroopassa syntyneet somalit kokevat myös, että vanhemmat, vakiintuneet järjestöt eivät edusta heidän kokemuksiaan ja näkemyksiään. He ovatkin kehittämässä joko omia järjestöjään tai omia yhdistysten sisäisiä alaosastojaan, jotka keskittyvät nuorisotoimintaan ja urheiluun. Monet nuorisojärjestöt ovat erityisesti pyrkineet välttämään leimautumista tietyn klaanin järjestöksi. Oslossa eräs nuori opiskelija puhui omista kokemuksistaan:

Kuuluin erääseen järjestöön, mutta päätin jäädä pois, koska siellä oli niin paljon sisäisiä ja klaanien välisiä riitoja. Minunlaiseni ihmisen, joka ei tiedä mikä klaani on, on vaikea valita puolta. Päätin siis jäädä pois.

8.6 Tärkeimmät tutkimustulokset

Pitkään maassa asuneille kansalaisuuden saaminen on tärkeää osallisuuden ja kotoutumisen kannalta. Somalit ovat tarttuneet tilaisuuksiin saada EU- kansalaisuus, ja monet somalit ovat hyödyntäneet heille tarjoutuvia mahdollisuuksia toimia politiikassa etenkin paikallistasolla. Tästä norjan- ja suomensomalien korkea äänestysaktiivisuus poliittisen integraation merkinä on hyvä esimerkki.

Eri kaupungeissa on syntynyt monia somalien kansalaisjärjestöjä. Jotkut osallistujat näkivät tämän vahvuutena, joka ilmentää somaliyhteisön äänen ja näkemysten moninaisuutta, toisten mielestä taas tarvitaan enemmän yhtenäisyyttä ja koordinoitua eri ryhmien kesken, jotta somalit voisivat puhua vahvemmalla ja vaikutusvaltaisemmalla äänellä asioissa, joilla on heille merkitystä. Kaupunkien tasolla on joitakin kansalaisjärjestöjä, jotka tukevat paikallisia somaliyhteisöjä. Haasteena on varmistaa, että järjestöt ovat kestäviä ja kehittyvät yhteisön kasvaessa. Niillä on mahdollisuuksia toimia keskeisinä yhteistyökumppaneina osallisuudessa ja kotoutumisessa.

Hyvä käytäntö Malmössä: Kansalaisyhteiskuntakoulutus

Malmössä kaupungin viranomaiset panostivat kolmen kuukauden koulutusohjelmaan, joka järjestettiin Malmön yliopistossa. Siinä annettiin perehdytystä ruotsalaiseen yhteiskuntaan 11 somalille, joiden oli sitten määrä toimia keskeisinä yhteisön tietolähteinä. Tarkoituksena oli, että nämä tietolähteet toimisivat eri somalijärjestöissä.

9. MEDIA

Media on keskeisessä asemassa osallisuuden kuuluminen tunteen mahdollistumisessa. Osloon raportissa tuotiin esiin, että jo se, miten maahanmuutosta julkisuudessa keskustellaan, vaikuttaa osallisuuden ja syrjäytymisen prosesseihin ja maahanmuuttajien kuuluminen tunteeseen. Raportissa pantiin merkille, että norjalaisuuden merkitystä rajataan käyttämällä nimityksiä ”maahanmuuttaja” ja ”norjalainen” toistensa vastakohtina. Siitä seuraa, että yksittäiset ihmiset eivät voi olla yhtä aikaa maahanmuuttajia ja norjalaisia. Taustalla on sellainen norjalaisuuden määritelmä, joka ei sisällä Norjaan maahanmuuttajina tulleita ihmisiä. Lisäksi maahanmuuttajien lapsetkin lasketaan useimmiten maahanmuuttajien ryhmään.

Kaikissa kuudessa OSF:n tutkimassa maassa valtaväestön enemmistö, varsinkin suurimpien kaupunkikeskusten ulkopuolella asuvat ihmiset, ovat harvoin suoraan tekemisissä somalien kanssa, joten heidän kokemuksiaan somaleista muokkaavat merkittävällä tavalla kohtaamiset median somaleista antaman kuvan kanssa. Tässä luvussa tarkastellaan somalien kuvaa mediassa sekä somalien yrityksiä käydä vuoropuhelua median kanssa.

9.1 Kielteiset stereotypiat mediassa

Kaikissa kaupungeissa oli yhtenä keskeisenä keskustelun aiheena somaliyhteisöjen kielteinen rooli uutisoinnissa. Esimerkiksi Amsterdamissa tehdyssä uutisanalysissä havaittiin, että somalit mainittiin useimmiten kansainvälisissä uutisissa, jotka liittyivät merirosvoukseen tai terrorismiin, kun taas kotimaisissa uutisissa keskityttiin khatiin, maahanmuuttoon ja tulonsiirtoihin. Kööpenhaminan raportissa todettiin, että ”somali”-sanan haku vuoden 2013 uutisista tuotti tulokseksi uutisia, joissa keskityttiin merirosvoukseen, terroriin, petoksiin, väkivaltaan, raiskauksiin, insestiin, työttömyyteen, sosiaaliseen taakkaan ja kotoutumisen puutteisiin.

Helsingin raportissa luotiin katsaus Suomen median somaliaiheisesta uutisoinnista tehtyihin tutkimuksiin, joiden mukaan somaleista oli tullut ”epätoivottujen pakolaisten symboli” ja heidät mainittiin enimmäkseen rikosten ja konfliktien yhteydessä. Lontoon raportissa pääteltiin, että uutisointi Britanniassa asuvista somaleista oli melko kielteistä, sillä sen keskeisiä aiheita olivat turvapaikanhaku, suuret perhekoot, riippuvuus sosiaalituista ja sosiaalipalveluihin turvautuminen, ääriuskonnollisuus, terrorismi, jengit, rikollisuus ja naisten sukuelinten silpominen. Malmön raportissa todettiin, että integraatiovirasto oli pannut merkille somalien huolet Ruotsin median tavasta esittää heidät, kun se vuonna 1999 raportoi, että somalit kokivat sanomalehtien tuovan esille vain vaikeuksia ja ongelmia. Raportissa pantiin myös merkille, että Göteborgin paikallislehdistössä julkaistu sarja kielteisiä artikkeleita, joissa kiinnitettiin huomiota joihinkin somaliyhteisöjen ongelmiin, aiheutti pienimuotoisia protesteja somalien taholta. Osloon raportissa selostettiin median maahanmuuttouutisointia koskevaa

hallituksen raporttia, jossa todettiin, että Norjan media lietsoi islaminvastaisuutta, kun taas maahanmuuttajien arkielämä jäi näkymättömiin.⁴² Sen mukaan mediasta tehty tutkimus vahvisti, että somaleista julkaistiin Norjassa johdonmukaisesti kielteisiä kuvia ja tekstejä.

Vaikka suurin osa uutisoinnista oli kielteistä ja siinä uusinnettiin stereotypioita, oli myös esimerkkejä yksityiskohtaisemmista ja monivivahteisemmista artikkeleista, joissa annettiin tasapuolisempi kuva somaleista. Kööpenhaminan raportissa todettiin, että vuonna 2013 mediassa kerrottiin somalien vastaisista ennakkoluuloista, nuorten tanskansomalien tuntemattomaksi jääneistä menestystarinoista sekä paikallismediassa myös kotoutumista edistävästä lähiöäideistä ja kulttuuritapahtumista. Suomessa somalien saapumisen uutisointi 1990-luvulla nähtiin erityisen kielteisenä, mutta viime vuosina on tapahtunut parannusta, ja esimerkiksi vuonna 2011 mediassa kerrottiin myönteisesti somalien pienyrityksistä Helsingin kantakaupungissa. Raportissa kuitenkin todettiin, että vaikka uutisointi saattaa nykyään olla tasapuolisempaa, artikkelien lukijoiden nettikommentteja tutkittaessa esiin nousi huomattavia merkkejä rasistisista asenteista somaleja kohtaan. Leicesterin raportissa selostettiin britanniansomalialaisen urheilijan Mo Farahin menestyksen vuonna 2012 saamaa myönteistä mediajulkisuutta, jossa kerrottiin hänen tulostaan Britanniaan pakolaisena Somaliasta. Ruotsissa integraatiovirasto tutki 60 lehtiartikkelia vuonna 1999 ja totesi, että puolet artikkeleista oli luonteeltaan myönteisiä. Lisäksi Malmön paikallislehden artikkeleista tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että lähes kaikissa artikkeleissa, joissa oli jokin paikallinen yhteys Malmöön, oli myönteinen sävy: somalit tuomitsevat al-Shabaabin, somalit tekevät tärkeää työtä Punaisessa Ristissä, integraatioministeri tapaa somaleita Malmössä, malmöläismiehestä ministeri Somaliassa, mies auttaa lapsia läksyjen teossa, somalit viettävät kansallista juhlapäiväänsä ruotsalaisin maustein. Tämä heijastuu myös Malmön paikallisten somalijärjestöaktivistien kommentteissa. He suhtautuivat myönteisesti median uutisointiin kokonaisuudessaan, vaikka myönsivätkin, että medialla on yleensä taipumusta kertoa enemmän kielteisistä kuin myönteisistä aiheista.

Näiden kuvien ja tekstien vaikutus tuntuu siinä, millaiseksi arkinen kanssakäyminen muotoutuu, kun kielteisiä stereotypioita uusinnetaan ja vahvistetaan. Amsterdamin, Kööpenhaminan ja Helsingin tutkimusten osallistajat antoivat esimerkkejä kielteisen uutisoinnin vaikutuksista:

Mediassa meidät kuvataan merirosvoiksi, hulluiksi ihmisiksi – Menin kerran merirosvoaiheisiin naamiaisiin, ja minulle sanottiin: ”Voit mennä sellaisena kuin olet, ei tarvitse vaihtaa vaatteita.” (Amsterdam)

⁴² Norjan kotouttamis- ja monimuotoisuushallinto (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, IMDi), Innvandrere i Norske Medier: *Mediaskapt Islamfrykt og Usynlig Hverdagsliv (Maahanmuuttajat Norjan mediassa: Median luoma islaminvastaisuus ja näkymätön arkielämä)*, IMDi:n vuosikertomus 2009, Oslo, 2010.

Ymmärtäähän sen, että ne haluavat tietenkin myydä, lehdet haluavat myydä irtonumeroita – Se vain merkitsee, että ne saattavat puhua yleistäen ryhmästä, joka on jo valmiiksi heikko ja hauras eikä pysty puolustautumaan. Sitten ryhmän jäsenet lokeroidaan; se tekee meidän kansalaisjärjestömme työn tyhjäksi, ja sitten tuntuu turhautavalta. (Kööpenhamina)

Muutama päivä sitten tv:ssä esitettiin ohjelma, joka antoi somaleista huonon kuvan. Sitä katsottiin tässä toimitilassa, minä en ollut sinä iltana täällä, mutta jotkut nuorisojäsenistämme katsoivat sitä, ja pian ohjelman loppumisen jälkeen jotkut heistä menivät läheiselle huoltoasemalle juomaan kahvia, ja huoltoasemalla olevat ihmiset loukkasivat nuoria sen ohjelman takia. Ajatelkaa mikä reaktio! Ei kulunut edes puolta tuntia ohjelman ja rasistisen teon välillä. (Helsinki)

Mediassa somalit esitetään hyvin huonosti. Ihmisille ei anneta kokonaiskuvaa. Tapasin kerran sattumalta ihmisen, joka heti huomattuana minut somaliksi kysyi, olenko merirosvo. (Leicester)

Somalit saatetaan huomion kohteeksi mediassa ja heidät esitetään sivistymättöminä, kotoutumattomina ja yhteiskuntaan osallistumattomina. Meille annetaan myös vaikutelma, että meissä on syy siihen, ettemme ole osa yhteiskuntaa. (Oslo)

Osallistujat kokivat yleisesti, että kielteisissä uutisissa korostettiin ihmisen etnistä/somalialaista identiteettiä siten, että hänen käytöksensä väitettiin kertovan siitä laajemmasta ryhmästä, johon hän kuului, kun taas myönteisissä uutisissa yksilön saavutus nähtiin enemmän hänen oman vaivannäkönsä tuloksena. Esimerkiksi suomalaisessa mediassa käytiin vuonna 2013 kiivas väittely siitä, missä tilanteessa rikollisten etninen identiteetti pitäisi mainita uutisissa. Kysymys on edelleen kiistanalainen, mutta myös myönteisten asioiden kertominen otettiin esille. Helsingin raportissa tämä ilmaistiin tiivistetysti niin, että menestyvät somalit esitetään poikkeustapauksina ja muu somaliyhteisö luokitellaan ongelmaksi.

Kaiken kaikkiaan tästä seuraa, että monet somalit eivät luota valtamediaan:

Kun he näkevät yhden somalin tekevän jotain pahaa, he syyttävät siitä kaikkia somaleita. Aina kun lukee lehteä, näkee uutisen mustasta ihmisestä joka on tehnyt jotain pahaa, ja kun katsoo tarkemmin, näkee että kyseessä on somali. He eivät mainitse, kuinka monet somalit käyvät työssä tai kuinka monet somalit hyödyttävät yhteiskuntaa, he puhuvat vain kielteisistä asioista. (Helsinki)

Oslon tutkimuksessa eräs osallistuja oli samoilla linjoilla:

Pääsääntö näyttää olevan yksinkertainen: kun toimittajat puhuvat ihmisistä, jotka liittyvät rikoksiin tai muihin kielteisiin asioihin, he käyttävät nimityksiä, jotka viestivät, että kyseiset ihmiset eivät kuulu norjalaisyhteisöön. Mutta kun

maahanmuuttajat menestyvät, heidät ylennetään norjalaisiksi, vaikka he eivät olisikaan asuneet maassa pitkään.

Osallistujat kaipasivat tasapainoisempaa kuvaa somaliyhteisöistä:

Mediassa painotetaan vain kielteistä puolta. Median pitäisi olla puolueeton, somaliyhteisön kielteinen puoli voidaan hyvin mainita, ei se minua haittaa, koska kaikissa yhteisöissä on huonot puolensa. Mutta on välttämätöntä, että media esittää myös somalien myönteiset puolet. Ei ole reilua keskittyä pelkästään kielteiseen puoleen. (Helsinki)

Kuten edellisissä luvuissa on todettu, somalit ovat alttiina monenlaiselle syrjinnälle ja stereotyypioille somaleina, afrikkalaisina, maahanmuuttajina, pakolaisina ja muslimeina.

Me [somalit] olemme niin erilaisia, joten meidät tuodaan esiin silloin kun on kyse muslimeista, sillä lailla kielteisesti, ja meidät niputetaan siihen ryhmään, ja kun taas on kyse mustista, meidät niputetaan siihen ryhmään. Ja kun on kyse somaleista, niin on merirosvous ja Somalian romahtanut valtio, ja meidät niputetaan siihen ryhmään. Siinä on siis kielteisyyttä kielteisyyden päälle. (Lontoo)

Eräs osallistuja Kööpenhaminassa kertoi median kielteisen muslimiuutisoinnin vaikutuksesta:

Tällä hetkellä media vain uuvuttaa, siinä puhutaan pelkkää pahaa. En katso uutisia, niissä on niin paljon muslimeista ja loppujen lopuksi se vain masentaa. Kun luen BT-lehteä, siinä sanotaan muslimeista milloin mitään. Minä vain ajattelen, että maahanmuuttajissa ja muslimeissa on niin paljon hyvää. Voi olla että joku venäläinen tekee jotain, mutta sitten hän onkin yhtäkkiä muslimi. Aina puhutaan vain muslimeista.

Kaikissa kaupungeissa somalit toivat esille, että somalien moninaisia tarinoita ja kokemuksia ei esitetä mediassa:

Ja kaikissa näissä tutkimuksissa päätellään, että Alankomaiden somaleilla ei mene hyvin, ja taas saa kuulla saman litanian puutteista: koulun keskeyttämiset, khatin käyttö, lasten kaltoinkohtelu, naisten sukuelinten silpominen, suuri riippuvuus sosiaalityöistä. En tunnista siitä kuvasta itseäni enkä perhettäni, mutta kun tämä luokitellaan valtaviiran ajatteluksi, sitä on vaikea välttää. (Amsterdam)

9.2 Kokemukset vuoropuhelusta median kanssa

Joissakin kaupungeissa kansalaisryhmät ja aktivistit ovat yrittäneet käydä vuoropuhelua uutismedian kanssa haastaakseen tai oikaistakseen kielteisiä stereotyyppioita ja tarjotakseen vaihtoehtoisia tarinoita. Raporteista syntyy vaihteleva kuva; joissakin tapauksissa vuoropuhelun tuloksena oli entistä tasapuolisempi ja monivaihteisempi

esittämistapa. Toisissa tapauksissa osallistujat kokivat, että heidän näkemyksensä ja perspektiivinsä parhaimmillaankin sivuutettiin tai pahimmillaan esitettiin vääristetysti:

Jos antaa lausunnon, sanoja väännellään – Ja sitten syntyy konflikti sinun ja yhteisösi välillä, ja sinun on joko pidettävä suusi kiinni tai yritettävä selittää, että tätäkin on olemassa, tämäkin on ongelma. Tämän hankalan pulman me kohtaamme vapaaehtoistoimijoina tai aktiivisina osallistujina julkisessa keskustelussa. (Kööpenhamina)

9.3 Somalien osallistuminen mediassa

Kaikissa kaupungeissa oli esimerkkejä somaleista, jotka toimivat eri medioissa toimittajina, kirjoittajina, elokuvantekijöinä ja tuottajina.

Kööpenhaminan raportissa mainittiin, että monietnisessä Etniqua-elämäntyyli-lehdessä, jota julkaistaan vapaaehtoisvoimin, on päätoimittajana tanskansomali. Yksi tanskansomalitoimittaja työskenteli myös Opinien-verkkolehdestä, joka on oman määritelmänsä mukaan osa uutta tanskalaista kriittistä kulttuurienvälisestä mediaa ja riippumaton poliittisista, uskonnollisista ja kaupallisista intresseistä. Helsingin raportissa nostettiin esiin toimittaja Wali Hashi, käsikirjoittaja Khadar Ahmed ja elokuvantekijä-kolumnisti Naima Mohamud esimerkkeinä nuorista suomensomaleista, jotka olivat tulossa uusina ääniä mediakeskusteluun. Oslon raportissa todettiin, että eräät nuoret norjansomalialaiset naiset olivat saavuttaneet vakavasti otettavan kirjoittajan aseman. Ilham Hassan on säännöllisesti kirjoittanut Morgenbladetiin koulutuksesta, paikallisvaaleista ja Afrikan esittämisestä mediassa.

Leicesterissä paikallinen somaliyhteisö on toiminut aktiivisesti EAVA FM -yhteisöradioaloitteessa viisi viime vuotta. Radion ohjelma-aika jaetaan taustaltaan kaakkoisaasialaisten, intialaisten ja afrikkalaisten eri vähemmistöryhmien kesken. Radioasema lähettää viihdettä, mutta myös terveys-, koulutus-, perhe- ja yhteiskunta-aiheisia ohjelmia. Aseman somaliohjelmien tarjoamalla foorumilla somaliyhteisöä koskevia aiheita, kuten khatin käyttöä tai työllisyyttä, käsitellään laajasti ilta-ajan ja myöhäisillan ohjelmissa. Yhteisön johtajat ja jäsenet edistävät ohjelmissa keskustelua ja myönteisiä näkemyksiä aiheista, jotka koskettavat somaleita sekä paikallisesti että maailmanlaajuisesti. Ohjelmat tarjoavat myös julkishallinnolle (mukaan lukien kaupunginvaltuutetut) ja asiantuntijoille mahdollisuuden vuoropuheluun yhteisön kanssa tulkin välityksellä.

Oslossa nuoret somalivapaaehtoiset perustivat vuonna 2010 Radio Magalin. Perustajien tarkoituksena oli luoda norjansomaleille areena, jossa he voisivat vaihtaa tietoja, keskustella tärkeistä aiheista ja tehdä yhteistyötä. He halusivat vastata median kielteiseen kuvaan somaleista voimaannuttamalla ihmisiä, auttamalla heitä kotoutumisessa ja valmistamalla heitä kohtaamisiin norjalaisen median kanssa. Asemalla on keskusteltu monista samoista aiheista, joista norjalaisessa mediassakin keskustellaan, mutta monivivahteisemmasta näkökulmasta. Ohjelmaan otettiin puheluita kuulijoilta, jotka keskustelivat esimerkiksi tulonsiirtojen väärinkäytöstä, ja

tämän pohjalta käytiin sitten vuoropuhelua ja rakentavaa keskustelua. Radio Magal on useiden muiden radioasemien tavoin mukana Norjan yleisradion (NRK) monikulttuurisissa paikallisradio-ohjelmissa, joita lähetetään vierailla kielillä Norjassa. NRK järjestää asemien työntekijöille laadukkaiden radio-ohjelmien tarjoamiseen tarvittavat kurssit ja koulutuksen.

9.4 Tärkeimmät tutkimustulokset

Kaikissa seitsemässä kaupungissa somaliyhteisöjen käsittely valtavirran uutismedioissa on kahtena viime vuosikymmenenä keskittynyt paljolti kielteisiin asioihin: merirosvoukseen, terrorismiin ja tulonsiirtoihin. Median kohtelu on vaikuttanut hyvin kielteisesti moniin somaleihin ja rapauttanut heidän kuulumisen tunnettaan ja heikentänyt kotoutumisen mahdollisuuksiaan. He kokevat, että se vahvistaa somaleista esiintyviä kielteisiä stereotyyppioita, joilla on todellinen vaikutus siihen, miten heidät nähdään ja miten heihin suhtaudutaan arkisessa kanssakäymisessä.

Viime vuosina on julkaistu monivivahteisempia somaliaiheisiä uutisia, jotka haastavat kielteiset stereotyyppiat. Samaan aikaan somalit itse ovat kehittäneet vaihtoehtoisia foorumeita ja medioita, joiden avulla voidaan varmistaa, että somaleista on saatavilla monipuolisempia kertomuksia.

Hyvä käytäntö Kööpenhaminassa: CODKA

Suuri joukko nuoria tanskansomaleita perusti tanskansomalialaisen mediafoorumin CODKAN, jonka nimi merkitsee somalin kielellä ”ääntä”. CODKAN toiminta-ajatuksena on sen verkkosivuston mukaan olla verkkomedian monialaorganisaatio, joka koostuu ajatushautomosta, verkkolehdestä, keskustelufoorumista ja ammattimaisesta uutistoimistosta, jotka kaikki ovat tanskansomalien perustamia. CODKA perustettiin vuonna 2012, ja toistaiseksi se on toiminut valtakunnallisena vapaaehtoisjärjestönä. Tulevista toimintalinjoista päätetään kokouksissa, ja verkkolehden teko on järjestetty Facebook-ryhmien kautta. CODKA perustettiin vastaukseksi siihen hyvin kielteiseen kuvaan, joka tanskansomaleista annetaan mediassa ja poliitikkojen puheissa, ja sen tavoitteena oli välittää ”yleisölle sekä myönteisiä että itsekriittisiä analyysejä ja uutisia Tanskan somaleilta”.

Foorumin tavoitteena on kuvauksen mukaan paljastaa unohdetut, näkymättömät tarinat, jotta tanskansomalit voivat välittää omat tarinansa ja versionsa uutisista poliitikoille, median edustajille, kommentoijille ja muille tahoille yksipuolisen uutisoinnin muuttamiseksi.

Hyvä käytäntö Oslossa: Norjan yleisradion harjoittelijahanke

NRK on vuodesta 2008 alkaen vetänyt monikulttuuristen toimittajien harjoittelijahanketta. Sen tavoitteena on lisätä monikulttuuristen toimittajien määrää organisaatiossa. Ensimmäiset viisi harjoittelijaa aloittivat tammikuussa 2008 ja suorittivat mediayhtiössä puolen vuoden koulutuksen journalismin ja käytännön tuotannon alalla. Yhdeksäs harjoittelijaryhmä aloitti vuonna 2013. Harjoitteluaikaa on nyt pidennetty kuudesta kymmeneen kuukauteen. Somalit ovat yksi tämän koulutusohjelman kohderyhmistä, ja monet norjansomalit ovat hakeneet siihen. Vuonna 2010 yksi norjansomalialainen hakija pääsi harjoittelijaksi. NRK:n tavoitteena on ilmentää ohjelmissaan monikulttuurista Norjaa, ja yksi tapa toteuttaa tämä on rekrytoida ja tukea vähemmistötaustaisia toimittajia. Lisäksi NRK haluaa kouluttaa lahjakkaita toimittajia itse. Hankkeen käynnistämisen jälkeen koulutuksen on suorittanut 40 harjoittelijaa. Harjoittelijoista 17:llä on nyt vakituinen kokopäivätyö NRK:ssa, ja yhdeksällä on määräaikainen sopimus. Vuonna 2009 hankkeelle myönnettiin Norjan hallituksen monikulttuurisuuspalkinto.

10. PÄÄTELMÄT

*At Home In Europe*n tutkijoiden seitsemässä Euroopan kaupungissa toteuttama tutkimus on tarjonnut ainutlaatuisen tilaisuuden vertailla somaliyhteisöjen kokemuksia ja tarkastella yksittäisiä näkökulmia sekä kansallisten ja paikallisten kotouttamistoimien vaikutuksia.

Kunkin raportin somaliyhteisöt muodostavat selvästi erottuvan vähemmistöryhmän hyvin monimuotoisissa kaupungeissa ja maahanmuuttajayhteisöissä. Useimmat somalimaahanmuuttajat saapuivat Eurooppaan pakolaisina kahdessa aallossa, ensin 1980- ja 1990-luvuilla ja jälleen 2000-luvulla. Poikkeuksena on Britannia, jolla on pidemmät historialliset siteet Somaliaan; Britanniaan on saapunut Somaliasta maahanmuuttajia 1800-luvun lopulta alkaen. Monet somalipakolaiset ovat kokeneet trauman, kotiseutunsa menetyksen ja perheestään eroon joutumisen. Nämä kokemukset ovat yhteisiä kaikissa tutkimuksen kaupungeissa, ja niillä on ollut samanlaisia seurauksia.

Eri raporteissa tehtiin samanlaisia havaintoja monilla tutkituista osa-alueista. Vaikka nuoremmat, varsinkin Euroopassa syntyneet somalit samastuvat asuinmaihinsa, somali-identiteetti koetaan edelleen vahvana. Kieli ja uskonto ovat tämän yhteisyyden tunteen tärkeimpiä osatekijöitä. Laajemman yhteiskunnan käsityksillä on myös merkitystä; jokaisessa tutkimuksen kaupungissa osallistajat olivat kokeneet ennakkoluuloja ja syrjintää.

Kaikissa kaupungeissa ja kaikilla elämäalueilla somalit joutuvat yhtä lailla kamppailemaan kielimuurien kanssa ja sen tiedon ja kokemuksen puutteen kanssa, joka on vastatulleiden haasteena. Osallistajat kuvailivat kouluvalintojen ja terveydenhuoltopäätösten herättämää hämmennystä, joka johtui paikallisen järjestelmän vieraudesta, sekä kommunikointivaikeuksia. Raporteissa viitataan useisiin lupaaviin aloitteisiin, joissa kehitetään yhteisön voimavaroja somalien tiedonsaannin varmistamiseksi ja täytetään tiedoissa olevia aukkoja mentoroinnin ja yhteisötiedottamisen avulla.

Toisena yleisenä teemana ovat erot miesten ja naisten tilanteissa. Somalitytöt parantavat tilannettaan vauhdilla ja ovat ohittamassa pojat koulutustasossa etenkin Britanniassa ja Norjassa, mutta somalinaisilla on kaikissa kaupungeissa erityisiä haasteita työelämässä, vaikka eri maiden välillä onkin huomattavaa vaihtelua, jota on syytä tutkia tarkemmin.

Lähes jokaisessa kaupungissa tarvitaan lisätoimia luottamuksen rakentamiseksi, jotta voitaisiin varmistaa, että somaliyhteisöt todella saavat palveluita. Esimerkiksi mielenterveyspalveluja ei käytetä yleisesti, vaikka monilla pakolaisilla on traumaattisia kokemuksia. Laajalti tunnetaan myös huolta siitä, että lastensuojelu vie lapset vanhemmiltaan sen sijaan että se työskentelisi ongelmien ratkaisemiseksi ja perheen koossapitämiseksi. Somalit ilmoittavat myös harvemmin rikoksen uhriksi joutumisestaan, mutta poliisin nimenomaiset ponnistukset suhteiden parantamiseksi

somaliyhteisöjen kanssa ovat tuottaneet jonkin verran tuloksia esimerkiksi Lontoossa, Kööpenhaminassa ja Leicesterissä. Tämä on erityisen merkittävää tilanteessa, jossa terrorismintorjuntatoimet ovat lisänneet epäluottamusta poliisin ja maahanmuuttajien välillä.

Kaikissa tutkituissa kaupungeissa somaliyhteisöt tekevät työtä vaikuttaakseen politiikkaan ja yhteiskuntaan. Monet osallistujat mainitsivat yhtenäisyyden puutteen todellisena esteenä, joskin tätä sisäistä moninaisuutta pidettiin myös myönteisenä arvona. Kaikissa kaupungeissa toimii erittäin aktiivisia kansalaisjärjestöjä, vaikka niiden toiminta-alat ja voimavarat vaihtelevatkin.

Näissä seitsemässä raportissa Euroopan somaliyhteisöt kuvataan dynaamisina, moninaisina ja vahvasti motivoituneina menestymään. Somalit saapuvat pääosin pakolaisina, ja he kamppailevat kielimuurien kanssa ja kaiken sen rikkinäisyyden kanssa, joka liittyy maasta lähtöön sekasortoisessa tilanteessa. Tutkimuksen mukaan näissä Euroopan kaupungeissa ollaan silti vahvasti sitoutuneita kotoutumiseen. Kaupunkiraporteissa esille tuodut hyvät käytännöt kertovat mahdollisuuksista saada tämä prosessi toimimaan entistä paremmin itse kunkin osalta.

LÄHTEET

- Blom, S. ”Innvandrerens helse 2005/2006” (Maahanmuuttajien terveys 2005/2006). Oslo: Statistics Norway Report 35/2008, 2008.
- Blom, S. ”Sosiale Forskjeller i Innvandrerens Helse. Funn Fra Undersøkelsen Levekår Blant Innvandrere 2005/2006” (Sosiaaliset erot maahanmuuttajien terveydessä. Tuloksia maahanmuuttajien elinoloja käsittelevästä tutkimuksesta 2005/2006). Oslo: Statistics Norway Rapporter 47/2010, 2010.
- Castaneda, Anu E., Carla Schubert, Riikka Lehtisalo, Antti Pakaslahti, Tapio Halla, Mulki Mölsä ja Jaana Suvisaari. ”Traumakokemukset”. Julkaisussa Anu Castaneda, S. Rask, P. Koponen, M. Mölsä ja S. Koskinen (toim.): Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa, s. 151–155. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 2012.
- Chanan, G. ”Active Citizenship and Community Involvement: Getting to the Roots”. Eurofound Discussion Paper. Dublin: Eurofound, 1997.
- Dagevos, J. ”Positie op de arbeidsmarkt” (Asema työmarkkinoilla). Julkaisussa E. Dourleijn ja J. Dagevos (toim.). Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afgaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten (Pakolaisryhmät Alankomaissa: Afganistanilaisten, irakilaisien, iranilaisten ja somalialaisten maahanmuuttajien kotoutumisesta). Haag: SCP, 2011.
- Euroopan unionin vähemmistöjä ja syrjintää koskeva tutkimus (EU-MIDIS). ”Data in Focus -raportti: muslimit”. Euroopan unionin perusoikeusvirasto, 2009. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/448-EU-MIDIS_MUSLIMS_FI.pdf
- European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS). Main Results Report. EU Agency for Fundamental Rights, 2009. At http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/663-FRA-2011_EU_MIDIS_EN.pdf
- Hansen, K., A. Hansen, H. Kalkan ja W. Rasmussen (toim.). ”Om at bo sammen i et multietnisk boligområde” (Asuminen yhdessä monietnisellä asuinalueella). Aarhus: Aarhusin yliopisto, 2010.
- Hansen, R. The Centrality of Employment in Immigrant Integration in Europe. Washington, DC: Migration Policy Institute, 2012.
- Joronen, Tuula ja Abdirizak Hassan Mohamed. Kauppakansa pakosalla. Somaliyrittäjät meillä ja muualla. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2015.
- Kahanec, M. ja M. Mendola. ”Social Determinants of Labor Market Status of Ethnic Minorities in Britain”. IZA Discussion Papers 3146, Institute for the Study of Labor (IZA), 2007.
- Khan, Kamran. Employment of Foreign Workers: Male and Female Labour Market Participation. Lontoo: Office of National Statistics, 2008.
- Kööpenhaminan kaupungin työllisyys- ja integraatiohallinto (Beskæftigelses- og Integrationsforvaltningen). ”Beredskabsnotat om det somaliske miljø. 02-03-2010”

- (Valmisteluasiakirja somaliyhteisöstä 02-03-2010). Kööpenhamina: työllisyys- ja integraatiohallinto, 2010.
- Lue Kessing, Linnea, Marie Norredam, Ann-Britt Kvernrod, Anna Mygind ja Maria Kristiansen. "Contextualising migrants' health behaviour — a qualitative study of transnational ties and their implications for participation in mammography screening". *BMC Public Health* 13 (2013). <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/431>
- McCrone, P., K. Bhui, T. Craig, S. Mohamud, N. Warfa, S. Stansfeld, G. Thornicroft ja S. Curtis. "Mental Health Needs, Service Use and Costs among Somali Refugees in the UK". *Acta Psychiatrica Scandinavica* 111 (5) (2005), s. 351–357.
- Norjan kotouttamis- ja monimuotoisuusvirasto (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, IMDi). *Innvandrere i Norske Medier: Mediaskapt Islamfrykt og Usynlig Hverdagsliv* (Maahanmuuttajat Norjan mediassa: Median luoma islaminvastaisuus ja näkymätön arkielämä), IMDi:n vuosikertomus 2009. Oslo: IMDi, 2010.
- Oppedal, B. "Psychosocial Profiles as Mediators of Variation in Internalizing Problems Among Young Immigrants with Origins in Countries of War and Internal Conflicts". *European Journal of Developmental Psychology* 5 (2) (2008), s. 210–224
- Pirkkalainen P. & Wass H. & Weide M. Suomen somalit osallistuvina kansalaisina. *Yhteiskuntapolitiikka* 1/2016. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129972/YP1601_pirkkalainen.pdf?sequence=2
- Palmer, D. "Imperfect prescription: the mental health perceptions, experiences and challenges faced by the Somali Community in the London Borough of Camden and service responses to them". *Primary Care Mental Health* 4(1) (2006).
- Rutter, Jill ja Marie Latorre. "Social Housing Allocation and Immigrant Communities". Research Report 4. Equality and Human Rights Commission, 2009. http://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/documents/4_social_housing_allocation_and_immigrant_communities.pdf
- Silveira, E. ja S. Ebrahim. "Social determinants of psychiatric morbidity and wellbeing in immigrant elders and whites in East London". *International Journal of Geriatric Psychiatry* 13 (11) (1998), s. 801–812.
- Sproton, Deborah ja Gill Valentine. "Identities on the move: the integration experience of Somali refugees and asylum seeker young people". Sheffield: University of Sheffield, 2007. https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.268533!/file/identities_on_the_move.pdf
- Tilastokeskus 2013. Liitetaulukko 5. Lapsiperheet vanhempien kielen mukaan 31.12.2013. http://www.stat.fi/til/perh/2013/02/perh_2013_02_2014-11-21_tau_005_fi.html
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2015) Maahanmuuttajaoppilaat ja perusopetuksen tuloksellisuus. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 1272015. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto.

Warsame, Jama. Mental Health of the Somali community in Leicester: A Review of health needs and suitable approaches. Leicester: Leicester City Primary Care Trust, Directorate of Public Health and Health Improvement, 2008.
<http://www.leicestercity.nhs.uk/Library/mh16somalimentalhealthreport.pdf>

Vähemmistöyhteisöt, niin muslimit, maahanmuuttajat kuin romanitkin, ovat tämän päivän Euroopassa edelleen suurennuslasin alla. Tämä monimutkainen tilanne asettaa Euroopalle yhden sen suurimmista haasteista: miten turvata yhdenvertaiset oikeudet ympäristössä, jonka moninaisuus lisääntyy nopeasti.

At Home in Europe, osa Open Society Foundationsin Open Society Initiative for Europe -aloitetta, on tutkimus- ja vaikuttamishanke, jonka tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta vähemmistö- ja marginalisoituneille ryhmille, jotka ovat jääneet kansalaistoiminnan, politiikan, talouden ja kulttuurielämän valtavirtojen ulkopuolelle Länsi-Euroopassa.

Projektin ensimmäinen vertaileva tutkimussarja oli Muslims in EU Cities, joka tarkasteli muslimien asemaa yhdessätoista Euroopan unionin maassa. Somalis in European Cities eli Somalit Euroopan kaupungeissa-tutkimussarja lähtee liikkeelle Muslims in EU Cities-raporttien havainnoista ja esittelee somalien kokemuksia ja heidän kohtaamiaan haasteita seitsemässä Euroopan kaupungissa. Tutkimuksella pyritään tavoittamaan arkielämän kokemuksia sekä sitä, miten paljon ja millaisia yhteyksiä poliittiset päättäjät ovat luoneet kaupunkinsa somaleihin ja muihin vähemmistöihin.

